

* גיליון מתנה
בהפצה מיוחדת לחיילינו
לרכישת מינוי קבוע לחצו

דעות

גיליון 106 | חשוון התשפ"ד | נובמבר 2023
בהוצאת נאמני תורה ועבודה

גיליון זה
יוצא בעיצומה
של מלחמת
חרבות ברזל

**ויזנב בך כל הנחשלים:
הרהורים על מוסר מלחמה**
הרב יובל שרלו

**מנהיגות חדשה לחרדיות
חדשה: שעת הכושר של
החרדיות המודרנית**
תהילה גאדו

**האדם הנכון במקום הנכון:
יותר נשים במערך הלוחם**
ד"ר עידית שפרן גיטלמן
ואל"מ (מיל.) מאיה הלר

**חכמים, היזהרו בדבריכם:
על הטרמינולוגיה של
המערכה הנוכחית**
הרב ד"ר רונן לוביץ

**פוליטיקה רדיקלית:
הכשל המוסרי
של השמאל העולמי**
מנחם נאבת

**מתוך
הסערה**

חלק ב'
חברה ופוליטיקה

קינה על הרוגי מדינת ישראל / יעל לוין, תשרי תשפ"ד

על אלה אני בוכיה עיני
עיני ירדה מים
על למעלה מאלף אזרחי
מדינת ישראל
שנרצחו באכזריות פדם קר
בידי מחבלים נעדרים
צלם אנוש,
ועל רבים שנטלו כבני ערבה,
ילדים וילדות,
בחורים ובחורות,
נשים ואנשים,
צעירים ומבגרים,
ועל האזרחים הרבים הנעדרים,
ועל הפצועים הרבים,
מהם קשה ואנוש.
וכל זאת ביום שבת קדש
וביום שמיני חג
העצרת והלאה.
ותפלות החג הפרעו ונקטעו

וישהו אזרחי המדינה
במקומות מחסה
מחמת מטחי טילים כבדים,
ותהפך שמחת המועד
לאבל כבד.
עלה מות בחלונינו וקול
נהי נשמע בציון,
על פן ציון במרר תבכה:
לבי לבי על חלליהם,
מעז מעז על הרוגיהם
לבי לבי על חטופיהם,
נעדריהם ופצועיהם.
ענגו א-להי ישענו
והושיענו למען שמוך.
ענגו במרחב י-ה.
אתה תקום תרחם ציון
כי עת לחננה כי בא מועד.

נאמני תורה ועבודה

עורך קבוע: גילעד הסה. עורך הגיליון: עידו פכטר. עורכת לשון: הדס אחיטוב
מערכת: נועם אורן, אביעד הומינר רוזנבלום, יותם הלפרין, נורית יעקבס ינון, אביעד מרקוביץ,
עידו פכטר, חנה פנחסי, יצחק קלימן, אלעד קפלן, שלומית שטרן חזן, יעל שמעוני
עיצוב: סטודיו דוב אברמסון.

כתובת המערכת: קיבוץ בארות יצחק, 6090500, טלפון: 02-5611761 | דוא"ל: deot.ta@gmail.com
באם הופרו זכויות יוצרים על ידי שימוש בתצלומים, ההפצה נעשתה בתום לב. נוהה לכל מי שיודיע על שעותנו ונתקנה באופן מיידי.

דעות

יוצא לאור בהוצאת 'נאמני תורה ועבודה'
בתמיכת משרד התרבות והספורט

מתוך
הסערה

חלק ב'
חברה ופוליטיקה

דבר העורך

"כשהתנתחים רועמים המוזות שותקות" (על פי קיקרו)

לביטוי זה משמעות כפולה. יש המבטאים באמצעותו את מצוקתם של אנשי הרוח בעת המלחמה. כוחות היצירה דוממים כאשר כל תשומת הלב והאנרגיה מופנות לטיפול בצרכים הבסיסיים ביותר של האדם על פי הפירמידה הידועה של מאסלו: הזנת הגוף והביטחון הקיומי.

גם אני חוויתי מועקה זו. עם פרוץ המלחמה חשבתי רק על דבר אחד: כיצד אני נוטל חלק בלחימה. אבל אל המילואים כבר אינני נקרא ובנשק אינני אוחז. אז זנחתי את עיסוקי המרכזיים שבתרבות וברוח ופניתי בשבועיים הראשונים למלחמה לאיסוף כספים לטובת אספקת ציוד ומזון לחיילי המילואים.

אבל רוח, כמו רוח, לא יכולה באמת לשתוק. היא נושבת ובאה. ואם נסגר בפניה פתח אחד היא תמצא את הדרך להיכנס מפתח אחר. וכך קרה, שלפני זמן לא רב (במונחים של עורכי כתיבי עת) נקראתי לדגל. חברי היקר, העורך הראשי של 'דעות', גילעד הסה, נקרא למילואים, ואני התבקשתי על ידו למלא את מקומו.

את הגיליון הראשון הקדשנו ליצירה ורוח. ביקשתי להשתמש בעת המשבר כמנוף ליצירה, להוכיח שגם אם כוחות האופל פגעו בגופנו בצורה אנושה, הם לא יוכלו למוטט את רוחנו. אמונה, תרבות, יצירה – כל מה שמבטא את שאר רוחנו, ימשיכו להתקיים. חיפשתי הרהורים תיאולוגיים, רוחניים והלכתיים. ביקשתי כתיבה אישית ואינטימית, החושפת את לבטי האדם העומד מול מציאות שבורה. לשמחתי, כותבים רבים נענו למשימה ובזכותם הוצאנו את הגיליון הקודם – חלק ראשון בסדרת גיליונות המציפים את רוחות המלחמה בעת הזו.

המוזות שבו לדבר.

אבל לביטוי שבו פתחנו יש גם משמעות אחרת, היא משמעותו המקורית. המוזות אינן כוחות היצירה אלא כלי השיפוט. מטרת הביטוי לומר שאי אפשר להחיל את כללי השיפוט הרגילים של החברה כאשר זו נאלצת להתמודד על חייה. הכל מגוייס לטובת הניצחון – גם המוסר והחוקים.

אבל בעיני מסורת ישראל גם משמעות זו שגויה. מצוות תורה שונות קובעות חוקים ונהלים לזמני מלחמה. לא הכל מותר כשם שלא הכל אסור. זמן מלחמה הוא זמן משבר, ומטבע הדברים הגבולות מתערערים בו. אבל ערעור הגבולות איננו אמור להשתיק את החשיבה ואת המבט הרפלקטיבי. להפך; דווקא בשעה שכזו חשוב שנבחן את עצמנו – היכן אנו עומדים? בשם מה אנו פועלים? כיצד נבצע את הדברים בצורה הראויה בעיני אלוהים ואדם?

לסוגיות הללו אנו מקדישים את הגיליון השני המונח לפניכם. גיליון זה עוסק בשאלות של חברה ופוליטיקה בצל המלחמה. הוא סוקר את התנודות המתחוללות בחברה הישראלית בזמנים האלה, דן בשיח המוסרי והפוליטי המתלווה להן ומצביע על שינויי מגמה שמן הסתם יעצבו את חיינו ביום שאחרי. את עיקרי הדברים ניסיתי לסכם במאמר פותח מקיף. פירוט הנושאים מזוויות שונות ומגוונות תוכלו למצוא בהמשך.

המוזות שוב שבו לדבר.

אני מודה לגילעד על הזכות להיכנס לנעליו בתפקיד העורך ואני גם מודה לשלל הכותבים והכותבות שהתגייסו לתרום מפרי עטם לגיליונות הללו תוך זמן קצר יחסית. על כך יבואו כולם על הברכה.

תוכן העניינים

קינה

יעל לוי

2

מדינה בטלטה:

מאמר פתיחה של העורך

הרב ד"ר עידו פכטר

4

'ויזנב בך כל הנחשלים אחריו': הרהורים חדשים על מוסר מלחמה בעת הזו

הרב יובל שרלו

10

ארצכם ארצנו ודמכם דמנו: האם חלה תפנית ביחס החברה החרדית לגיוס לצבא?

אליהו ברקוביץ

14

מנהיגות חדשה לחרדיות חדשה: שעת הכושר של החרדיות המודרנית

תהילה גאדו

19

המלחמה הזאת כן קשורה למגדר

יעל יחיאל

28

האדם הנכון במקום הנכון: צריך יותר נשים במערך הלוחם

ד"ר עידית שפרן גיטלמן ואל"מ (מיל.) מאיה הלר

34

חכמים, היזהרו בדבריכם: על הטרמינולוגיה של המערכה הנוכחית

הרב ד"ר רונן לוביץ

40

פוליטיקה רדיקלית: הכשל המוסרי של השמאל העולמי

מנחם נאבת

46

זרקור ליצירה

הרב ד"ר עידו פכטר, עורך-אורח של הגיליון הנוכחי, עומד בראש תחום רבנים וקהילות בתנועת 'נאמני תורה ועבודה-קולך' ומייסד בית המדרש 'למעשה' להלכה ישראלית. מרצה וכותב

*

מדינה בטלטה: מאמר עורך פותח

| עידו פכטר |

המעבר החד מהפילוג והשסע של השנה האחרונה אל גילויי האחדות והלכידות בעת המלחמה רק מעיד על עוצמת ההדף שחטפה החברה הישראלית כולה. גם אם לא ניתן לצייר כעת להיכן הדברים יובילו אותנו, חשוב להכיר בתזוזות שעוברות עלינו ולפחות להזדהות איתן

היום הזה עשה בי כְּבָנָהּ
שָׂאֵי אֶפְשָׁר לְטַבֵּל בּו פְּעָמַיִם
מָה שֶׁהִתְחִיל בִּי נִגְמַר
מָה שֶׁנִּגְמַר בִּי הַמְשִׁיךְ אֶצֶל מִיִּשְׁהוּ אַחֵר
פְּדוּר זֶהב הִתְגַּלְגַּל לְבָאֵר עֵמְקָה
הִתְגַּלְגַּלְתִּי אֶתוֹ
הוא אֶל מוֹתוֹ
וְאֲנִי לְנֶהֱרַק
(השתנות / ליאת רוסטוקר)

הפנמתי את זה שהם נאצים... חשבתי שבסוף כולנו בני אדם".
הסתבר שלא. הם לא בני אדם.

אבל הטלטלה הזו חורגת הרבה מעבר לתודעה. לא מדובר רק בשינוי דעה ושפה אלא בשינוי פנימי עמוק של פני החברה הישראלית. נזכור שרק פחות משבועיים לפני פרוץ המלחמה עמדנו על סף מלחמת אחים, בעקבות מחיצה שהוצבה בכיכר דיזינגוף, והנה כעת דתיים וחילונים נלחמים זה לצד זה באחוזה גדולה (ואיזו קריאה אימתה את זהות לוחמי צה"ל שבאו להציל חטופים? "שמע ישראל"). רק כמה שבועות לפני המלחמה, התווכחו כאן על סרבות של מילואימניקים שאיימו להפסיק להתנדב אם הרפורמה המשפטית לא תיגנו, והנה כעת אנו רואים התייצבות של למעלה ממאה אחוזים בגיוס המילואים. המעבר החד והמהיר הזה של החברה הישראלית מפילוג פנימי חסר תקדים לאחדות גמורה ומוחלטת, מעיד על עוצמת ההדף שחשפנו כחברה. וההדף הזה ימשיך ככל הנראה להדהד בנו למשך זמן רב.

להיכן גלי ההדף האלה מגיעים? מה זו בחברה הישראלית? לשאלות האלה מוקדשים שני הגיליונות שלפניכם. אכן, עוד מוקדם להסיק מסקנות לגבי האופן שבו נראה ביום שאחרי המלחמה. אנו מצויים רק בתחילתה של מערכת ארוכה, שעל פי גורמי צבא וביטחון יכולה להתארך שבועות וחודשים ארוכים. בשעה שדברים אלה נכתבים, מדינת ישראל מתמודדת בעיקר עם זירה אחת, אך בקלות ייתכן שנגיע למלחמה רבי-זירתית ואולי גם למלחמה אזורית. גם באולפני החדשות, הפאנליסטים מדברים לעת עתה בקול כמעט זהה, כשההבדלים ביניהם הם בעיקר בניואנס, אך כל זה כמובן יכול להשתנות בן רגע בעקבות מהלך צבאי או מדיני כזה או אחר. לדבר על מה שיקרה לנו בסוף, זהו דבר שכעת בלתי אפשרי לעשות.

על העתיד אי אפשר לדבר וההווה כואב ומדמם. אנו נמצאים בימים דרמטיים וגורליים, שבהם כל נקודות האיזומט משתנות וגם מי שבעיניו המציאות רק מוכיחה את מה שטען תמיד, לא יכול שלא להיות שותף לטלטלה ולתזוזה. הספינה הישראלית כולה זזה, עד שהייתי אומר שלהיות ישראלי בעת הזו, זה להיות לא רק שותף לתחושות הדאגה והחרדה, האבל והתקווה שמציפות את כולנו, אלא גם לקחת חלק בתזוזה הטקטונית הזו. להיות הנוסע בספינה המיטלטלת בגלים, נחטב ימינה ושמאלה, ותמונת האופק שמול עיניו משנה בהתאם את זוויתה.

מהלך עמוק מתחולל כעת בהווה הישראלית ועלינו להכיר בו ולהיות שותפים לו. לא תמיד אנו מודעים לשינויים שקורים מעבר לאף המגזרי שלנו ולכן חשוב שנשמע עליהם ונכיר אותם; שניחשף להשקפות עולם ולדעות שונות, שיעזרו לנו לעורר מחשבות ולפתח ביקורת עצמית, לפרק ולהרכיב מחדש את מה שחשבנו וידענו והאמנו. אבל בעיקר, חשוב שנשמע ונבין את התזוזות המתרחשות בנו, כדי שביום שאחרי, לא נרשה לעצמנו לשוב אל החיים שלפני. גם אם איננו יודעים מה עתיד

"אני השתנית. אני לא מדבר כמוכם... אני לא רוצה לפגוע בבית חולים, אבל זה לא כל כך מעניין אותי... אני לא התחלתי את המלחמה הזו, הם התחילו את המלחמה", כך אמר גדי ירקוני, איש שמאל (בעברו?) וראש המועצה האזורית אשכול, במנוולוג תקיף שנשא בחדשות ערוץ 2.

"כל האמונות שלי, כל התיאוריות שלי, אני כרגע לא מרגיש מחויב אליהן... כל הוודאיות הקודמות התרסקו, ועוד לא המרנו אותן בחדשות. הכול קרס... אחרי הניצחון נבחן הכול מחדש", התבטא ד"ר מיכה גודמן, מהאינטלקטואלים הבולטים כיום בישראל, באחד מהראיונות שנתן לאחרונה.

"הימין טעה. השמאל שגה. כולנו כשלנו", כתב בעז לוי, עורך בכיר באתר מידה הימני ובהוצאת סלע מאיר לשעבר, בפוסט שזכה לאלפי לייקים ושיתופים. "אל תודיעו על מפלת הימין, אל תכריזו על קריסת השמאל. כולנו קרסנו. כולנו נפלנו".

ירקוני, גודמן, ולוי הם לא היחידים שמדברים על השינוי שחל בהם בעקבות מאורעות מלחמת שמחת תורה תשפ"ד. עיתונאים ופרשנים, אנשי ציבור ופוליטיקאים, אינטלקטואלים ואמנים, אנשי צבא בעבר ובהווה – רבים מאוד מדברים על קריסת הקונספציה שלהם ביחס לחמאס ולתפיסת היחסים בכלל של מדינת ישראל עם רצועת עזה. חלקם מודים בכך בפה מלא, חלקם מאשימים בכך אחרים, וחלקם רק מתבטאים בצורה שמוכיחה זאת, גם אם "לבא לפומיא לא גליא". כשהשמאל, המרכז והימין המתון בישראל פתאום מדברים במושגים שפעם היו שמורים לקיצוניים ביותר ("לשטח את עזה", "לא מעניין אותי חפים מפשע"), ברור שמהו דרמטי כאן השתנה.

ואיך אפשר שלא? המספרים הבלתי נתפסים של חטופים ושבויים, נרצחים ופצועים, הרוע הצרוף שהתגלה לנגד עינינו בהתעללות של אותן חיות אדם באזרחינו ובחיילינו, שיתוף הפעולה של תושבי העזה "הבלתי מעורבים" במבצע החטיפות והרצח, הכישלון המודיעיני הענק, קריסת כל מעגלי ההגנה – כל זה לא יכול שלא לעורר בנו טלטלה, טלטלה שהיא קודם כול תודעתית ביחס לעצמנו, ביחס לאופן שבו תפסנו את המציאות עד כה. "גם אחרי שלמדתי את אמנת החמאס וראיתי שהאידיאולוגיה שלו היא נאצית", אמר גודמן בגילוי לב, "לא

א. דלדולם של מוסדות המדינה – מצב החירום שאליו נכנסה המדינה חשף את מערומיהם של משרדי ממשלה שונים ושל העומדים בראשיהם. כל אותם משרדים שהוקמו אך ורק כדי לספק תפקידי שרים לחברי קואליציה, התגלו כחסרי תוחלת ומשמעות וכבזבזי כספים שחיוניים למשק כעת. יתרה מכך, פירוק של סמכויות משרדים גדולים כדי להצדיק את קיומם של אותם משרדים מומצאים, התגלה כפוגע ביעילות הממשלתית כעת במתן מענה לצורכי האוכלוסייה. התפטרותה של שרת ההסברה, גלית דיסטל אטבריאן, מתפקיד "המסבירה הלאומית" – תפקיד ראשון במעלה בעת הזו – מעידה בנוסף על חוסר התאמה מובנה של שרים מסוימים למשרדיהם. נותר רק לתהות כמה עוד שרים כאלה ישנם.

המסקנה ברורה: מינויים משיקולים פוליטיים, שגברו על שיקולים מקצועיים, פגעו באופן אנוש ביכולת של מוסדות המדינה למלא את ייעודם ולספק מענה ראוי לתושבי המדינה. שעת המשבר הנוכחית חושפת את מחיריה הקשים של ההשחתה הזו. שרה וסגנית שר כבר התפטרו. אולי אחרים יתפטרו בהמשך. הטלטלה בתוך הרשות המבצעת לא צריכה להיגמר בכך, וזאת בלא שום קשר לעמדה פוליטית כזו או אחרת.

ב. עלייתה של החברה האזרחית

– לעומת הממשלה שהפגינה את חולשתה אי אפשר שלא להתמלא ברגשות פליאה וגאווה לנוכח ההתגייסות של החברה האזרחית, שהוכיחה לא רק את הכוח הענק שקיים בידיה, אלא גם היעילות שבה היא יכולה לעבוד, הגבוהה בהרבה מזו של המדינה. בניגוד לממשלה, החברה האזרחית לא צריכה לתקן תקנות ולעבור אינספור מכשולים בירוקרטיים כדי להניע דברים; מהלכים גדולים מתחילים וגם נגמרים לעתים בהתכתבות ווטסאפ קצרה או בפרסום הודעת דרושים אחת. את הכוח הזה, שמבוסס על תחושת סולידריות עמוקה, חשוב לשמר.

לא כל אותם ארגונים והתארגנויות שקמו לנגד עינינו עתידיים להמשיך להתקיים אחרי המלחמה, וכולנו גם תקווה, שלאחר ההתאוששות הגופנית, הנפשית, הרוחנית והכלכלית של החברה הישראלית, לא יהיה צורך ברובם. אבל חלק מהיוזמות כנראה תישארנה, אולי תוך שינוי כיוון ומגמה. חשוב לחזק אותן ולקיים אותן, זאת לצד דרישה לתיקון מערכות הניהול והטיפול של השלטון. אסור לוותר על השליטה של המדינה מצד אחד, אבל חשוב במקביל לקיים גם חברה אזרחית שיוודעת להחזיק

להשתנות, דבר אחד ודאי – המציאות חייבת להשתנות, וכדי שהמציאות תשתנה היא זקוקה לסוכני שינוי, כאלה שידברו את השינוי ויקדמו אותו בפועל.

אחת המטרות המרכזיות של הגליונות הללו היא לתת כלים בידי סוכני שינוי מכל קשת החברה בישראל כדי להנכיח ולקדם את השינויים שדרושים לבוא עלינו. כאמור, אינני יודע כיצד ייראה היום שאחרי, רק דבר אחד אני יודע, שכוחה של השגרה גדול ומאיים ולא פעם היא גורמת לנו ללקות בזיכרון קצר-טווח. כשם ששינוי את פנינו לטובה בתוך בוקר ארוך אחד, כך פנינו יכולות להשתנות בחזרה, ובקלות רבה, למקום השסוע והמפולג שבו היינו. זכרו את תקופת הקורונה. כמה דיברו אז על כך ששום דבר לא יחזור לקדמותו לאחר המגפה. והינה, הכול חזר לקדמותו, בדיוק כפי שהיה קודם, ומהר. דבר לא

השתנה. מצד אחד מעודד לראות עד כמה חזק הוא כוח החיים שבנו; מצד שני זה מצמיח את המחשבה – אם המאורעות שעוברים עלינו לא מחוללים בנו כל שינוי – מה המשמעות של מה שעברנו?

כדי שנוכל להשתנות עלינו לתת משמעות למה שעובר עלינו. להשקיע זמן ומחשבה ופניות רגשית כדי להצמיח אותה. נתינת משמעות היא פעולה אקטיבית ולא מתנת שמיים. לשם כך אנו זקוקים לשיחה, לשיתוף, להתבוננות פנימית, אישית וציבורית, וגם לסוכני שינוי שיבצעו את השינוי בפועל. צמד הגליונות שלפניכם

אינם מתיימרים להתייחס לכל התנועות שקורות כעת בחברה הישראלית. הוא נוגע רק בקצה של כמה מהן, ועוד ייכתב רבות. זהו רק ניסיון ראשוני להאיר בזרקור את התהליכים שעוברים עלינו כעת, בתקווה שמשוהו יזוו בנו. שלא נמשיך לחיות אחרי המלחמה באופן שחיינו לפניו.

מפת השינויים

אל הגיליון הזה יש לגשת ממבט רחב, ממעוף הציפור. כל מאמר וכל מונולוג נוגע בנקודה אחת ומצייר זווית אחת, ציבורית או אישית, מכלל השינויים בחברה הישראלית. אבל אי אפשר שלא להתייחס גם לתמונה הרחבה. מפת השינויים הכללית שאני מציע תבהיר היטב מדוע אנו מצויים בזמנים דרמטיים, זמנים שבהם פרדיגמות ישנות נשברות, קונספציות קורסות, ובמקומן עולות תפיסות אחרות ומתגלים כוחות חדשים:

ה. **טכנולוגיה** – פרסומת שעלתה ברדיו בשבועות שלפני המלחמה הציגה הורה שהתגאה שהבן שלו התקבל לקורס טיס, וכנגדו הורה אחר שהתגאה שהילד שלו התקבל למקום טוב יותר, ל-8200. פרסומת שכזו כבר לא יכולה להתקבל היום. המלחמה הוכיחה שאף אמצעי טכנולוגי, משוכלל ככל שיהיה, לא יוכל להחליף כוח חי"ר מקצועי וזמין שימנע השתלטות מחבלים על המרחב וייתן מענה מידי לפריצת הגבולות. אין בינה מלאכותית שתוכל להחליף רובה טיפס מול מחבל מסתער. לאורך שנים טיפחה מדינת ישראל את עולם ההייטק, והדבר השפיע גם על הצבא, שביכר את היחידות הטכנולוגיות והחליש את מערך החי"ר. אך לא רק הצבא נחלש בעקבות כך אלא גם החברה. נוצרה חלוקת מעמדות בין יוצאי היחידות הטכנולוגיות ועובדי ההייטק, המרוכזים בתל אביב וסביבותיה וזוכים לקריירות נוצצות, לבין שאר האוכלוסייה, עמלת הכפיים, שמתגוררת לרוב בפריפריה. כעת, בעקבות המלחמה, התואר 'לוחם' שב וזכה בהילה הראויה לו. אנשים עממיים, כמו רחל מאופקים, הפכו לאייקון של גבורה. הדבר עתיד לשנות הן את המערך הצבאי והן את מבנה החברה האזרחית. הוכח שאם ברצוננו להיות אומת חפצת חיים עלינו להיות מופת לא רק בתחום ההייטק אלא גם מופת בסגולות האנושיות, בטוב הלב וביחסי האנוש הטובים.

.....

**אסור לנו לאפשר בעתיד
למאבקים פוליטיים לשסע
כך אותנו. אסור לנו לתת במה
לשיח קיצוני, ארסי ומפלג,
שמשחק לנו את המחשבה
וגורם לנו להתכחש לאחווה**

.....

ו. **תפיסת הביטחון** – צבא ההגנה לישראל, כשמו כן הוא, צבא שנועד להגן על מדינת ישראל ועל חיי אזרחיה. אולם, תפיסת ההגנה התגלתה כמצויה בעוכרינו. חשבנו שעם עוד גדר ועוד חיישנים, עוד אמצעי טכנולוגיה ועוד מערכת ליירוט טילים, נוכל להמשיך לחיות לצד שונאינו הגדולים ביותר. לא הייתה פה רק הסתמכות על טכנולוגיה אלא גם תפיסה שהתרכזה בהתגוננות ובעוד התגוננות. שכחנו את הכלל שקובע שקו המגע לעולם ייפרץ, וחזקה שכל עוד מעבר לגבול חי מי שאינו רוצה בקיומך, יום אחד הוא יופיע אצלך בבית. כיום הוכח שההגנה הטובה ביותר איננה נסיגה אלא נוכחות. לא השתבללות אלא התקפיות מתמדת. קשה להחזיק בכך לאורך זמן, אבל הסתבר שאין לנו פריבילגיה לנהוג אחרת. אף נסיגה ואף קו גבול לא יעניקו לנו ביטחון כל עוד לא יהיה שינוי תודעתי עמוק בצד השני. זה, ולא גדר גבוהה ומתוחכמת,

ולנהל דברים (ראו כיתות הכוננות למשל). השילוב בין השתיים מתגלה כחינוי לקיומנו כאן.

ג. **סולידריות** – המציאות מוכיחה שהשנאות הגדולות ביותר מופיעות דווקא במקומות שבהם יש את הפוטנציאל לאהבות הגדולות ביותר. דווקא אחים עלולים לריב ביתר עוצמה מאשר אנשים זרים. לאחר שנה של שסע ופילוג חסרי תקדים, שפירקו חברויות ואפילו תאים משפחתיים, החברה הישראלית הוכיחה שהיא ביסודה אוהבת מאוד את חלקיה השונים. למרבה הצער, דווקא הכאב, האבל והאובדן הם אלו שהזכירו לה זאת כעת, אבל חשוב שנצליח לקחת את האנרגיות הללו גם להמשך. גילינו ש'כוחנו באחדותנו' איננו קלישאה ריקה אלא אמת מוצקה, מלאת תוכן.

אסור לנו לאפשר בעתיד למאבקים פוליטיים לשסע כך אותנו. אסור לנו לתת במה לשיח קיצוני, ארסי ומפלג, שמשחק לנו את המחשבה וגורם לנו להתכחש לאחווה. אחים היינו בעבר, אחים אנו בהווה ואחים נהיה בעתיד, לנשק וגם לשלום. אסור לנו לתת לפוליטיקה להגדיר את הזהות שלנו. וגם אם החלוקה בין ימין ושמאל תמשיך להתקיים בינינו, אסור לנו לאפשר לה להיות גורם מפלג. המאבק המרכזי יצטרך להתקיים בין הכוחות המפלגים ובין הכוחות המאחים, בין הקיצונים ובין המתונים, מכל הסיעות וכל המגזרים.

ד. **יהודית וישראלית** – לאחר 27 שנים שבהן נדמה היה לנו שעלינו לבחור בין להיות 'יהודי' ובין להיות 'ישראלי', בין מדינה 'יהודית' ובין מדינה 'דמוקרטית' - המלחמה שמה קץ לסכיזופרניה הזהותית הזו. תושבי עוטף עזה נרצחו מפני שהיו יהודים לא פחות מאשר מפני שהיו ישראלים. הם נרצחו מפני שברצועת עזה מחנכים את הילדים שיהודים הם לא בני אדם ואין להם זכות קיום (וממילא יש להרוג את כל מי שתומך בהם ועובד איתם, גם אם הוא ערבי או תאילנדי). זו אנטישמיות לא פחות מאנטי-ישראליות. והמלחמה הזו מוכיחה, שאם רק היו יכולים, מחבלי חמאס היו הורגים כל יהודי בכל מקום בארץ. לא צפוי גל של חזרה בתשובה בעקבות המלחמה הזו, אבל בהחלט צפוי לראות חיזוק של הסנטימנט היהודי בקרב כלל החברה, מה שיוביל, בתקווה, לריכוך המתחים סביב נושאי דת ומדינה. על מחיצה בכיכר דיזינגוף לא נשוב לריב במהרה.

שאיננה פחותה, וכנראה אף גדולה יותר מזו של מלחמת יום הכיפורים. כאמור, חלק מהשינויים נסקרים בגיליונות שלפניכם בהרחבה.

החלטנו לחלק את ההתייחסות לשינויים הללו לשני חלקים. הגיליון הקודם הוקדש לסוגיות של אמונה ורוח. הוא דן בשאלות תיאולוגיות, הלכתיות וחברתיות וגם הביא מונולוגים אישיים של אנשים שעברו שינוי כלשהו בתודעה, במחשבה או במעשה, מאז פרוץ המלחמה. אני תקווה שהצלחנו לשקף שם ולו במעט את התנועה הרוחנית העוברת על החברה הישראלית. את הגיליון הנוכחי אנו מקדישים לשינויים העוברים על מבנה החברה הישראלית ועל השיח הפוליטי שבה. הוא מתייחס בין היתר לתווה שמתחוללת בימים אלה בחברה החרדית; במיצובן של הנשים בלב העשייה, בחזית ובעורף; בשיח המתהווה בציונות הדתית ביחס למלחמה; בתפיסה הפוליטית של השמאל, ועוד.

בעת הזו, כשהדברים נכתבים, צה"ל כבר מצוי בלב המתקפה על עזה. אבל במשך חמישה ימים החברה הישראלית חוותה על בשרה מהו גורלם של יהודים חסרי כוח צבאי גם בעת הזו, במדינת ישראל של שנת 2023. וכאן, למרבה הצער, התברר שדבר לא השתנה. פואמות וסיפורים מלפני מאה שנה על פרעות ופוגרומים החווירו לעומת מה שראינו בעינינו. הסתבר שיש עדיין רוע צרוף בעולם; שרוח הנאציזם עדיין שורה בקרב שונאינו הגדולים. ומכאן המסקנה המתבקשת: אין לנו מקלט בטוח אלא רק במדינה עצמאית עם צבא משלנו. ועם כל הביקורת המוצדקת עליו ועליה, אין מקום אחר בעולם שבו נוכל ונרצה לחיות.

זהו מקור הכוח האדיר שלנו. מסתבר שמה שאמרה גולדה מאיר לפני חמישים שנה נכון בדיוק באותה מידה גם כיום: למדינת ישראל יש נשק סודי, והוא לא האטום ולא חיל האוויר. זו ההכרה שאין לנו אופציה אחרת מלבד לחיות כאן. זוהי אמת נצחית, שלעומת כל התזויות, השינויים והקשיים שעוברים עלינו כעת, תמיד תעמוד לצידנו. נאהב זאת או שנאז זאת, היא תמיד תהיה מוצבת שם, מובילה אותנו לניצחון.

המפתח לשלום. וכל עוד השלום מתמהמה, צריך להמשיך לנהוג בהתקפיות ובנוכחות. צה"ל, כמו גם הדרג המדיני והחברה הישראלית כולה, מכירים בכך היום והם יצטרכו להמשיך להפעיל את הגישה הזאת גם בימים שאחרי.

ז. גיוס לכול – גם במגזר החרדי חלו שינויים טקטוניים. הגל העצום של הסיוע וההתנדבות, באספקת אוכל וציוד לחיילים, בליווי וסיוע לפצועים, או במלאכת הקודש שזק"א עושים בכל אזורי האסון עדיין איננו תחליף לכוח צבאי לוחם או אפילו לכיתת כוננות יישובית. ישראל נמצאת במלחמת קיום על הבית, ובמלחמה הזו כולם צריכים לקחת חלק פעיל, כולל החברה החרדית. אחרת לא נתקיים כאן.

מרגש לראות כי ההכרה הזאת מחלחלת אל תוככי החברה החרדית. כמה אלפי בחורים חרדים כבר פנו לצה"ל בבקשה להתגייס, ורבים אחרים עדיין נמנעים מלעשות זאת בעקבות לחצים חברתיים. את הכוח המתעורר בתוך החברה החרדית צריך לעודד ולחזק. את חוק הגיוס, שמבקש לתת פטור לאלפי בחורי ישיבות מגיוס צבאי, כבר לא נוכל לקבל. החווה בין המגזר החרדי והחברה הישראלית צריך להשתנות. אין ברירה אחרת.

ח. נשים – המושג 'בנות בצריח' כבר איננו סמל של שלום אלא גם מציאות של מלחמה. תפקוד הנשים במלחמה הוכיח את חשיבות נוכחותן בכל גזרות הלחימה – לא רק כתצפיתניות אלא גם כמובילות כיתת כוננות ולוחמות במערך השריון והחי"ר. אל הדיון המתנהל בצבא ובחברה סביב גיוס נשים ליחידות לוחמות, מגיעות כעת הנשים עם קבלות. לדבר זה תהיה השפעה בולטת על המשך מעורבותן בכל יחידות צה"ל.

הקביעה הבלתי משתנה

כל אלה הם רק מקצת השינויים שעוברים עלינו. ועוד לא הזכרנו את השינויים הדרמטיים בכלכלת ישראל, ביחסיה של ישראל עם מדינות העולם, במדד האנטישמיות העולמי, בתיאולוגיה הדתית, במעמד האקדמיה, ועוד. מה שברור הוא שאנו מצויים בלב רעידת אדמה בכל התחומים, רעידת אדמה

הרב יובל שרלו הוא ראש
 ישיבת 'אורות שאול' וראש
 המרכז לאתיקה, ארגון
 רבני צהר

'ויזנב בך כל הנחשלים אחריך': הרהורים חדשים על מוסר מלחמה בעת הזו

| יובל שרלו |

המלחמה הנוכחית גרמה לי להבחין ביסוד שלא הכרתי קודם: שישנו אויב הפועל בדרכים המשחיתות את צלם האנוש שבו הוא נברא, כחיות טרף ובתהומות נפש. על אויב כזה צריכים לחול כללי מוסר מלחמה אחרים מאלה שבדרך כלל ניסחתי ביחס לאויבינו

לכאורה, המסקנה יכולה להיות כי התורה אינה מכירה במושג 'מוסר מלחמה', וכי הדבר המוסרי העיקרי הוא לנצח את האויב הרע. יתרה מכך, ישנה בתנ"ך ביקורת גדולה על אומות העולם ועל מעשי האכזריות שעשו לעם ישראל: "כֹּה אָמַר ה', עַל שְׁלֵשָׁה פְּשָׁעַי דַּמְשֶׁק וְעַל אַרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: עַל דּוֹשֵׁם בְּחִרְצוֹת הַבְּרָזֶל אֶת הַגִּלְעָד" (עמוס א, ג) - אך הטענה איננה שמדובר בדבר שאינו מוסרי, אלא שהפעולה הזו ראויה לנקמה.

האם המסקנה היא שהתורה, במובנה הרחב, איננה מכירה במוסר מלחמה, ולמעשה מתירה לעשות כל דבר במסגרתה? לאורך שנים טענתי שאף שכאמור אין מקור מפורש לכך, מקורות שונים מלמדים שהתורה, ההלכה והאגדה, כן מכירות בקיומו של מוסר מלחמה גם כלפי דרכי המלחמה. בין המקורות הללו נוכל למנות את האיסור הכולל של שפיכות דמים; את החובה שלא להקיף את האויב מארבעה צדדים, מצווה שהרמב"ן מונה כאחת מתרי"ג מצוות, ומבאר כי אחת ממטרותיה היא לצמצם שפיכות דמים (אם כי הוא פסק שהאיסור תקף רק במלחמת רשות); את דברי דוד המלך, לפי חלק מהפרשנויות, שלא זכה לבנות את בית המקדש בשל הדמים ששפך במלחמה; את פרשנותו מרחיקת הלכת של רמב"ן על הפסוק "כִּי תֵצֵא מִחֲנֶה עַל אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דָּבָר רָע" (דברים כג, י); את המצווה לקרוא לשלום גם במלחמת מצווה, על פי שיטת רמב"ן ורמב"ם (אם כי חובה להדגיש כי המילה 'שלום' במשמעה שונה לחלוטין מזו הנהוגה היום); ועוד.

כל אחד מן המקורות הללו מחייב דיון, ומאפשר גם ללמוד אותו בדרך אחרת, שאינה מורה דבר וחצי דבר על מוסר מלחמה. זו דרכה של תורה: "כי יודע כל לומד תלמודו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב קושיות חלוטות, שאין בחוכמה הזאת מופת ברור, כגון חשבונות התשבורות ונסיגות התכונה" (רמב"ן, הקדמה לספר מלחמות ה'). ואולם, סברתי ועדיין אני סובר, כי צבר המקורות האלה מלמד על כך שהתורה מצווה עלינו להכניס גם שיקולים מוסריים לתוך עולם המלחמה. המקורות עצמם מלמדים על כך: דרכי המלחמה הן חלק ממצוות קידוש שם ה' ומניעת חילולו. אדגיש את מה שאמור להיות מובן מאליו - חילול שמו של הקב"ה מתרחש גם כשעמו נרדף ונטבח, נרצח ומושפל. לכל אלה יש להוסיף גם שורשים שאינם קשורים במוסר במובנו המדויק, ובעיקר את טענתו של הרב שאול ישראלי זצ"ל, במאמרו 'פעולת קיביה לאור ההלכה', שההלכה מחייבת לנהל את המלחמה באורחות המלחמה הנהוגים בין הגויים.

להיות גבוהים מן העולם

בבואי לסכם את עקרונות מוסר המלחמה על פי התורה, כתבתי פעמים רבות כי המעשה המוסרי הראשוני הוא לנצח את הרע. זהו אינו אינטרס עצמי בלבד, כי אם משימה מוסרית! חשוב להדגיש יסוד זה פעם אחר פעם. מוסר המלחמה אינו עוסק רק בהגבלות על המלחמה, כי אם גם בחובה לצאת אליה, במלחמת הגנה ובמלחמת התקפה כנגד הרוע. ואולם, החתירה לניצחון

המלחמה הנוראה שבה אנו שרויים חייבת לטלטל את ערכינו כולם. לא ניתן להיות אדיש כלפי הסער הנורא המבקש להטביענו. טלטול אין משמעותו בהכרח החלפה, ולא כל מה שחשבנו קודם יתברר כלא נכון או לא רלוונטי; טלטול משמעו בחינה מחודשת, מתוך פתיחות עמוקה ונכונות עצמית אמיצה לבער תפיסות שגויות, לאמץ היבטים חדשים, ולבחון כל נושא ונושא מחדש, כששערי שינוי ומהפכה פנימית פתוחים לרווחה. נער הייתי וגם זקנתי, ולצערי ראיתי כי בדרך כלל, הבריות סוברות שהמציאות מוכיחה בדיוק את מה שכל אחד, לפי שיטתו, סבר גם קודם לכן. תופעה זו אינה מעידה על תהליך רוחני כן ואמיתי. לעומת זאת, כאשר נפתחת בנו האפשרות לכך שהמפגש במציאות יסובב את הספינה הכבדה של עצמנו וידייק יותר את נתיבה בים - יש בכך מימוש מסוים של "בינו שנות דור ודור". מוסר המלחמה הוא בין התחומים שמחייב בעת הזו בחינה מחודשת. שנים רבות אני עוסק בסוגיות אלו, וכתבתי על כך עשרות מאמרים ותשובות מעשיות. בקריאה לאחר, רוב מה שכתבתי עולה בקנה אחד, ואין בו סתירות פנימיות של ממש. מדובר בתפיסת עולם שהתגבשה תוך ליבון ודיון, הקשבה והוראה. בחלקו הראשון של מאמר זה אציג בקיצור נמרץ את עיקרי הדברים ולאחר מכן אבחן מפני מה התפיסה הזו, שלי, עוברת טלטלה של ממש, ומה נותר ממנה אחרי הסערה הגדולה שאנו מצויים בתוכה. מה לדעתי צריך לשנות, לגרוע ואולי להוסיף.

מקורות מנחים

המונח 'מוסר מלחמה' מקיף שני נושאים, שאף שיש קשר ביניהם, הם שונים. ראשון בהם הוא צדקת המלחמה עצמה. כתבי הקודש אינם אוסרים את המלחמה, ואנו מכירים בהלכה גם את המושג 'מלחמת רשות', לאמור: המלחמה היא כלי לגיטימי להשגת מטרות לאומיות, ולמעשה היא הכלי היחיד שבו אומה יכולה להרחיב את תחום השפעתה, לפתור את בעיותיה הכלכליות ("אין הקומץ משביע את הארץ") ולפתח את מעמדה הבין-לאומי. בשל העובדה כי אין חולק על כך שמלחמתנו כעת היא מלחמת מצווה, ולא ניתן לערער כלל על ההצדקה שלה - אניח לסוגיה זו לעת עתה.

הנושא השני הוא מה מותר ומה אסור לעשות במסגרת המלחמה, גם כשהיא מוצדקת לחלוטין. זה האתגר הרוחני העומד בפנינו היום. בתנ"ך איננו מוצאים הגבלה כלשהי על דרכי המלחמה, מלבד האיסור "לא תשחית את עצה לנדה עֲלֵיו גְרוֹן פִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֵתוֹ לֹא תִכְרַת...". (דברים כ, יט). אך גם אם נניח שאיסור זה תקף במלחמת מצווה, הוא מהווה עבורנו בעיקר קושייה ולא עקרון מוסרי: על עצים חסים, ועל בני אדם לא?!

המלחמות תופסות מקום נרחב בתנ"ך. בהיקף עצום של פרקים מתוארות מלחמות שבהן נעשו פעולות אימות ונוראות, בוודאי על פי העיניים שלנו היום. ואף על פי כן, אין אנו מוצאים ביקורת מפורשת על אכזריות יתרה או על שימוש לא ראוי בכוח.

העיקרון 'לא תתעב אומה נאצית כי ישבנו בקרבה שנים רבות'? אולם קטגוריה זו מלמדת כי גם לאחר שנים ארוכות של דיכוי ושעבוד, אפשר לעבור תהליך של פיוס והשלמה, ולאחר שלושה דורות אפשר אף להינשא לגרים הבאים מתוכם. קבוצה שנייה של עמים, עמון ומואב, נאסרו באיסור עולם, ואין לנו דרך להינשא עמם. כאן האירוע ההיסטורי נשמר לדורות, ואין לוותר על זיכרון העוול המוסרי. גם כאן, יש לברר את משמעות הטענות הייחודיות כלפיהם.

ברם, קיימת גם קבוצה שלישית, והיא בעלת איבר אחד בלבד - עמלק. בקטגוריה זו, לא זו בלבד שאין כל דרך להגיע להסכמה ופשרה עמם, אלא אנו מצויים לדורות למחות את שמו תחת השמיים. לא ברור מתוך התורה עצמה מהן הטענות המדויקות כנגד עמלק, האם עצם המלחמה ("אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדֶרֶךְ"), האם בשל מוסר המלחמה ("וַיִּזְנֶב בָּךְ כָּל הַנְּחֻשָׁלִים אַחֲרֶיךָ"), או סיבות אחרות. במשך שנים רבות עסקנו כולנו בשאלת המוסריות של המלחמה בעמלק, למן הסיבות לה, ועד להצדקת "המַתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעֵלָל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוּר וְעַד שָׂה מִגְּמֹל וְעַד חָמוֹר" (שמואל א' טו, ג). קשה למצוא דיון הדומה בהיקפו לסוגיות אלה, ואין ספור מאמרים נכתבו על כך. שאלה זו נשאלה לכתחילה, לא רק על רקע מוסר המלחמה של היום, אלא גם על זה שבתקופת המקרא. התשובות כולן ניסחו את ההבדל שבין עמלק ובין שאר אומות העולם: הרוע בהתגלמותו; מלחמת החורמה בישראל; שבטים שוסי מדבר; החובה לעקור את הרע מיסודו, ועוד.

אלא שמאז שבא סנחריב וכלבל את האומות, השמדת זרעו של עמלק הפכה להיות ביסודה שאלה תיאורטית. אמנם המאבק בהמן האגדי נקשר למלחמה זו בעמלק, אך לא דובר שם על מלחמה בעם שממנו בא המן הרשע, כי אם בהיותו "איש צר ואויב". בית בריסק היו היחידים שהנכיחו את המלחמה בעמלק לדורות. הם דייקו מלשון הרמב"ם, שבמצוות השמדת שבעה עממין, ציין "וכבר אבד זכרם", ואילו במצוות מחיית עמלק שנפסקה לדורות, לא ציין. מכאן הסיקו שלאורך הדורות, כאשר עומדת קבוצה או אומה שמבקשת להשמיד את ישראל עד שלא ייזכר שם ישראל עוד, ונוקטת דרכי מלחמה של "וַיִּזְנֶב בָּךְ כָּל הַנְּחֻשָׁלִים אַחֲרֶיךָ" - אומה זו היא בגדר עמלק.

לאורך השנים קשה היה לי לקבל עמדה זו. ולא משום שסברתי שפרשנות זו אינה מוסרית, אלא מסיבות הלכתיות למדניות פנימיות. סברתי שמתוך התורה וההלכה עולה שמדובר בציווי על

צריכה להיעשות בדרכים מוסריות ככל הניתן, בכפוף לעיקרון הראשון, לאמור: החובה לנצח.

למרות העובדה שבתקופת מלחמות התנ"ך כל ההגבלות הללו לא הופיעו במפורש - הן קיימות בתורה שבכתב ושבעל פה, והן חלק ממרחב גדול יותר של התנהגות מוסרית שאנו מחויבים לה בכל התחומים. פרשת אשת יפת תואר מהווה דוגמה חשובה ומרכזית לכך. כשאנו קוראים אותה על רקע מה שאנו יודעים על היחס לנשים שבויות מתוך המקרא עצמו: "וְעַלְלֵיהֶם יִרְטְשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשְׁפּוּ בְּתֵיהֶם וּנְשֵׂיהֶם תִּשְׁכַּבְנָה" (ישעיהו יג, טז; ובעוד הרבה מקומות) - אנו מבינים את המצווה כתביעה מוסרית גבוהה יותר ממחנה המלחמה הישראלי. תשומת הלב המרכזית צריכה להינתן לפסוק שלא היה יכול להיכתב בשום עם ובשום לשון באותה תקופה: "לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ" (דברים כא, יד). בספרי על אתיקה יהודית, שנמסר לדפוס בתקופה ה"פרה-

היסטורית" לפני כמה שבועות, אני מסכם את הסוגייה במילים: "התורה קובעת בכך כלל יסודי איתן: לעולם מצווים כורתי ברית המצוות עם ריבוננו של עולם לנהוג באופן מוסרי יותר מהמקובל בעולם, ולא להתמכר למערכת ההתנהגויות הכלליות של העמים מסביב".

האם עקרונות אלה מחייבים אותנו ליטול גם סיכון מסוים? אם מדובר בסיכון ישיר - בוודאי שלא. אולם מעצם טבעם, משעה שמכניסים שיקולים מוסריים לתוך שיקול הדעת הנדרש בהחלטה על פעולה צבאית כלשהי, עצם הכנסתם קובעת כי לא רק השיקולים הביטחוניים יכריעו מה נעשה, כי אם גם שיקולים אחרים. זהו אתגר עצום, שמחייב לשנן שוב ושוב

את העיקרון הראשון של המלחמה: לנצח את הרוע ולהגן על עם ישראל, ולאחר מכן לדון בכל השאלות האחרות.

אויב מסוג אחר

לאחר שהצגתי את תפיסתי זו, איזו טלטלה גורמת לי המלחמה הנוכחית?

נוח לי להציג את המגנע המרכזי דרך תשומת לב לשלוש קטגוריות של יחס התורה לאומות שנלחמו בנו. בקטגוריה הראשונה נאמר על מצרים ואדום "לֹא תִתְעַב אֲדָמִי כִּי אֶחָיֶךָ הוּא לֹא תִתְעַב מִצְרַיִם כִּי גֵר הָיִיתָ בְּאֶרְצוֹ" (דברים כג, ח). אלו הן מצוות מרתקות, המעלות סימני שאלה רבים. האם היינו מקבלים את

מסקנה זו היא טלטלה גדולה בעולמי. עד היום סברתי כי המחויבות המוסרית שלנו במלחמה כלפי אויבינו קיימת במידה, וכי דרכי המלחמה צריכות להיות מושפעות מהאמונה העמוקה שלנו שגם האויב נברא בצלם אֵלוֹהִים. עמדה מוסרית עקרונית זו לא השתנתה, אולם מימושה כן

בין מי שנמצא בתוך מעגל הלחימה ובין מי שמחוץ לו - אינה אפשרית. אדגיש כאן ובהמשך כי מדובר בפגיעות אגביות ולא כמטרת המלחמה.

מסקנה זו היא טלטלה גדולה בעולמי. עד היום סברתי כי המחויבות המוסרית שלנו במלחמה כלפי אויבנו קיימת במידה, וכי דרכי המלחמה צריכות להיות מושפעות מהאמונה העמוקה שלנו שגם האויב נברא בצלם א-לוהים, ושנאנחנו מצויים במיעוט שפירות דמים. עמדה מוסרית עקרונית זו לא השתנתה, אולם מימושה כן; נוספה לה קטגוריה חדשה שלא הכרתי קודם לכן: אלה שפעלו בדרך של איבוד צלם א-לוהים שבהם, והשתתפו. כלפיהם, הניסיון שלנו להימנע מפגיעה במי שאינו במעגל הלחימה פחותה, בשל העובדה שהם פועלים בצורה ההפוכה לגמרי, וזוכים לגיבוי ולתמיכה של סביבתם. על אף הציווי לצמצם שפירות דמים בעולם, על אף חזון השלום שאליו אנו חותרים, על אף הכמיהה לשאוף לעדינות מוסרית ולהעצמה אנושית - כאשר אנו ניצבים בפני האויב הזה אסור לנו לטעות ולשגות.

כמו בכל דיון שאני דן בו, עולה שאלת הגבול לצד השני: האם על מלחמה זו לא חלים כללי מוסר המלחמה התורניים? אבהיר כי השאלה אינה עוסקת בהיבט הפרקטי, ובסכנה כי אם נגזים נקים עלינו את אומות העולם ונמצא את עצמנו במצב שאין אנו יכולים לנצח. אלו שיקולים שיש להביא בחשבון, אולם אין לכנותם שיקולים מוסריים. שאלתי נוגעת למוסר עצמו - האם אנחנו מחויבים להגביל את עצמנו מלעשות פעולות אסורות? האם מצוות התורה "כִּי תִצֵּא מִחַנֶּה עַל אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע" אינה רלוונטית כאשר אנו עוסקים במלחמה העמלקית הזו? חס ושלום! אנו צריכים להישמר מהרע, גם בשל העובדה שהרע הזה עלול לפגוע בנו ובנשמותינו, ולהשמיט את הקרקע מתחת לבשורה שאנו מבקשים לבשר בעולם, וגם בשל האיסור לחלל את שמו של הקב"ה בעולם ונשיאת שם קדושתו. פגיעה מכוונת לכתחילה במי שאינו במעגל הלחימה - אינה מותרת גם בעת הזו!

יהי רצון שיעצים הקב"ה את כוחנו, ילמד ידינו לקרב ואצבעותינו למלחמה, ולא נשוב עד כלותינו אותם. יהי רצון כי נוכל לשוב לקרוא לשלום, ושלא נינזק מתוצאותיה של המלחמה, לא נזק הגוף ולא נזק הנשמה, ונוכל למלא את תפקידנו בעולם מימות אברהם אבינו "ונברכו בך כל משפחות האדמה".

עם עמלק ממש, ולא כתפיסה רוחנית המבקשת לעקור את קיומו של עם ישראל.

המלחמה הנוכחית אמנם לא מביאה אותי להגדיר 'עמלק' בהגדרה הרחבה של בית בריסק, ולא לקבוע כי מוסר המלחמה משמעו להרוג מ"איש ועד אישה" - צריך להיזהר מזיהוי האויבים שלנו כעת עם עמלק במובן המקורי המוחלט של המילה, ולו רק בשל העובדה שהדבר יחייב אותנו להשמיד, להרוג ולאבד כל זכר של מי שקשור לעם הזה, כולל נשים וילדים, ולאבד את זכרם מעל פני האדמה. חס ושלום שנאמץ תפיסה כזו, שהיא מנוגדת ליסודות המוסריים הבסיסיים ביותר שלנו! אולם היא כן גרמה לי להבחין ביסוד שלא הכרתי קודם: שישנו אויב שהוא "בחנית" עמלק, לאמור: אויב הפועל בדרכים המשחיתות את צלם האנוש שבו הוא נברא, באכזריות בלתי נתפסת, בדרכים המגוננות ביותר, כחיות טרף ובתהומות נפש. על אויב כזה צריכים לחול כללי מוסר מלחמה אחרים.

אחריות פחותה לפגיעת אגב

שני שינויים עיקריים מתווספים כעת ליסודות מוסר המלחמה: ראשית, בהגדרה המוסרית של מטרתה. בראש מטרת המלחמה אין מדובר רק בניצחון על האויב כי אם בהכריתו ובעקירתו. אמנם איני בטוח כי הדבר אפשרי מבחינה מעשית, מסיבות שונות שעיקרן התהייה האם ניתן לעקור מן השורש להט פונדמנטליסטי, אולם זו סוגיה אחרת שאינה קשורה לדיון המוסרי. אציין רק שיש בי רתיעה מכך שנבטיח לעצמנו הבטחות שלא ניתן לקיימן. מבחינה מוסרית, ההגדרה הזו קיצונית בהרבה מהקודמות. רבים טוענים כי כיוון שלא הבנו את זה מלכתחילה - התקשינו להעריך כי הטבח שחוללו הוא בגדר אפשרי. אני חושב שהם צודקים, וצריך לשנות את העמדה המוסרית כלפי האויבים האלה. חובה קדושה מוטלת עלינו להטמיע את ההכרה הזו, ולא להשלות את עצמנו ביחס לאויבים שלנו.

שינוי נוסף הוא באחריות להימנעות מפגיעת אגב במי שאינו במעגל המלחמה, שהיא פחותה בסוג כזה של אויב. הדבר נובע מהעובדה שחייך קודמים לחיי חברך, וכל מה שאנו צריכים לעשות כדי להשיג את מטרת המלחמה - מותר לעשות. אך גם מהסיבה שטרור צומח על רקע סביבתו, ואמת הדבר שההבחנה

הערות

2 הרב שאול ישראלי, 'פעולת קיביה לאור ההלכה', התורה והמדינה, ה-1 (תשי"ג-תשי"ד), עמ' עא-קג.
3 יובל שרלו, כי ישרים דרכי ה' [בדפוס]
4 עסקתי בסוגיה זו במאמרי 'עמלק או מצרים', בשבע, 879 (23 בינואר 2020). המאמר מופיע ברשת.

1 אפנה כאן לשני מקומות בלבד: מאמרי 'שאלות על מוסר המלחמה', צהר, יא (קיץ תשס"ב), עמ' 97-104; וכן מאמרי 'ארבע פתיחות על מוסר המלחמה', אתר ישיבת אורות שאול. שני המאמרים מופיעים ברשת במקומות שונים. ניתוח עמדתו במחקר אקדמי מופיע במאמרו של עמוס ישראל-פליסהאור, 'ניתוח גישות הלכתיות בדבר גבולות השימוש בכוח', משפט ועסקים, יז (אוגוסט 2014), עמ' 605-662 - וקיים אף הוא ברשת.

אליהו ברקוביץ הוא עוזר מחקר בתכנית לחרדים בישראל במכון הישראלי לדמוקרטיה ודוקטורנט למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. בוגר ישיבות 'עטרת ישראל' ו'מיר'

*

ארצכם ארצנו ודמכם דמנו: האם חלה תפנית ביחס החברה החרדית לגיוס לצבא?

| אליהו ברקוביץ |

מעקב אחר המתחולל בחברה החרדית בעקבות המלחמה מגלה התעוררות בכל הנוגע לסוגיית השוויון בנשל: אם בזרם החרדי המרכזי הדבר מעורר מבוכה בעיקר אצל האברכים, אצל הציבור החרדי המודרני, התביעה המוסרית להשתתפות כבר הופכת לקריאה ברורה מצד הרבנים לקחת חלק בגורל החברה הישראלית

להתנגדות מטעם פלגים מסוימים; ובלהט ההפגנות ששטפו את הארץ בשנה החולפת בנוגע למערכת המשפט, גברה המחאה גם כלפי הציבור החרדי ועלתה התביעה לשבור את מעגל הקסמים ולהחיל חקיקה שתחייב שוויון בנטל.

העמדה החרדית הרשמית לאורך כל הדרך הייתה שאין לשנות בשום פנים ואופן את הסטטוס קוו ולגייס את לומדי התורה. המסר כלפי פנים וחוץ היה אחד – "אל תגעו במשיחי". בשל הלחץ החיצוני, השיח החרדי הרשמי היה שרק מי ששוקד על לימודו פטור מגיוס ומי שאינו תלמיד ישיבה חייב להתגייס, אולם בפועל, רוב מי שעזבו את ספסלי הישיבה לא טרחו להתגייס.

במאמר שפרסם הרב יהושע פפר בכתב העת 'צריך עיון',

הוא שיתף באנקדוטה קצרה המשקפת היטב את ההתייחסות של החרדי הפשוט לתביעה המוסרית המוצגת כלפיו לשאת בנטל:

שוחחתי לאחרונה עם תלמיד ישיבה שנסע עמי מקריית ספר לשכונת רמות בירושלים. ספר התברר שהוא שוקל את צעדיו לעתיד. הוא אינו מוצא סיפוק בלימודיו בישיבה, וכבר החל לעבוד באופן חלקי בחנות ביגוד. תוך כדי דיבור על תכניותיו העלית את נושא הצבא: ומה באשר לשירות הצבא? במענה לשאלה הוא החל להסביר כיצד חברים

מצליחים לשלב תעסוקה תוך כדי רישום בישיבה, וכך מתחמקים מחובת הגיוס. "ומה בנוגע לשאלה המוסרית? אם אינך לומד בישיבה, מדוע אתה שונה משאר בחורים ישראלים בני גילך?" אחרי כמה רגעי שתיקה הוא השיב: "האמת, מעולם לא חשבתי על זה".

על מנת להבין לאשורה את תגובת הצעיר נפליג רגע אל הפילוסופים הפוליטיים של העת החדשה, שעמלו להסביר ולנמק את המבנה החברתי המדינתי. היו מי שהסבירו שבעולם של מלחמת כול בכול, הריבון הוא מעין לווייתן, מפלצת בראשיתית המרכזת את כל הכוח בידה ושומרת על כולם מפני כולם; היו שסברו כי הפרטים מתאגדים בינם לבין עצמם במעין 'הסכמה חברתית' המאגדת ומחייבת את החברים בה; לעומתם טען הפילוסוף הבריטי דיוויד יום, כי הסיבה המרכזית למבנה החברתי היא המנהג והמסורת, או במילים אחרות: ככה עושים כי ככה עושים.

כיוון שמטעמים שונים נוצרה הנורמה שהחברה החרדית לא מתגייסת, הפך המנהג להיות שגם מי שאינם עומדים בתנאי

ביקום מקביל התנהל השנה חג שמחת תורה כסדרו: המבוגרים רקדו עם ספרי התורה, הילדים זללו ממתקים עד שבטנם כאבה והבחורים השתכרו והשתוללו הרבה מעבר לגבולות הטעם הטוב. בשבוע שלאחר מכן התחיל דיון בכנסת בסוגיית גיוס חרדים לצה"ל. נציגי מפלגות האופוזיציה הצהירו כי יעמדו על הרגליים האחוריות ולא יאפשרו לחוק הפטור לעבור, ואילו נציגי החרדים הסבירו כי למעשה, הצבא לא מעוניין כלל בחרדים ובכלל אבד הכלח על מודל צבא העם ויש להחליפו בצבא מקצועי. באופן לא נראה שום סיכוי לשינוי השיח ולהגעה להסכמה.

למרבה הצער, ביקום שלנו התגלגלו הדברים אחרת. הפוגרום הנורא בתושבי העוטף טרף את הקלפים ושינה את כל מה שהכרנו וידענו וחשבנו לפני שהאיר הבוקר על ה-7 באוקטובר, חג שמחת תורה ושמיני עצרת.

ענני הסערה עדיין מעלינו ומוקדם עדיין לחזות את רוחב ההשלכות ועומק המשמעויות של האירועים האחרונים. אולם בזירה אחת נדמה שכבר אפשר לחזות בשינוי של ממש המתרחש לנגד עינינו, כתופעה הבאה מהשטח ולא מהפוליטיקאים – שינוי בתודעה החרדית בקשר לתביעה המוסרית לשוויון בנטל. יותר ויותר חרדים מבקשים להתגייס לצבא, נשים חרדיות הקימו חמ"ל 'אחיות ברזל' לאלפי מתנדבות, ולראשונה מזה שנים נדמה כי הציבור החרדי מוכן "להיכנס מתחת לאלונקה" ולהיות שותף.

מנהג שהפך לנזהל

הקסדר ההיסטורי שפטר בני ישיבות חרדים מחובת גיוס בראשית ימי המדינה, התבסס על רצון לשמר את התרבות היהודית שנגדעה בשואה, זאת לנוכח התועלת השולית שהייתה אז בגיוס המספר הזניח של המעטים שנותרו. עם חלוף השנים, מספר הלומדים התעצם ועולם הישיבות הגיע לגודל שכמותו לא היה מעולם. אך למרות ההתבססות והפריחה חסרת התקדים, שהביאו למספרי ענק של לומדי תורה, הפטור בעינו נשאר. אחת היא אם בשלטון היו מפלגות ימין או מפלגות שמאל או ממשלת אחדות, ממשלה הלכה וממשלה באה והפטור לעולם עמד.

היו שניסו לשנות את המשוואה; עתירות לבג"ץ הובילו להליכי חקיקה שחזרו לבג"ץ ומשם לכנסת, וחוזר חלילה. יוזמות שונות שניסו לשלב חרדים במסלולים מותאמים, זכו

בשאלה חשובה יותר מהתשובה: "האם אנחנו אמורים להרגיש מצפון על כך שאנחנו נותרים בעורף? האם אנחנו אמורים להכיר טובה לחיילים?"

המבוכה בכל הקשור לחובת ההשתתפות במאמץ הכללי בימים אלו זכתה להתייחסות מפורשת של ראשי אחת מיישובות הדגל של הציבור הליטאי - "ישיבת חברון". בדברים שהתפרסמו באתר "כיכר השבת" דחה הרב דוד כהן, מראשי הישיבה, את הקריאות לצאת ולהתנדב, גם למי שקשה לו לשבת וללמוד:

מראיין: השאלה המעשית היא האם בחור יכול לשבת וללמוד, ואם קשה לו אומרים לו בא תעזור, תקלף תפוחי אדמה, תחפור קברים וכו'...

הגר"ד כהן: "בתקופות הקשות ביותר, עוד בזמן מלחמת השחרור לא נתנו לבחורים לצאת, אמרו להם להישאר בישיבה. התפקיד של הבחור הוא לשבת וללמוד. וגם בחור שקשה לו, איני יודע אם באמת צריך אותם. ולא מהעזרה של הבחור תבוא הישועה. תורה מגנא ומצלא, מדברים על תורה, ואתם עושים תורה, אתם צריכים לשבת וללמוד, תאמינו בכח התורה ותתחזקו."⁵⁶

אלא שבהודעות שעברו בקבוצת "נייעס" חרדיות נטען כי ראש הישיבה, הרב משה מרדכי פרבשטיין, הציג עמדה עקרונית - גם אם לא מעשית - שונה לחלוטין. על פי הדברים שפורסמו, בדברים שנשא בשעת הסעודה השלישית בשבת שאחרי הטבח אמר הרב כי: "מבחינה עקרונית זו מלחמת מצווה ועל כן היינו אמורים להתגייס אלא שאין לנו את ההכשרה לכך ולכן התרומה הטובה ביותר היא לימוד תורה שמגן על עם ישראל רוחנית".

קריאה ברורה ברבים

אם בורם המרכזי, התביעה להשתתפות ונשיאה בנטל מופיעה כשאלה מאת אברכים מבולבלים וכמועקה תאולוגית הדורשת מענה, בקרב הציבור החרדי המודרני, על רבניו, התביעה המוסרית להשתתפות הפכה זה מכבר לקריאה חדה וברורה להשתתף במאמץ הכללי ולקחת חלק בגורל החברה הישראלית. המנהיג הבלתי רשמי של ה"חרדים החדשים", הרב דוד לייבל, קבע באופן חד: "כל בחור או אברך שיוצא שבועיים לפני הבחירות ל'חוב קדוש', לעבוד בשביל מפלגה, ושבוע אחרי הבחירות מנתח את הבחירות - יש לו חוב קודש קודשים כעת והוא צריך ללכת לתרום דם. צריך בחורי ישיבות ואברכים בכל לווייה".⁵⁷ באותה הרוח פרסם הרב רפאל קרויזר קריאה

הדיחוי לא מתגייסים, שהרי ככה מקובל. עד כדי כך שאותו צעיר כלל לא הבין שהשאלה שהופנתה אליו באשר לשירות בצה"ל נמצאת במישור המוסרי. לדידו, השאלה עסקה בפתרון הטכני של בעיית הגיוס שאליה נקלע לאור הנסיבות. בניסוח אחר, החברה החרדית לא חשה שהתביעה לשוויון בנטל מופנית אליה.

צמיחת המבוכה

האם האירועים האחרונים ישנו מהיסוד עמדה זו? נדמה כי כיום, אין כמעט צעיר חרדי שאינו מהרהר לפחות בשאלה מדוע אינו מתגייס.

הרב יעקב בוצ'קובסקי, מחבר ספרים וקונטרסים העוסקים בעניינים שונים העומדים על הפרק, הציג את שאלת היחס הראוי של הרחוב החרדי לחיילים ולצבא:

אנחנו כמובן מאמינים בה' ובכוח התורה והתפילה, אבל בסופו של דבר אילו חלילה הצבא היה מתפרק מנשקו היינו כולנו מצטופפים בתור בשדה התעופה, לברוח לכל שיישאנו רגלינו. אנחנו צריכים את הצבא [...]

וכך, כתוצאה טבעית, מגיע צונאמי ענק של אהדה לחיילים. מחבקים אותם, שולחים להם פיצות ופינוקים, ונושאים אותם על כפיים. התחושה היא: אנחנו יושבים בטוחים והם הולכים לסכן את חייהם עבורנו.

וכאן הבן שואל: האם אני כאברך, כבחור ישיבה, כאב לבחורי ישיבות, כרעה לאברך או כאב לבחורי ישיבה - אמורה/ה לחבק את חיילי הצבא ולהרגיש הערכה עצומה להם והכרת הטוב?

מצד אחד - מה השאלה. הם הולכים לשדה הקרב לסכן את חייהם עבור כולנו, בשעה שאנחנו יושבים בבטחה בבתינו. מצד שני - רגע, אבל הצבא הוא חילוני, ואנחנו הרי לא מתגייסים, אנחנו מאמינים בכוחה של התורה להגן עלינו!

וכך הדברים מסתבכים ללא הכרעה, והרגש מבולבל. קיבלתי למייל כמה וכמה שאלות כאלה מאברכים, העומדים נבוכים מול גלי האהדה והעזרה לחיילים, אינם יודעים איך להרגיש מול כל זה, ובעיקר מול עצמם: האם אנחנו אמורים להרגיש מצפון על כך שאנחנו נותרים בעורף; האם אנחנו אמורים להכיר טובה לחיילים, ועוד?⁵⁸

תשובתו של הרב בוצ'קובסקי למבוכה המתוארת כאן פרושה על פני ארבעה עשר עמודים, וחוזרת פחות או יותר על העמדה החרדית הקלאסית של הזרם המרכזי, המקבעת את ההיררכיה לפי מידת האדיקות.⁵⁹ אולם לענייננו, המבוכה המתוארת

שמחת תורה: נקודת המפנה של הציבור החרדי'. בטור קרא יוסי ריינר, דובר עיריית בית שמש וכתב האתר לשעבר, למפנה בציבור החרדי וייחל לכך שהמגזר "יזעק את הזעקה הזו. לוחמים קדושים ואהובים שלנו, מדינתכם מדינתנו, ארצכם ארצנו ודמכם - דמנו".

בחתמת הטור הצהיר ריינר על רצונו שבנו הקטן יתגייס בבוא היום לשירות משמעותי: "אעשה הכל שאור הקטן שלי בן השנה, יהפוך אותי בעוד 17 שנים להורה מודאג ואת אסתי לאם מודאגת שכל רצונותיה ומאווייה היא - שאור שלנו יחזור הביתה בשלום. כן, אור שלנו יקח חלק אמיתי ומשמעותי בשירות למען המדינה שאני כל כך אוהב. מדינת ישראל".

ניתן להניח שחרדי שבחר לקרוא לבנו אור לא ייעד אותו למשרת ראש ישיבה, אולם החידוש הגדול הוא בעצם פרסומה של קריאה כזו על גבי פלטפורמה מרכזית וחשובה כל כך בציבור החרדי. ולא בכדי. מי שיחפש כעת את הטור לא ימצא אותו באתר. למחרת פרסומו, בבוקר ה-16 באוקטובר עוד ניתן היה להגיע אליו מהעמוד הראשי, אולם מאז הורד הטור מהאתר ומלבד התייעוד שלו באתר 'בשבוע',¹¹ הוא היה כלא היה.

בשלב זה קשה לומר האם יש כאן תגובה מקומית למאורעות הקשים או שמא נקודת מפנה של ממש לפנינו. אולם דבר אחד ברור, יהיה אשר יהיה, לשאלה "מה עם הצבא?" הצעיר שהרב פפר יסיע בעוד שנה או שנתיים לא יענה "האמת, מעולם לא חשבתי על זה".

ל"עשרות אלפי ישיבישערים" לדרוש מההנהגה שלהם, רבניהם וראשי הישיבות, שהם רוצים, חפצים ומשתוקקים לשאת במשא העם ולהיות חלק מהמגינים על ארצם ומולדתם כנגד בני עוולה הקמים עלינו לכלותנו".⁷

גם הם כמובן הדגישו שקריאתם אינה מכוונת לעמלי התורה שמתמסרים לחלוטין ללימודה אלא לאלו שמוצאים את עצמם מדי פעם עוסקים בדברים אחרים. אולם נדמה כי לראשונה נוסחה התביעה המוסרית באופן חד וברור בתוך השיח החרדי הפנימי ולא באופן אפולוגטי.

קריאות אלה משקפות נאמנה את הרוח המפעמת בקרב חלקים נרחבים מציבור זה. בתקשורת דווח על אלפיים ואף שלושת אלפים⁸ גברים חרדים בעלי פטור משירות צבאי, בגילי 26-39, שפנו לצבא בבקשה להתגייס מיידית לשירות שלב ב',⁹ לעשות טירונות מקוצרת ולתרום את חלקם.

המסלול של שלב ב' המיועד לבעלי פטור היה פעיל מזה כמה מחזורים והביקוש עד עכשיו, איך נאמר בעדינות, לא ממש הרקיע שחקים. עשרות בודדות של חרדים בחרו לעבור אותה, ואילו עתה, אלפי גברים נענו לקריאה בשל תחושת דחיפות פנימית להתנדב ולשאת בנטל, ולו במעט, בשעות קשות אלו.¹⁰ גם גבולות השיח הפנימי בכל הקשור לשירות הצבאי בכלל, ולא רק בימי חירום, מתעצבים מחדש בימים האחרונים. באתר 'חדרי חרדים', אחד מאתרי האינטרנט המרכזיים הפעילים בציבור החרדי, עלה ב-15 באוקטובר טור שכותרתו: 'טבח

הערות

- 1 לעשות בזמן הזה", כיכר השבת (16.10.2023).
- 2 'הרב החרדי: "זה הזמן לומר את האמת", ערוץ 7 (8.10.2023).
- 3 מרב סבר, כ'2000 חרדים פנו לצבא' במטרה להתגייס למלחמה, ישראל היום (15.10.2023); יקי אדמקר, כ'3000 חרדים מעל גיל הפטור הגישו בקשה להצטרף למערך המילואים, וואלה (16.10.2023).
- 4 מסלול שלב ב לתגבור כוח המילואים החרדי בפיקוד העורף, מיועד לבני 25-40, בעלי פטור או מסיימי שירות אזרחי, חרדים בלבד. מהלך המסלול כולל גיוס לצבא וחילול רגיל ככלל חיילי צה"ל, טירונות קצרה בת כשלושה שבועות על בסיס יומיות (חזרה הביתה כל יום), שחרור מהצבא ויציאה לחיים האזרחיים כמשרת מילואים, עד לקריאה של פיקוד העורף.
- 5 הנכונות העקרונית קורמת עור וגידים הלכה למעשה בימים אלו ממש. ביום הראשון לפתיחת ההליך נרשמו 120 והתייצבו בפועל כמעט 200 איש, כפי שדיווח העיתונאי יוסי יהושע.
- 6 ראו 'שינוי כיוון? מאמר באתר החרדי על שילוב חרדים בצבא' ל', ערוץ 7 (16.10.2023).

- 1 יהושע פפר, 'לא תוכל להתעלם - להיענות לצו השרות', צריך עיון (סיוון תשפ"א).
- 2 בעצתך תנחני, גליון שבועי להתבוננות בפרשת השבוע ובעבודת השם, גליון שני בנושא המלחמה הקשה, "היחס לצבא ולעולם התורה בימים קשים אלה". מופץ במייל.
- 3 לא כאן המקום לעסוק בה, אולם נציין כי העמדה המלאה שפרש הרב בוצ'קובסקי הינה בעייתית מאוד גם בעיני רבים מהזרם המודרני ואף מהקצה השמרני.
- 4 על הבלבול ביחס בין הצבא לישיבה מלמדת גם יוזמה שעלתה מהשטח של הזרם המרכזי בימים הראשונים לחימה, לשלוח ממתקים לכלל בני הישיבות שהקימו את חזרתם ללימודים בעקבות האירועים, כפי שנשלחו לחיילים. המטרה הייתה כמובן לייצר אנלוגיה בין הלוחמים בחזית לבין המגויסים להגנת העם והארץ בלימודם. היוזמה הגיעה עד לשולחנם של גדולי הדור הליטאים שהורידו אותה מידיית מסדר היום. עם זאת היו יוזמות מקומיות כאלו שיצאו לפועל.
- 5 <https://www.kikar.co.il/yeshiva-world/s2s2yx>
- 6 חנני ברייטקופף, 'הרב לייבל הסביר: "זה מה שכל חרדי חיבל

*

תהילה גאדו היא חוקרת
במכון הישראלי לדמוקרטיה,
במרכז לחברה משותפת,
התוכנית לחרדים בישראל
ודוקטורנטית בחוג לסוציולוגיה
ואנתרופולוגיה באוניברסיטה
העברית

*

מנהיגות חדשה לחרדיות חדשה: שעת הכושר של החרדיות המודרנית

| תהילה גאדו |

המלחמה הנוכחית, שמציפה בעוצמה רבה קונפליקטים בין החרדים למדינה, מתגלה כזרז לפריחתה של המנהיגות הרבנית החדשה בציבור החרדי, שדורשת לקחת חלק פעיל במאמציה של החברה הכללית. צהר למנהיגותו של הרב דוד לייבל, מהמובילים המרכזיים את תופעת החרדיות החדשה

כמו שימוש באינטרנט, השכלה גבוהה, צריכת תרבות פנאי כללית ועוד. להבדיל מהחרדים המודרניים, קבוצה זו מבקשת להישאר עמוק בתוך חוקי המשחק ובמנגנון החיים של החרדיות הוותיקה. הקבוצה מכונה 'בעלת נגיעות מודרניות', ושיעורה כ-29% מכלל הקהילה החרדית. חלוקה זו מבטאת את הגיוון וחוסר האחידות שבשולי הקהילה, ועל כן, גם הגדרת הקבוצה אינה אחידה וניתנו לאנשים הגדרות שונות המבטאות היבטים שונים שלה כמו 'חרדים חדשים', 'חרדים ישראלים', או רק 'חרדים עובדים'.

לפני שנות דור טען אליעזר שביד כי "אי אפשר להימלט מן המודרנה. אם החברה החרדית תתעקש להפנות גב לאלמנטים הגבוהים של העולם המודרני, סופה שתמצא את עצמה מתחברת דווקא לאלמנטים הנמוכים יותר שלו".³ ואמנם, בשלביה הראשונים של החרדיות המודרנית ניתן היה לחשוב שהתחזית הזו מומשה, וכי החברה החרדית נחשפה לעולם המודרני בהיבטים החוליים-חילוניים שלו. המחקרים הראשונים שעסקו בחרדיות המודרנית הציגו אותה כתרבות נהנתנית שעושה שימוש בהיצע של העולם המודרני למטרות חולין בלבד. עם זאת, ככל שעברו השנים

וגדלה הקבוצה התפתחו בה גם זרמים המבקשים להיחשף דווקא לחלקים הגבוהים של העולם המודרני ולעולמות הרוח שלו. הם מבקשים לעשות שימוש בכלים הרבים שמציע עולם זה לפיתוח צורת האדם, פיתוח האינטלקט, העולם הערכי והמוסרי, וגם ההוויה הדתית.⁴

הגידול המספרי בחרדיות המודרנית, ואופייה הייחודי והמתרחב מבקשים הנהגה. אמנם, בחרדיות בכלל ובחרדיות המודרנית בפרט מתפתחת מנהיגות אזורית כתופעה חדשה,⁵ אך החרדיות המודרנית זקוקה מעבר לכך, גם להנהגה רבנית ורוחנית. זיכרמן וכהנר, שאפיינו לראשונה את החרדיות המודרנית, ציינו כבר לפני יותר מעשור את הנחיצות הזו. במחקר מאוחר יותר של כהנר נבחן יחסם של חרדים מודרניים למנהיגות הרבנית ונמצא כי 57% מהם ו-78% מהחרדים בעלי הנגיעות המודרניות, מייחסים חשיבות רבה לעמדות הרבנים. כ-80% מהחרדים המודרניים וכ-87% מקבוצת הנגיעות המודרניות תומכים בציות מלא לדברי הרבנים ולא רק בסוגיות הלכתיות. ברמה המעשית, החרדים המודרניים מתייעצים עם רב סביב החלטות משמעותיות במעגל החיים. אך מנעד הדמויות הרבניות שאליהן הם פונים רחב הרבה יותר מזה של החרדים

בסוף המאה השמונה-עשרה החלה להתפתח באירופה תנועת ההשכלה. היהדות האורתודוקסית הוקיעה אותה והגיבה לה בשני אופנים עיקריים: תגובה אחת המזוהה עם החת"ם סופר, שרווחה בעיקר בהונגריה וגליציה, הייתה ברוח 'חדש אסור מן התורה', ודגלה בהיבדלות, הסתגרות, שמרנות והתנגדות לשינויים. התגובה השנייה, המזוהה עם הרש"ד הירש, שרווחה בעיקר במערב אירופה ומרכז, דגלה בשיטת 'תורה עם דרך ארץ' ופיתחה את הזרם הניאו-אורתודוקסי. בישראל, ממשכה הקהילה החרדית את דרכו של החת"ם סופר ומתנהלת כקהילה דתית-שמרנית מתבדלת המתבססת על כמה עקרונות יסוד דתיים וחברתיים. בין השאר היא מתפקדת כחברה הייררכית וסמכותנית אשר בראשה עומדים גדולי הדור, ובני הקהילה

נשמעים להם ומצייתים להם מתוקף עקרון 'דעת תורה' ו'אמונת חכמים'.¹ הציות לגדול הדור מתקיים בחברה החרדית גם בתחומים שאינם הלכתיים: בעניינים אישיים, ציבוריים ופוליטיים. דמותו של גדול הדור כמי שאין עליו עוררין, הייתה בשיא כוחה בתקופת הזוהר של הקהילה והנהגתה משנות השבעים, בתקופת הנהגתם הריכוזית של הרב שך (1898–2001) והרב עובדיה יוסף (1920–2013). אחריהם חלה היחלשות הדרגתית בכוחה של הנהגה הרבנית ובעוצמתה. חילופי

הדורות המהירים מאז בהנהגה החרדית תורמים אף הם לחוסר יציבות ולהיחלשות הנהגה.² מצב זה מוביל לפריחה של מנהיגות מוניציפלית ואזורית, ותחילת כינון של התארגנויות דתיות-רוחניות חדשות, הן מהצד השמרני והן מהצד המתון יותר של הקהילה.

סדקים בחומה

בעשרים השנים האחרונות נבקעו סדקים בחומות ההיבדלות וההסתגרות של ה'גטו' החרדי, והחלו להתרחש בקהילה, ובעיקר בשוליה, תהליכי שינוי מהותיים וחרירות מדפוס ההתנהלות החרדית הקלאסיים. בין היתר ניכרת מגמת השתלבות בחיים המודרניים ובתרבות הישראלית באופנים שונים. תופעת התרחבות השוליים ואימוץ אורח החיים המודרני הוגדרה במחקרם החלוצי של זיכרמן וכהנר כ'חרדיות מודרנית'. במחקר מאוחר יותר של כהנר נמצא כי 11% מהקהילה החרדית מגדירים את עצמם כ'חרדים מודרניים'. חוץ מקבוצה זו ישנה קבוצה נוספת, שהיא קבוצת ליבה חרדית בעלת מאפיינים שמרניים מחד, אך גם היא מאופיינת באורח חיים המשלב פרקטיקות שלא בהכרח מקובלות בקהילה החרדית הוותיקה,

ככל שעברו השנים וגדלה הקבוצה התפתחו בה גם זרמים המבקשים להיחשף דווקא לחלקים הגבוהים של העולם המודרני ולעולמות הרוח שלו

רב קהילת 'אור חדש' בירושלים, דיין ומקים כתב העת 'צריך עיון' להגות חרדית; הרב מיכאל שוהם, רב קהילת 'בית אבא' בפתח תקווה ועוד אחרים.

לצד פועלים אנשי חינוך כמו הרב דוד בלוך, ששימש כראש מדרשת 'נועם', וכיום מלמד בישיבת ההסדר החרדית 'דרך חיים'; הרב יצחק ברוך רוזנבלום, ראש ישיבה גבוהה לבוגרי ישיבות תיכוניות חרדיות; הרב יצחק מאיר יעבץ, ר"מ ב'דרך השם'; הרב אייל טוויטו, ר"מ בישיבת 'דעת תבונות' ומלמד הגות יהודית ופילוסופיה; וכן אנשי הגות המשמשים כתובת לחרדים המבקשים להעמיק את הגותם הדתית, ומתקשים למצוא מענה בגבולות החרדיות הקלאסית, כמו הרב יעקב צבי בוצ'קובסקי, המשפיע בספריו הרבים ובעל אומץ, כמו אחרים שהוזכרו כאן, לכתוב על אתגרי החרדיות. ישנן כמובן דמויות נוספות שנמצאות על התפר ומהוות כתובת לחרדים מודרניים. חלקם אף מהמנהיגות החרדית הוותיקה, ביניהם ניתן להצביע על הפוסק הרב אשר וייס; האדמו"ר מקרלין; ורבני קהילות כמו הרב שלום מאיר ולך בבני ברק, או הרב עמרם פריד, המהווה כתובת לשאלות בהלכה תוך ידיעה שהוא לא יערב את עמדתו האישית ושיקולים פוליטיים בתשובתו, ועוד אחרים.

כשבועיים לפני פרוץ המלחמה תיארה כתבה ב'דה-מרקר' את "עלייתם של הרבנים החרדים החדשים"⁷. הרבנים אשר פועלים מתוך מודעות ואקטיביזם בקרב החרדים המודרניים הוצגו כמודל למנהיגות אלטרנטיבית, וכמנהיגי העתיד של החרדיות המודרנית. לרבנים אלה, חלקם בעלי השכלה כללית רחבה, לעתים אקדמית מתקדמת וידע נרחב בפילוסופיה והגות, יש דעות מגוונות בנושאים שנויים במחלוקת בין הקהל החרדי לחברה הישראלית. חלקם אינם מבטאים את עמדותיהם בפומבי, כדי לא לעורר את כעס הקהילה, וחלקם כן. הם סופגים לא פעם ביקורת קשה מהחרדיות הוותיקה ואף איומים. כך קרה, למשל, לרב אליהו פייבלזון לפני שלוש שנים, כאשר נופפו לנגדו שני אברכים בסכין בסמוך לביתו, ודרשו ממנו להפסיק למסור את שיעוריו התורניים שמאופיינים בחשיבה פילוסופית רחבה ובעיסוק בסוגיות אמוניות, שהרבנים השמרנים נמנעים מלעסוק בהן.

הובלה בעת משבר

בעת משבר מייחל הציבור למוצא פיו של המנהיג, שיהיה את המצב, ישרה ביטחון ותקווה, ויניע לפעולה. אך לא תמיד דווקא

הקלאסיים, האברכים. לעומת זאת, מחקר אחר הראה שחרדים מודרניים מעבירים ביקורת על ההנהגה הרבנית הוותיקה. נראה אם כן שקיימת אמביוולנטיות ביחס לתפיסת הצורך של חרדים מודרניים בדמות רבנית, ובנוגע לחשיבות שהם מקנים לה. מצד אחד, יש להם צורך בזהות חרדית ובמעטפת שלה, ומהצד האחר, הם מרשים לעצמם למתוח ביקורת ומבטאים עצמאות מחשבתית. דבר זה מחדד את הצורך במנהיגות רבנית המותאמת לצרכיהם ומכיוון שהחרדיות החדשה מגוונת, גם צרכיה וציפיותיה מהנהגה רבנית מגוונים למדי.

עם השנים, וככל שגדלה קבוצת החרדים המודרניים, צף ועלה הצורך בפיתוח מנהיגות רבנית ייעודית, ואף קמה יוזמה לפתח מנהיגות כזו. הרב בצלאל כהן שייסד את בית המדרש 'אנשי חיל' למנהיגות תורנית כתב כך במסמך החזון:

בקהילה החרדית בישראל, ישנו כיום ציבור גדל והולך של צעירים חרדים [...] ששירתו בצה"ל או בשירות אזרחי, שלמדו לימודים אקדמיים או מקצועיים, שהשתלבו בעולם העבודה או המסחר, אולם גם בקרב תלמידי הישיבות והכוללים ניתן למצוא כיום כאלו שנמצאים בשלב של תהיות ולבטים על מידת הזדהותם עם תפיסת העולם ואורחות החיים הרווחים בקהילה החרדית. הציבור

הזה גדל והולך, והוא נדרש כיום לקהילות משל עצמו ולמנהיגות תורנית שתתן לו מענה מותאם לצרכיו. זוהי מטרתו המרכזית של בית המדרש "אנשי חיל".⁶

לצד הצורך והזיומות השונות, ובמקביל להיחלשות כוח ההנהגה החרדית הוותיקה, צצים ניצנים של הנהגה רבנית-רוחנית לקהילות המתפתחות של חרדים מודרניים. חלקם אנשים פורצי דרך הפועלים מתוך מודעות, וחלקם הפכו למנהיגים הודות לאישיותם, להתנהלותם הקשובה לצרכים ולאיי-היצמדותם לדוגמטיות. מדובר במגוון של פוסקי הלכה, רבני קהילות, הוגים ואנשי חינוך, אשר השקפותיהם לא תמיד זהות, ולפעמים אף מנוגדות. ביניהם ניתן למנות מנהיגים כמו הרב דוד לייבל, מייסד רשת 'אחות תורה' וראש מתיבתא 'תורה ודעת'; הרב אליהו מאיר פייבלזון, תלמידו של ר' משה שפירא, ראש ישיבת 'פתחי עולם', איש רוח המוסר שיעורים; הרב ברוך צבי גרינבוים, ראש ישיבת 'דרך השם', מייסד 'חלקי בקהילת' לבוגרי ישיבות העמלים לפרנסתם; הרב אוריה עינבל, ראש בית מדרש הגר"א, המהווה כתובת לחרדים צעירים מחפשי דרך ורוחב דעת; הרב רפאל קרויזר, ראש בית המדרש 'למען דעת' ורב מדרשת 'אותות' ללימוד גמרא לחרדיות; הרב יהושע פפר,

בעת הזו, לצד המענה הספציפי הנדרש, פתרונות חברתיים ארוכי טווח. כך הם הופכים את המשבר למחולל שינוי המאריך התפתחות שבזמני שגרה מורכב יותר להוביל. נראה כי הרב קרויזר, ביוזעין או שלא ביוזעין, פעל כך, כשראה לנגד עיניו סוגיית הנשיאה בנטל של חרדים. שהרי את דבריו הוא פותח במילים "למרות שאנחנו בזמן לחימה, אבל דווקא בגלל זה. הגיע הזמן לומר את האמת".

למחרת שמחת תורה, ביום ראשון, פרסם הרב יהושע פפר מכתב הממוען לחרדים בוגרי ובוגרות סמינרים 'חכמתכם ובינתכם' שבניהולו מבית 'קרן תקווה'. למרות ציון הנמענים, נראה כי דבריו מכוונים לכלל החרדים שרואים בו סמכות רבנית. בדבריו הוא קורא, לצד חיזוק בתפילה ואחדות, להתנדב בעורף בתרומה וסיוע לחולים ומשפחותיהם, להשתתף בתרומת דם, בתרומות אחרות ובלוויות, וכן מעודד לבטל את 'בין הזמנים'.

שלוש דוגמאות אלה משקפות את התנהלותה של המנהיגות הרבנית החרדית החדשה בזמן משבר, ומעידות אגב כך על התנהלותה גם בזמני שגרה ועל הדינמיקה בינה לבין הקהילה. התפוצה הרחבה של המכתבים הללו ברשתות החברתיות החרדיות, מלמדת על הצמא של הציבור להנחיות ברורות, פוזיטיביות גם במישור האזרחי, ולא רק במישור הדתי-רוחני. כמקרה בוחן ארחיב לגבי התנהלותו של הרב דוד לייבל בשעת המלחמה.

תורה ועבודה לכתחילה

הרב דוד לייבל (69), יליד צרפת המתגורר בירושלים, הוא מייסד וראש מתיבתא 'תורה ודעת'. הקים את רשת הכוללים 'רבי עקיבא איגר', שהפכה ברבות הימים לרשת הפעילה והמסועפת 'אחות תורה', המונה כתשעים סניפים ברחבי הארץ של כוללים וקהילות לפעילות תורנית-רוחנית לחרדים עובדים ומשפחותיהם. נראה כי מפעל מסועף זה הפך אותו לדמות הדומיננטית מבין המנהיגים הרבניים בגזרת החרדים העובדים. מעבר לידע התורני הנרחב שלו, ניסיונו בהוראה, יכולת הפלפול והרטוריקה האינטלקטואלית, גם גילו, והיותו הרב המבוגר ביותר בהנהגה החרדית החדשה, מעניק לגיטימציה לסמכותו.

המנהיגים הפורמליים הם שמשרים ביטחון ותקווה; בעתות משבר צומחים לעתים 'מנהיגים לשעת לחץ', המסייעים לקבוצה להתמודד. עם היוודע האסון חלק מהמנהיגות החרדית החדשה הבינו כי לא עת לחשות. רבנים אלה חשו כי עליהם לקחת את תפקיד ההנהגה ולהנחות את הציבור. מלבד תחושת אחריות פנימית, ייתכן שזכר תקופת משבר הקורונה, שבה חש הציבור החרדי ללא הנהגה – הוא שהניע את המנהיגות החרדית החדשה לפעול כעת.

כך, כבר במוצאי שמחת תורה, עת נחשפו שומרי השבת למידע על אירוע הטרור הקטלני, נשמעו גילויי מנהיגות שכאלה בפי ההנהגה החרדית החדשה. הרב דוד לייבל הוציא מכתב בכתב ידו בו הנחה את קהל שומעיו להשתתף במאמץ הלאומי, ולצד תפילות לשלום הפצועים, החטופים וחילי צה"ל, ריבוי לימוד תורה וביטול 'בין הזמנים' – ללכת לתרום דם ולתת כל תרומה אחרת לגורל המשותף של העם, מתוך אחריות אזרחית.

גם הרב רפאל קרויזר, ראש בית מדרש, מוסמך לדיינות ולרבנות, אשר זוכה לתמיכה רחבה של קהילות חרדים מודרניים וחותר לקידומן, שבעת הצורך אינו מהסס להתעמת עם הנורמות בקהילה התבטא במסר חד וברור לבני הישיבות במוצאי החג, תוך הנעתם לפעולה. במכתבו הוא כותב: "ביום שמחת תורה נפל דבר בישראל, וכל מי שיש לו לב מרגיש לא יכול לעמוד מנגד. הפער

בין הרוקדים ומפוזים בכל עוז בבתי המדרשות, ובין המחרפים נפשם למות במלחמה ובהצלת הכלל הוא דבר שאין הדעת סובלתו [...] אלפי בחורי ישיבות הגודשים הופעות של נפתלי קמפה או מתגייסים להצלחת רשימה פוליטית בבחירות לעירייה, חייבים! חייבים! מוסרית, ערכית, רוחנית ותורנית, להתייצב למען עמנו ולשאת במשא העם בכתף [...] עשרות אלפי הישיבישערים צריכים לדרוש מההנהגה שלהם, רבניהם וראשי הישיבות, שהם רוצים, חפצים ומשתוקקים לשאת במשא העם ולהיות חלק מהמגינים על ארצם ומולדתם כנגד בני עוולה הקמים עלינו לכולנו. נצטוונו 'לא תעמוד על דם רעך'". דברים דומים הוא אמר גם למחרת בשידור רדיו והם צוטטו בהרחבה ברשתות החברתיות.

מצבי משבר הם מקדמי שינוי חברתיים נוחים, שכן הם מחייבים לפעול ומגייסים היענות. מנהיגים הניחנים בהחלטיות, בדבקות במטרה, בקור רוח וביציבות רגשית עשויים לחפש

שרבנים אלה ייאצו לשלם מחיר פנים-חרדי, לפחות לזמן מה, על תמיכתם בתהליך התגבשותה של החרדיות המודרנית, ולכן סביר שזו תצמח דווקא מקרב רבנים שמוצאם בחו"ל. כפי שחזו, הרב דוד לייבל, יליד צרפת, סופג התנגדות עזה מההנהגה החרדית הוותיקה ומהקהילה, אך למרות זאת הוא מצויד בתמיכה ציבורית רחבה, בידע תורני עשיר ובהון עצמי, המאפשרים לו עצמאות פעולה. ההתנגדות לרב לייבל על ידי החרדיות הוותיקה מופנית גם כלפי מנהיגים נוספים מסוגו, וייתכן שדווקא היעדרה של מנהיגות ליטאית חזקה בעת הזו עשוי להחליש ולמתן את הביקורת בסופו של דבר.

עמדה אקטיבית במאמץ הלאומי¹¹

כאמור, כבר במוצאי שמחת תורה, 7 באוקטובר 2023, פרסם הרב לייבל מכתב שבו הנחה את קהל שומעיו להירתם להתנדבות ולהשתתף במאמץ הלאומי, מתוך אחריות אזרחית. נראה כי הקול הברור שהוא השמיע, בתוך המבוכה הגדולה, הבלבול וחוסר האונים שאפיינו את היום הראשון למלחמה, היה הקול שהציבור ביקש לשמוע. מכתבו הופץ באופן כמעט ויראלי ברשתות החברתיות ובסטטוסים של חרדים. למחרת הוא פרסם מכתב נוסף שבו כתב לתלמידי הישיבה והכוללים לחזור לתלמודם, לבטל את 'בין הזמנים' ו'ללמוד ביתר שאת להגנה ולהצלחת החטופים הפצועים

מתוך ראייה נכוחה של המציאות החרדית המשתנה ושל צורכי הציבור שמחוץ לכותלי הישיבה, מקדיש הרב לייבל את חייו להפוך לגיטימי את מסלול החיים החרדי המשלב דרך ארץ ועבודה לצד חיי תורה

כמו כן, התנהלותו ממוסדת, ולכן הוא מודל טוב לבחון דרכו את התופעה של המנהיגות הרבנית החדשה.

מתוך ראייה נכוחה של המציאות החרדית המשתנה ושל צורכי הציבור שמחוץ לכותלי הישיבה, מקדיש הרב לייבל את חייו להפוך לגיטימי את מסלול החיים החרדי המשלב דרך ארץ ועבודה לצד חיי תורה, כזה שראוי לבחור בו אף לכתחילה, לשם הגשמה עצמית. בשנים האחרונות הוא פעל לשם כך ביוזמות רבות ומגוונות המעודדות שילוב לימוד תורה לצד העבודה. הוא מעודד השכלה רחבה בחינוך הממלכתי-חרדי, ובשנה האחרונה אף עמד מאחורי הקמת ישיבה גבוהה המשלבת לימוד תורני לצד תואר אקדמי. הוא תומך גם במדרשה החרדית, היחידה שקיימת כיום, לנשים חרדיות הלומדות גמרא.

הרב לייבל פועל מתוך מודעות מלאה למתח שבין שמרנות לשינוי. הוא מודע היטב לקשיים הכרוכים בכל שינוי, בפרט בחברה שמרנית, ולהתנגדות שהוא עלול לגרום. ומאידך, הוא מבין את ההכרח בו. הוא נע בין ערכי התורה המסוריים מדור דור, למגרעותיה של שמרנות אדוקה שעלולה להוביל להתנוונות, אשר עינה אינה פקוחה למציאות המשתנה ולצרכיה המתעדכנים. לטענתו, היהדות מאז ומתמיד הייתה דינמית והגיבה למציאות סביבה, וכך היא צריכה להיות גם היום, אל מול השינויים המתרחשים בעולם, ואשר הקהילה החרדית מושפעת מהם.⁸ דרכו של הרב לייבל בהנהגה

והחיילים".

ביום שני, היום השלישי ללחימה, נסע הרב לייבל לדרום, הסתובב בין הגדודים השונים ובירך את החיילים בצאתם לשדה הקרב. באותו היום ולמוחרתו הוא נתן שיעורים בעקבות המלחמה, וקרא קריאה פוזיטיבית, כחובה דתית ומוסרית, להתגייס לעורף ככל האפשר, גברים וגם נשים "המאסות צריכים להתנדב ככל דבר שנצרך עכשיו, וזו השליחות שלנו, גם על פי הלכה, גם על פי מוסר, וגם על פי היגיון". מתוך מודעות לאופי מנהיגותו השונה מהמנהיגות הוותיקה הוא אומר כי ישנה ציפייה מרבנים להגיד בעת הזו דברי ניחום או הנחיות רוחניות, כמו "תתחזקו קצת בצניעות והכול יהיה בסדר", אך לדבריו, יש להנחות את הציבור לאקטיביות, הן ברמה הדתית והן ברמה האזרחית: "כל הדיבורים של גיוס ומכסות, זה בזמן שלום. בזמן מלחמת מצווה, אין פטור לאף אחד וכולם חייבים להתגייס, ככה כתוב בכמה גמרות, כולל חתן מחדרו וכלה מחופתה ואין

מאופיינת באמירות פוזיטיביות לציבור ובפעולות אמיצות המותאמות לצרכיה המתעדכנים של הקהילה. גישת ה'לכתחילה' של תורה ועבודה היא החידוש שבמשנתו,⁹ בניגוד למקובל בחברת הלומדים החרדית. בנאום שנשא בקיץ האחרון בכנס של רשת 'אחוות תורה', שיצר הדים רבים, ביטא הרב לייבל ללא מורא והתנצלות את גישתו כדרך לציבור. הנאום ספג ביקורות וגינויים מצד הממסד החרדי, ואף מתקפות על פעולות נוספות שלו, כמו תמיכתו בחינוך הממלכתי-חרדי, שבו ההנהגה החרדית נאבקה בכל כוחה. גם הקמת המתכתא המשלבת לימודי תואר גררה מתקפות נגדו, בדמות מכתב חריף של הרב דוד לנדו, גדול הדור הליטאי, עליו חתומים חברי מועצת גדולי התורה, בטענה כי הוא "מקעקע את היהדות" וכי יש "לבער את הנגע".¹⁰

כאשר תיארו זיכרונם וכהנר לפני כעשור את נחיצותה של הנהגה רבנית אחרדיות המודרנית, הם ציינו כי לא מן הנמנע

מהעם [...] החזון שלנו הוא להיות אזרחים חרדים הנאמנים לערכי התורה ודקדוק מצוותיה, קלה כחמורה, ובד בבד להיות שבט משבטי ישראל ולשאת בחובות כמו בזכויות של כל אזרח. נמשיך לפעול במרץ לחיזוק העורף הישראלי¹².

בשיחת זום שערך הרב לייבל עם תלמידים ביום שני, 16 באוקטובר 2023 הוא חזר והבהיר: "צריכים לראות קצת יותר רחב. הדור משתנה. המצב משתנה וצריכים להגיב לזה. גם מי שלא רוצה, גם מי שחושב שזה לא, זה המצב וחייבים לחשוב עליו. דווקא עכשיו אני מדבר על זה. דווקא עכשיו צריכים לעשות חשבון נפש". כפי שצינתי, זמני משבר עשויים להאיץ שינויים שקשה להובילם בזמני שגרה, ונראה כי הרב לייבל מבין את גודל השעה ומנתב את המצב כדי להטמיע את ערכי השינוי שבהם הוא דוגל.

הוא ממשיך ומדרבן את שומעיו לצאת ולהתנדב: "יש הגנה על עם ישראל. אבל כל בחור או אברך שיוצא שבועיים לפני הבחירות ל"חוב קדוש" לעבוד בשביל מפלגה ושבוע אחרי הבחירות מנתח את הבחירות. יש לו חוב קודש קודשים עכשיו. כל אחד מהלומדים מהאברכים מהבחורים צריך ללכת לתרום דם. צריך בחורי ישיבות ואברכים בכל לווייה". העקביות של מנהיג בשעת משבר היא חשובה לתחושת החוסן של הציבור, והתנהלותו העקבית של הרב לייבל ראוייה לציון בהקשר זה.

לא רק הטמעת ערכי ההשתתפות האזרחית חשובה לרב לייבל, אלא גם הנראות כלפי-חוץ. נראה כי הרב מבין שיש לנצל את ההזדמנות כדי להוביל את השינוי שהוא מאמין בו משני כיוונים, הן מתוך החברה החרדית והן מצד הציבור הישראלי, שיתוודע לנכונותם של חרדים להשתלב ולשאת בנטל: "כבר היו יותר מאלף ושלוש-מאות לוויית אזרחיות וחיליים, עוד בלי

שום פטור". לחידוד דבריו הוא ציין מחלוקת פוסקים אם נשים מתגייסות במצב כזה כחיל אספקה, או גם בקרב. והמשיך: "אנחנו לא התאמנו ולא יודעים להחזיק נשק, או אנחנו צריכים להתגייס בצורה אחרת. לכן כולם חייבים להתגייס ולחזור לכוללים ולישיבות. וכמו שהיילים לא אוכלים ולא ישנים, כך גם צריך להראות הלימוד שלנו. הם קורעים את עצמם ואנחנו צריכים לקרוע את עצמנו [...] זה צריך להיות בהשוואה לחיילים עצמם, הרי זה מה שאנחנו אומרים כל הזמן, החיילים משרתים פה ואנחנו משרתים בלימוד התורה. אז בבקשה שאלו לא תהיינה מילים נבובות, צריך לשרת שמונה-עשרה שעות בלי שינה, זה אני מדבר על חבורת הלומדים".

ואכן, תלמידי ישיבתו של הרב לייבל נרתמו להתנדבות בתפקידי עורף שונים כבר מהימים הראשונים ללחימה, ובעידודו השתתפו בלוויית ובניחומי אבלים. ברוח המנהיג, פרסמה רשת 'אחוות תורה' ביום רביעי על פתיחת חמ"ל בשיתוף עם משרד הביטחון, לסיוע לעורף ולחזית. הידיעה הופצה ברשתות החברתיות, והחל גיוס מתנדבים נוספים תוך רתימתם לפעולה קולקטיבית: "החמ"ל הוקם מתוך הצורך שעלה מהשטח, כאשר אלפי משפחות מרשת הקהילות 'אחוות תורה' מבררות על אפשרויות להתנדב ולסייע בחזית ובעורף". במוצאי שבת, 14 באוקטובר 2023, התחיל החמ"ל לפעול באופן רשמי. במקביל, נוספה לאתר האינטרנט של הארגון הרובריקה 'סיוע חרות ברזל', אשר מרכז מערך של התנדבויות בעורף. בהצהרת הכוונות של החמ"ל חושף הרב לייבל את החזון המנהיגותי שלו: קהילה חרדית בעלת תודעה אזרחית, מעורבת ומשתתפת, ולא מתבדלת: "הקמת החמ"ל וההתגייסות של הציבור החרדי לעניין היא הוכחה ניצחת כי החברה החרדית חלק בלתי נפרד

ונמנע, כדרכו, ממסר מעורפל או דר-משמע; נתן מענה בדמות הנחיות אופרטיביות ודרכן לעשייה ולהשתתפות; הוא זיהה את ההזדמנות שבשעת המשבר לקידום שינויים בקהילה החרדית, ובאופן בו היא נתפסת בתודעת החברה הישראלית; הוא מצא דרכים להעביר את מסריו לציבור, שפתוח יותר לקבלם בעת זו; הוא הקפיד להיות נוכח בעצמו בזירות השונות ולהעניק בכך חוסן לציבור; והעיקר, עקביות רצופה הנחתה אותו לאורך הזמן. מתוקף תפקידו כרב, השיח שלו היה בשפה דתית.

בחזרה לניאו-אורתודוקסיה

למרות המחקר המסועף על החרדיות בישראל ועל השתנותה של הקהילה, טרם נעשה מחקר אודות המנהיגות הרבנית החרדית החדשה, ונראה כי הנושא נחוץ להבנת תהליכי עומק המתרחשים בקהילה החרדית. יש שיאמרו שדמותו של הרב לייבל היא אנקדוטלית, או שהתנהלותו בשעת משבר, שאמנם ראויה לציון, היא כפרט שללמד על עצמו בלבד יצא. ניתן לשער שבהתאם לפופולריות ולאהדה שדמותו צוברת בקרב החרדים המודרניים, ולקהל שומעי לקחו שהולך וגדל, מדובר בתופעה בת-קיימא. זהו מודל ראשוני אמנם, המעיד על חידוש המתפתח בהתאם לצורך השעה, ועל מצע היחלשותה של ההנהגה החרדית הוותיקה. יתירה מזאת, העובדה שהרב לייבל סופג ביקורת מהחרדיות הוותיקה מעידה על צבירת תאוצה, ועל כך שלא מדובר בתופעה שולית אשר הזרם המרכזי יכול להתעלם ממנו. נראה כי הנהגתו של הרב לייבל כיום היא מעין ניסיון לחזור לשיטת 'תורה עם דרך ארץ' במאה התשע עשרה, אשר רואה בחיוב את שילוב הנאמנות ההלכתית וההקפדה המסורתית, יחד עם השתלבות בתרבות הכללית, ולא דחייתה. הגישה

הכניסה הקרקעית. חייבים שבכל לוויה יהיה ייצוג של חרדים. תחלקו מים, לא יודע מה. אנחנו חלק. אנחנו משתתפים בצערכם, בניחומי אבלים צריך ללכת בכל מקום, לתמוך במשפחות של הפצועים, במשפחות של המילואימניקים. מי שיש לו לב, מי שמרגיש באסון".

מסריו של הרב לייבל אינם מופנים רק לקהל שומעיו; הוא עצמו מהווה דוגמה אישית כשהוא יורד לבסיסים לדבר עם חיילים, מסתובב בבתי חולים לבקר פצועים ולעודד את בני משפחותיהם, ולערוך ניחומי אבלים.

בסופו של השבוע השני למלחמה פרסם הרב לייבל בעלון השבועי של 'אחוות תורה', 'אחוותא', מאמר מיוחד בו התייחס לדמותו של אברהם אבינו הלוקח אחריות על מצב הדור ומגלה מעורבות פעילה עם אנשי דורו באשר הם. נראה כי הרב לייבל מציג במאמר זה את דמות המנהיג הראויה בעיניו, זו שהיא עצמו משתדל לגלם במעשיו. את המאמר הוא מסכם במילים שנראה כי הן תמצית עשייתו בשבועיים האחרונים: "עת הצרה שאנו נתונים בה, כאשר עם ישראל כולו, לשבטיו השונים והמגוונים, נתון במערכה מול אויבנו - מחדדת את ההבנה שאיננו יכולים להתעלם מהמחויבות שלנו לעם היושב בציון. איננו יכולים לנהוג כנח ולשקוד על שלמותנו שלנו בלבד. למרות החששות הרבים שאין לזלזל בהם, עלינו ללכת בדרכו של אברהם ולהיות מעורבים פעילים במצבו של עמנו. נוכל לעשות זאת, כפי שלמדנו מאבינו הראשון, מבלי לוותר על ההתבדלות ועל השמירה על מצבנו הרוחני".¹³

נראה כי מנהיגותו של הרב לייבל, עם פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל', יישמה מודל אולטימטיבי של מנהיגות בשעת משבר: הוא היה קשוב לרחשי הלב בקהילה; נקט אמירות ברורות,

המרכזי החרדי וסודקים סדקים באידיאולוגיה המבוססת על כוליותה של חברת הלומדים ובדעת התורה המכתיבה את אורח החיים הראוי¹⁴. את חלחול הליכותיה של החרדיות המודרנית אל החרדיות הוותיקה ניתן לראות ביתר שאת במהלך העשור שעבר בחדירתם של אורחות חיים מודרניים אל הקהילה החרדית, בתנועות התנגדות לאותה חדירה, המבטאות חוסר אונים של החרדיות הוותיקה מול תהליכי חדירה אלה; ובצמיחת מנהיגות מקומית ובעלי תפקידים בעלי השפעה משמעותית על כלל הקהילה. נראה כי דווקא צמיחתה של מנהיגות רבנית עשויה להוביל לעליית מדרגה במיסודה של החרדיות המודרנית, ועל כן, החשש מפניה הוא משמעותי.

החרדית הוותיקה שדוגלת ב'חדש אסור מן התורה', בהיבדלות ובשמרנות, מתנתקת מהחברה הישראלית. גישת 'תורה עם דרך ארץ' המבוססת על מקורות אורתודוקסיים-חרדיים חשובים, יכולה לשוב ולפרוח בימינו ולהציע אלטרנטיבה. ועל כן, כאשר תבקש ההנהגה החרדית החדשה להתרחב ולהרחיב את השפעתה, למרות ההתנגדות שעלולה לקום לה מצד החרדיות הוותיקה, היא עשויה בכל זאת להתקבל על סמך העקרונות האורתודוקסיים-חרדיים הללו.

זיכרמן טען כבר לפני כעשור: "אף שהחרדים המודרניים מהווים למעשה קבוצה קטנה בציבוריות החרדית, הרי שהליכותיהם מקרינות אל לב הציבור החרדי [...]. הם מחלחלים אל הזרם

הערות

- 1 בנימין בראון, מדריך לחברה החרדית: אמונות וזרמים, ירושלים ותל אביב 2017.
- 2 לעומת הרב שך ששימש בהנהגה עשרים ושלוש שנים, והרב אלישיב כשבע-עשרה שנים, תקופות ההנהגה הבאות הלכו והתקצרו משמעותית: הרב שטיינמן חמש שנים, הרב קנייבסקי ארבע שנים, והרב אדלשטיין שנה וחצי.
- 3 צוטט אצל יאיר שלג, הדתיים החדשים: מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל, ירושלים 2000, עמ' 145.
- 4 לפירוט סקירה והרחבה ראו: תהילה גאדו, 'שני זרמים של החרדיות המודרנית: סקירת המחקר, קטגוריזציה ומשמעויות לעתיד', לשם שינוי, 3 (2023).
- 5 המנהיגות האזרחית שמתפתחת במקביל למנהיגות הרבנית, עוסקת במגוון תחומים, ולא רק בתחומים דתיים כפי שעושה המנהיגות הרבנית המסורתית. בין השאר היא עוסקת בקידום השכלה כללית ואקדמית, בשילוב חרדים בחברה הישראלית, בקידום תחומי תרבות, פנאי, שירות צבאי, שוויון, בריאות ספורט ואיכות הסביבה, ותחומי רווחה כמו טיפול בפגיעות מיניות. ראו: אברהם אסבן ויעל כהן-בכר, מובילי דרך: מנהיגות אזרחית חדשה בחברה החרדית, ירושלים 2020.
- 6 ראו בדף 'אנשי חיל: בית מדרש למנהיגות תורנית' בתוך האתר של האגודה לקידום החינוך ירושלים.
- 7 נתי טוקר, 'השכלה, עבודה וליברליזם: עלייתם של הרבנים החרדים החדשים', The Marker (24 בספטמבר 2023), עמ' 10-14.
- 8 הרב דוד חיים לייבל, 'סתירת זקנים בניין: שינוי ושימור בעולם היהודי', צריך עיון (א' בניסן תשע"ז).
- 9 לגישת ה'לכתחילה' ישנה התנגדות לא רק מצד החרדיות הוותיקה, אלא אף מצד חלק מההנהגה החרדית החדשה, במפורש או שלא במפורש. הבדלי הגישה בין 'לכתחילה' ל'בדיעבד' בפעולתה של ההנהגה החרדית החדשה ראויים לבחינה נפרדת.
- 10 מכתב ההתנגדות פורסם בעיתון יתד נאמן ביום שלישי (11 ביולי 2023), ודבר פרסומו הופץ באתרי החדשות החרדים-שמרניים, כמצטרפים לביקורת. ראו: חיים גפן, "לבער אורחותיה": מורן הגר"ד לנדו וחברי המועצת במכתב חריף נגד פרצת הממ"ח", המחדש (11 ביולי 2023); אברמי פרלשטיין, 'גדולי ישראל במכתב חריף כנגד הקמת הישיבה החדשה של הרב לייבל', בחדרי חרדים (11 ביולי 2023).
- 11 הסקירה שאציע להלן נעשתה בזמן אמת, ונכונה לשבועיים הראשונים של המלחמה. מן הסתם התקופה הבאה תזמן אתגרים נוספים וניתן יהיה לראות בה אופנים נוספים של גילויי מנהיגות, את אלה ניתן יהיה לסקור במאמר המשך ולהסיק תובנות רחבות יותר.
- 12 ראו את הצהרת הכוונות באתר האינטרנט של **אחוות תורה**. הדברים מופיעים שוב בעלון סוף השבוע של המוסד: **אחוותא**, 8 (פרשת נח, ה' בחשוון תשפ"ד), עמ' 4.
- 13 הרב דוד לייבל, 'נח מול אברהם: מעורבות ולקיחת אחריות', **אחוותא** 8 (פרשת נח, ה' חשוון תשפ"ד). עמ' 3.
- 14 זיכרמן, חיים. שחור כחול-לבן: מסע אל תוך החברה החרדית בישראל. תל אביב: משכל, 2014. עמ' 339.

חדר השאלות לנוער - תמיד ובמיוחד עכשיו!

חדר השאלות

"כיצד מתמודדים עם הפחד?"

"מה אפשר לעשות בתקופה זו? כיצד ניתן לסייע למאמץ המלחמתי?"

"מדוע הקב"ה פוגע בצדיקים?"

"למה יש רע בעולם?"

"כיצד להתייחס לערבים?"

אנחנו כאן בשבילכם עם סרטון יומי ודיבור בגובה העיניים.

כאן - בשביל הנוער שלנו, בכל מצב שהוא.

ובנוסף, פעולה מוכנה למדריכים בתנועת נוער ביום

חמישי, ודבר תורה מיוחד לפרשת השבוע!

באינסטגרם, בטיקטוק, בפייסבוק, ביוטיוב ואפילו ב"בוט" חדש בוואצאפ.

החדר נוסד בסיוע משפחתו של ז"ל, לעילוי נשמתו

צילום: shutterstock

יעל יחיאלי היא מייסדת
מיזם לשותפות
ושוויון מגדרי

*

המלחמה הזאת כן קשורה למגדר

| יעל יחיאלי |

המערכה כעת היא כנראה המערכה עם הכי הרבה הרוגות, כי המוות אינו מבחין במגדר. אבל החיים כן מבחינים, ולכן צריך כבר כעת לדרוש ייצוג שוויוני לנשים בכל מוקדי ההחלטות כדי להבטיח מציאות טובה יותר, עכשיו וביום שאחרי המלחמה

אפס נציגות במוקדי ההחלטות

במוקדי קבלת ההחלטות במדינה ישראל, בכל מה שקשור למערכה הזו, יש בעיקר גברים: מפקדים, שרים, קבינט מדיני-ביטחוני. הפער בין המציאות בשטח, מציאות של 50:50, לבין מוקדי קבלת ההחלטות שבהם יש 100% גברים – צועק לשמים, בטח לאנשים ונשים כמוני שביום יום עוסקים במאבק לשוויון מגדרי. בכל מהדורת חדשות שפתחתי, הרוב המוחלט של הפרשנים היה גברים. הם גם הציעו הצעות לדרג הבטחוני וניסו לתת לציבור בבית את ההסבר למה שקורה בשטח. בשולחן הקבינט המדיני-ביטחוני אין כמעט נשים, הן לא מקבלות החלטות. ח"כ יפעת שאשא ביטון הצטרפה כמשקיפה.

בואו נדמיין רגע את רחל אדרי מאופקים ואת ענבל ליברמן מניר עם יושבות שם כחלק ממקבלי ההחלטות על המשך המדיניות של ישראל במערכה הזו ובכלל. הן יושבות בממשלה עם הכי הרבה גברים מדירי נשים, שפיתרו נשים מתפקידים בכירים במשרדי ממשלה, ושגם בשולחנות קבלת ההחלטות של משרדי הממשלה שאמורים לתת מענה לאזרחים ולאזרחיות – אין הרבה נשים. האם במצב כזה נופתע אם התקציבים ותוכניות ההמשך לא ייקחו בחשבון 50% מהאוכלוסייה כאן? אם אין נשים סביב שולחן קבלת ההחלטות – מי יעלה את הצרכים של מי שנמצאות שם בעורף ובחזית? ממש כמו שקרה בחמ"לים שקמו ביום שאחרי תחילת המלחמה ושדאגו ללוחמים לציוד, ולקח כמה ימים עד שקמה הדרישה לדאוג גם ללוחמות. כן, ללוחמות יש את הצרכים שלהן, וזה כן קשור למגדר.

המלחמה הזו, כמו כל מלחמה אחרת, קשורה למגדר. ונראה שיותר ויותר אנשים ונשים רואים את זה. אך הקול שדורש את התיקון כמעט נדם. הוא מושתק כל פעם מחדש. "עכשיו לא הזמן להתעסק בזה. זה לא צו השעה". כאילו שזה לא עניין של חיים ומוות. העיסוק המגדרי נראה לא פעם כשולי, קטנוני. בזה את מתעסקת עכשיו? אז גם אני הורדתי פרופיל בשבועות הראשונים של המלחמה, הלכתי לעסוק בתמיכה, בחמ"ל, וניסיתי כמה שאני יכולה לא להתעסק במגדר. אבל אני יודעת שזו טעות. כי ביום שאחרי המלחמה הזאת, אנחנו נראה את התוצאות והמחירים שיהיו לה. וחלק מהם יהיו קשורים לגמרי למגדר.

למלחמה הזאת יהיו, ללא ספק, מחירים מגדריים, ונראה שגם על המחירים הללו אין כרגע פנאי להתעסק, בטח לא בשולחנות של מקבלי ההחלטות או באולפני הטלוויזיה. אבל

"זה לא קשור למגדר" – בביטוי הזה שהמצאתי ואימצתי לעצמי בשנים האחרונות, אני משתמשת כשאני רואה אולפן חדשות שיש בו פרשנים גברים בלבד, פאנל בכנס ללא נשים דוברות, או חלוקת פרסי הצטיינות, שרק במקרה לא נבחרו נשים לקבל את הפרסים. הכול לא קשור למגדר והכול כל כך קשור. נולדנו לתוך עולם שיש בו שוויון מגדרי יותר מאי פעם בהיסטוריה, וכל ביטוי של שוויון שיש לנו היום, הוא תוצאה של מאבק של מי שהיו כאן לפנינו: הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות להחזיק ברכוש, הזכות להשכלה או לפתוח חשבון בנק. כל הדלתות הללו היו סגורות בפני נשים בעבר. כולנו גדלנו לתוך עולם שבו זו כבר עובדה קיימת, ומה שאני רואה כאילו לא קשור למגדר. אבל כל כך קשור.

מתחילת המלחמה, המתקפה הארוכה הזו, כמעט בכל ידיעה חדשותית אני ממלמלת לעצמי – "לא קשור למגדר". כי מה באמת הקשר למגדר?

אבל בואו נדבר על סא"ל אור

ליבני בן יהודה, מפקדת גדוד קרקל, שהובילה את המערכה במוצב סופה; או על הרבש"צית של ניר עם, ענבל רבין-ליברמן, שהובילה את חברי כיתת הכוננות בניר עם ובתושייתה הצילה יחד איתם את כל תושבי הקיבוץ; או על רחל אדרי מאופקים, גיבורה בעל כורחה; או שפרה בוכריס, מפקדת יחידת הסיירות במג"ב דרום, שתחת אש נכנסה שוב ושוב לשטח המסיבה להציל נערים ונערות. בואו נדבר על לוחמות באוגדת עזה; על התצפיתניות שהתריעו; על חיילות שנאבקו במחבלים. סיפורי הגבורה רק מתחילים להגיע, יחד עם הפצעים, וככל שיעבור הזמן ככה יהיו יותר סיפורים, יותר גיבורות שמגיע להן אות גבורה, כמו גם לגיבורים כמובן. כי זה לא קשור למגדר.

זו כנראה המערכה עם הכי הרבה הרוגות, כי המוות אינו מבחין במגדר. מערכה שהתחילה בטבח אזרחים ואזרחיות בבית שלהם. משפחות שלמות, ומסיבת טבע גדולה של צעירים וצעירות שבאו לחגוג את החיים והטבע. זו המלחמה הראשונה עם כל כך הרבה חיילות הרוגות, כי אחרי שנים של מאבק בתוך הצבא, ואחרי פקודת השירות המשותף, יש חיילות בהמון חזיתות, והן היו שם גם בשבת ההיא הנוראית, נלחמות בשותפות עם החיילים. כי זה לא קשור למגדר.

נראה שאפשר עוד להמשיך לכתוב עוד ועוד על מה שלא קשור למגדר. המוות במלחמה הזו כנראה לא קשור למגדר. אבל כל השאר – קשור מאוד.

בואו נדמיין רגע את רחל אדרי מאופקים ואת ענבל ליברמן מניר עם יושבות שם כחלק ממקבלי ההחלטות על המשך המדיניות של ישראל במערכה הזו ובכלל

זו, המוקד שאנחנו הקמנו, 'העוגן למשפחות המילואים', מזכיר ודואג למעגל נוסף שנפגע, המעגל השני - אלו שנשארו בבית אבל חייהם אינם אותם חיים. נשים שמצאו את עצמן ביום אחד אחראיות על הבית, לבד. וכן. זה כן קשור למגדר.

הבית שאחרי המלחמה - גם ביום שאחרי המלחמה יהיו סוגיות שקשורות למגדר. חיילי מילואים רבים יחזרו הביתה אחרי שחוו מראות שאי אפשר לשאת. מראות שירדפו אותם בלילות ולפעמים גם בימים. אלימות שנכנסת לתוכנו גם מוצאת לא פעם את הדרך החוצה. ומי יספג את האלימות הזו? נשים תמצאנה את עצמן חיות עם מי שסובלים מפוסט טראומה, והביטוי לכך עלול לבא לידי ביטוי במערכת יחסים מתעללת ואלימה.

גברים נורמטיביים עשויים להפוך לגברים אלימים בעקבות המלחמה הזו, כפי שמלמד ניסיונו המר. האם שירותי הרווחה נערכים לכך? האם אלו מקימים כבר בימים אלו מערך תמיכה וטיפול לאותם גברים? אני מעריכה שלא. אבל כן, זה כן קשור למגדר. כל ארגוני הטיפול בנשים שנמצאות במערכת יחסים אלימה כבר בכוננות. כי הכתובת רשומה על הקיר: האלימות כלפי נשים תעלה, הנשק שחולק במלחמה זהו לאזרחים רבים ישמש לא רק

להגנה על הבית, אלא גם להחריב את הבית. רמת הסיכון של נשים בתוך הבית שלהן עלתה בשבועיים האחרונים. הן יתאמצו להחזיק את המשפחה כל המלחמה, וביום שזו תיגמר, האלימות תיכנס פנימה. הארגונים ינסו לתת להן מענה, אך כיום במדינת ישראל, אין כמעט מענה וטיפול בגברים אלימים. ואם הממשלה הזו תמשיך את הקו שבו החלה, היא תטפל בתלונות שווא לפני שתטפל בגבר אלים ובאיום שלו על הבית. וכן. זה כן קשור למגדר.

תקדים רואנדה

המלחמה הזו רק התחילה. בהפתעה גמורה. את חלק מהמחיריים שלה אנחנו כבר רואים ומבכים: 1400 הרוגים והרוגות; 210 חטופים וחטופות; אלפי משפחות שאיבדו את בתיהן; קהילות שספגו מכה אנושה. וברמת המדינה - שבר מנהיגותי, שאיננו

אני רוצה למצוא את המקום שאפשר לדבר על מגדר. על מה שכן קשור למגדר. מלחמה ומגדר.

האפקט שעל הבית

בשבת בבוקר, 7 באוקטובר 2023, נכנסו אלפי מחבלים לישראל, רצחו, חטפו, נלחמו בכל מי שנתקלו. בו ובה. הם לא הבחינו במגדר. מאותו הרגע, מדינת ישראל והחברה הישראלית נכנסו ל'מוד' של מלחמה: מאות אלפי חיילי מילואים גויסו, וישרתו במערכה עד להודעה החדשה, שאיננו יודעים מתי תבוא. ברגע אחד משפחות רבות נשארו חד הוריות - וזה כן קשור למגדר. על שני אספקטים של גיוס המילואים מעט מאוד מדברים - על הבית בזמן המלחמה ועל הבית שאחרי המלחמה.

הבית בזמן המלחמה - 300,000 מילואימניקים גויסו, בעיקר גברים, כי מערך המילואים, בניגוד לחלק ממערך הלחימה בסדיר, מורכב בעיקר מגברים. ברגע אחד משפחות שלמות נשארו חד הוריות בפועל. ועל כך כמובן אין שאלה, צו 8 זה צו 8. אבל רגע אחרי שהוא יצא מהבית - היא נשארה בבית. היא לא יצאה לקרב על המדינה, היא יצאה לקרב על המשפחה שלה, על שמירת

הילדים והילדות. ובתוך כל הכאוס הגדול, והפחד, היא עכשיו העוגן של הבית. זו הסיבה שביום ראשון, 8 באוקטובר 2023, היום שאחרי תחילת המלחמה, כבר הקמנו חברותי - רחל עזריה, רחלי שורתי ואני, את 'העוגן למשפחות המילואים', מתוך מטרה לסייע למי שנשארו בבית בזמן שבן הזוג גויס.

מאות מתנדבות וגם מתנדבים מכל יישוב נרתמו כדי לתת תמיכה ועוגן בשביל המשפחות שנשארו בבית. לעזור בהכנת האוכל, בטיפול בילדים/ות, ולפעמים פשוט להיות יחד. זו מעטפת שקשורה למגדר. עם תחילת המלחמה קמו מאות חמ"לים וגויסו מיליוני שקלים למען החיילים והחיילות בשטח והמשפחות שפנו מהתופת, תמיכה מורלית וכספית שללא ספק נחוצה וראויה - אף שהמדינה היא זו שצריכה לדאוג לכל צרכיהם. אבל בשבועות הראשונים למלחמה, נראה עדיין שהמדינה איננה ומי שהחליף אותה זו החברה האזרחית. לצד התגייסות מרגשת

היא התחילה עם טבח עם, במצב מדיני וכלכלי קשה ביותר, אבל יצאה ממנו עם נתיב של חזון ותקווה. כבר עשרים שנה פועלות שם ממשלות שמסורות למטרה אחת – שיקום. הממשלות האלו מורכבות מ-50% נשים. ברואנדה של היום מדובר כבר בחוק. בכל מוקדי קבלת ההחלטות חייבות להיות לפחות 40% נשים.

אני עוצמת עיניים ושואלת את עצמי, האם נצליח גם כאן להתמיר את המשבר הגדול הזה לשינוי רדיקלי? יש רגעים שהדבר נראה לי אפשרי, ואז אני נותנת לתקווה לחלחל בתוכי. האם כחברה ישראלית נדרוש מעתה בכל מוקדי קבלת ההחלטות 50% נשים? האם נשכיל לדרוש מכל המפלגות של הממשלה הבאה להיות 50% נשים, כך שנראה ממשלה עם שרות, משרדי ממשלה עם מנכ"ליות, שולחנות קבלת החלטות של 50:50? ברגעים שאני מחפשת תקווה היא נמצאת שם. יחד עם סא"ל קרקל אור ליבני בן יהודה והרבש"צית ענבל רבין ליברמן, וגם רחל אדרי ושפרה בוכריס וכל הגיבורות של המלחמה הזו. ויש המון גיבורות, על חלקן שמענו ועל חלקן לעולם לא נשמע.

המלחמה הזו קשורה גם למגדר. את החמאס המגדר לא עניין; הם רצו לרצוח כמה שיותר גברים ונשים, והצליחו. השאלה היא האם ביום שאחרי, נצליח להוביל מהלך שבמסגרתו גם הריפוי והשיקום יהיו קשורים למגדר. יש רגעים שאני חושבת שאולי נוכל להבטיח לבנות שלנו וגם לבנים שהעתידי יראה אחרת. שזו תהיה המלחמה האחרונה. הלוואי.

הבחירות הבאות עוד לא באופק, אבל הן כנראה יגיעו יותר מהר ממה שחשבנו. האם נוכל כחברה ישראלית להרים את הדגל, כמו שעשו ברואנדה, ולדאוג שזו תהיה נקודת מפנה שקשורה למדינה ולמגדר? הלוואי. זאת המשמרת שלנו.

מפתיע אף אחד ואחת מאיתנו, אבל השפעותיו מגיעות לכולנו. המלחמה רק התחילה ואין לה שום אופק ברור, עם הכניסה הרגלית לעזה וגם בלעדיה.

כשאני חושבת על נקודות האור, הראשונה שעולה אצלי כמוכן זו החברה האזרחית שמתנדבת כבר מספר שבועות בכל גזרה סביב השעון. אין סביבי אישה אחת, וגם איש אחד, שלא מתנדבים. כי זה לא קשור למגדר. כולם נכנסו לתוך עשייה, ויש מספיק ואקום כדי שכל אחת ואחד יוכלו לתת את חלקם. זו נקודת אור גדולה בתוך החושך, אבל זה לא מספיק. זה מעט מדי על שבר גדול מדי.

יש מדינות ששבר קטסטרופלי שכזה גרם להן לשינוי של 180 מעלות. למשל רואנדה. כבר יותר מעשרים שנה שברואנדה יש ממשלה של 50% שרות, ופרלמנט של 50% חברות. זה לא קרה מעצמו. אחרי טבח העם הנורא שגבה את חייהם של כמעט מיליון אנשים, ממשלת רואנדה שינתה את פניה. הרוב המוחלט של הנרצחים היו גברים, ורואנדה של אחרי רצח העם נותרה עם 70% נשים. האיזון הופר, נוצר ואקום, ומי שנכנסו אליו היו נשים רואנדיות שהחליטו לקום ולעשות מעשה – ולהיכנס לכל מוקדי קבלת ההחלטות.

מה שקרה ברואנדה הוא נדיר ומרגש: גם חלק מהגברים הבינו את הצורך בהנהגה משותפת של גברים ונשים, היתרון של 50:50 במוקדי קבלת ההחלטות. בהובלת המנהיג פול קגאמה, שנבחר פעם אחר פעם לנשיאות, מובילה ממשלת רואנדה יחד עם חברותיה הנשים את המהלך לשוויון בכל מוקדי קבלת ההחלטות. בעשרים השנה האחרונות רואנדה עוברת תהליך של שיקום. הכלכלה מתייצבת, האלימות יורדת, האמון בממשלה ובמוסדות השלטון עולה והשחיתות יורדת. רואנדה מתמודדת עם פוסט טראומה בכל כך הרבה חזיתות.

גם בחירום

**יחד עם כל עם ישראל התגייסנו, סייענו ותמכנו.
וכשנחזור אי"ה לשגרה - נבנה פה מחדש
חיים של שותפות ואחריות**

הצטרפו לחוג הידידים של התנועה

ההצטרפות נעשית על ידי תרומה מינימלית בסך של 3,600 ש"ח לשנה, לכיסוי פעולות התנועה ובעיקר פנייתה לדור הצעיר. קבוצת חוג הידידים מאפשרת לנו חוסן כלכלי ומחזקת את הקשר בין פעילות התנועה לחבריה

בימים אלו אנו בונים תוכנית חומש אסטרטגית הכוללת מספר פרויקטים חדשים שמטרתם לחזק חינוך ושיח דתי מחוייב ומתון לדור הבא של הציונות הדתית.

נשמח לכל עזרה בהקמת תוכניות אלה, אשר חשיבותן בולטת במיוחד בימים אלה.

יחד נעשה ונצליח!

פנו אלינו < toravoda.org.il או 02-5611761
או ישירות אל יו"ר חוג הידידים, מר חוזה רוזנפלד,
052-2877646, jmrlsp@gmail.com

ד"ר עידית שפרן גיטלמן,
חוקרת בכירה במכון
למחקרי ביטחון לאומי
וחברת ועד מנהל של
פורום דבורה

אל"ם (במיל) מאיה הלר,
יו"ר ועד המנהל של פורום
דבורה, לקידום ייצוג
שוויוני לנשים במוקדי
קבלת החלטות, במסד
הביטחוני-מדיני הישראלי
ובשיח הציבורי

האדם הנכון במקום הנכון: צריך יותר נשים במערך הלוחם

| עידית שפרן גיטלמן ומאיה הלר |

למרות שפקודת השירות המשותף קיבלה את ברכתם של רבנים מרכזיים והיא אושררה על ידי ועדה מיוחדת שמינה הרמשכ"ל האחרון, צה"ל עדיין לא פתח את שורות המערך הלוחם לכל הנשים, בשל חששות לא מבוססים שהדבר פוגע ביכולתו המבצעית. במלחמה הזו, בה עולים לא מעט סיפורי גבורה של נשים לוחמות, הוכח סופית שזה לא נכון

מטעמי דת ומצפון וכן בשל שלוש סיבות נוספות: הורות, נישואין והיריון.

אף שבימי המחותרות שירתו נשים בתפקידים שונים, לרבות תפקידי לחימה, לאחר מלחמת העצמאות (ויש הסבורים שבעקבות נפילת נשים בשבי האויב), הוחלט על שלוש קטיגוריות של תפקידים שלא יוטלו על נשים: מקצועות שדורשים כושר גופני, מקצועות שתנאי השירות בהם אינם מתאימים, ומקצועות לחימה. וכך, בתחילה שירתו נשים בעיקר בתפקידים שבאופן מסורתי נתפסו כתפקידים נשיים, כמו פקידות, מורות ואחיות. בפקודת ההקמה של חיל הנשים נקבע שנשים ישרתו בהגנת יישובים, בתפקידים מקצועיים, בתפקידים מנהלתיים ובתפקידי עזר, אבל לא בתפקידי לחימה. התפיסה שלפיה נשים שייכות לעורף וגברים לחזית, שלטה גם לאחר מלחמת יום הכיפורים. אך לאחר המלחמה אימץ הצבא מדיניות חדשה ומורחבת לגבי שיכון נשים בתפקידים צבאיים,

צה"ל הוא אחד הצבאות היחידים בעולם המגייס נשים לשירות צבאי מכוח חוק גיוס חובה. נכון לשנת 2022, נשים מהוות בערך 40% מכוח האדם הסדיר בצה"ל, וכ-25% מסך קציניו. על אף גיוס החובה, נכון לשנת 2023 שיעור גיוס הנשים עומד רק על 55% מסך הנשים בגיל הגיוס, זאת לעומת 68.8% בקרב הגברים חייבי הגיוס. 36.6% מהנשים חייבות הגיוס משתחררות על בסיס פטור מטעמי דת, ועוד 8.2% משוחררות בשל פטורים מסוגים שונים.

נשים שירתו בצה"ל מאז הקמתו, במסגרת חיל הנשים אשר נוסד ב-16 במאי 1948 על ידי קצינות ששירתו בצבא הבריטי. בשנת 1949 עוגן שירות הנשים בחוק שירות הביטחון התש"ט-1949, הקובע כי כל אדם, גבר או אישה, שהוא אזרח ישראלי או תושב קבע, שמלאו לו 18 שנים ולא קיבל פטור משירות, הוא "יוצא צבא", כלומר, ניתן לקרוא לו לגיוס. עוד קובע החוק כי נשים יכולות להגיש בקשה לשחרור מהצבא

ב-1 בינואר 2000, בעקבות פסיקת בג"ץ, התקבל תיקון לחוק שירות ביטחון שקבע כי לכל אישה זכות שווה לזכותו של גבר למלא תפקיד כלשהו בשירות הצבאי, אלא אם הדבר מתחייב ממהותו ומאופיו של התפקיד. התפקיד הראשון שנפתח לשירות נשים היה טיס, ולאחריו נפתחו בהדרגה עוד תפקידים כגון חובלות, לוחמות מג"ב, לוחמות נ"מ, לוחמות בגדוד קרקל ולוחמות רפואיות מוטסות.

באותה עת, נדמה היה כי צה"ל נכון לקדם שירות משמעותי יותר של נשים. בהתאם, האלוף (במיל') יהודה שגב מונה לעמוד בראש ועדה לבחינת עיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא. הוועדה פרסמה את המלצותיה בספטמבר 2007 וקבעה כי העקרון המנחה למיון ושיבוץ צריך להיות 'האדם הנכון במקום הנכון', ולפיו "גברים ונשים ימוצו בשירות באופן זהה, לפי קריטריונים ענייניים המשקפים את צורכי צה"ל, את מרצם, יכולותיהם, ותכונותיהם האישיות של המתגייסים, ולא את מינם". עוד קבעה הוועדה כי "לא יהיו תפקידים או מערכים הסגורים קטגורית לנשים או לגברים".

ואולם, רוב המלצות הדוח לא יושמו בפועל. אחת הסיבות לבלמת המגמה לקידום שילובן של נשים בשירות הצבאי, בראי הפסיקה ותיקון החקיקה, ויש שיאמרו שאף המרכזית שביניהן - נעוצה בתהליכי הדתה המתרחשים בצבא. תהליכים אלה הם תוצאה של הגידול הבולט במספר שומרי המצוות בקרב הקצונה הבכירה בצה"ל, ושל השפעה הולכת וגוברת של רבנים על הנעשה בתוככי הצבא, וחשש מפני קרבה יתירה בין חיילות לחיילים דתיים, שרבים מהם משרתים ביחידות קרביות.

בהתאם, נדרש צה"ל למצוא פתרון שאיזן בין האינטרסים השונים של הקבוצות המשרתות בצה"ל - להבטיח שירות שוויוני לנשים מזה ולתת פתרון לצורכיהם של החיילים הדתיים, מזה. בעקבות עבודת מטה סדורה, פרסם צה"ל בשנת 2003 את 'פקודת השילוב הראוי' (לימים, פקודת השירות המשותף), שהתיימרה לתת מענה להיבטים שונים של השירות המשותף של גברים ונשים בצה"ל. נקודת המוצא של פקודת המטה הכללי הייתה, כי צה"ל מחויב לאפשר לכלל משרתיו שירות מכבד שאינו פוגע בזהותם. בסעיף 3 לפקודה בנושא השירות המשותף (מעודכנת לשנת 2018) מבואר כי:

מדיניות השירות המשותף נועדה למלא את ייעודו המבצעי של צה"ל ולשמור על לכידות המסגרת הצבאית. מדיניות השירות המשותף מושתתת על היותו של צה"ל צבא של מדינה יהודית ודמוקרטית,

שאפשרה להכשיר נשים לתפקידים שעד אז היו פתוחים לגברים בלבד. הרחבת שירות הנשים בשלב זה לא התבססה על תפיסה של שוויון, אלא על הצורך בבניין כוח מחודש, שבמסגרתו גברים יופנו מתפקידים בעורף לטובת תפקידים שיאפשרו להם להשתתף בלחימה, ולכן רוב מאמצי ההכשרה של נשים הופנו לתפקידים כמו מדריכות, נהגות, מכונאיות מוטסים, ותפקידי תקשורת שונים.

אף על פי כן, במהלך אותן שנים ננקטו כמה צעדים מרחיקי לכת בנוגע לשירות הצבאי של נשים, כגון הסרת ההגבלות שהיו קיימות בעבר על נוכחות נשים בשטחי לחימה, במיוחד מחוץ לגבולות ישראל (1982), וביטול הסעיף בחוק שירות הביטחון אשר פירט את רשימת התפקידים הסגורים לנשים (1987).

דוח לא מיושם

נקודת המפנה המשמעותית ביותר בשירות הנשים בצה"ל התחוללה עם פסיקת בית המשפט העליון בבג"ץ אליס מילר (1995), ותיקון חוק שירות הביטחון בעקבותיה (2000). כזכור, אליס מילר עתרה לבג"ץ לאחר שהצבא דחה את בקשתה להתמייין לקורס טיס בשל מינה. בג"ץ קבע כי לנשים יש זכות לשוויון בשירות הצבאי, פורמלית ומעשית, וכי מדיניות הצבא, המונעת מהן לשרת כטייסות רק בשל מינון, פסולה. לפסיקה זו נודעה השפעה עמוקה על היחידות שצה"ל הורה מאז

לפתוח בפני נשים, כולל אלו שהיו עד אז תחת מונופול גברי.

המפנה שיצר פסק הדין לא היה רק עניין פרוצדורלי שעסק במספר היחידות שנפתחו לשירות נשים; בפסיקתו, הורה בית המשפט לצה"ל לשלב נשים בשירותיו לא רק כפונקציה של צורכי הגנה וביטחון, אלא גם מתוך מחויבות לעקרון השוויון, כדבריה של כבוד השופטת שטרסברג-כהן:

בהתנגשות בין ערך השוויון לבין ערך ביטחון המדינה כפועל יוצא מצורכי הצבא, ניתן לראות את ביטחון המדינה כערך עדיף ובעל מעמד גבוה ממעמדו של ערך השוויון, על אף חשיבותו של האחרון. אלא שבביטחון המדינה איננו מילת קסם, ועדיפותו אינה קמה בכל מקרה ובכל נסיבות שהן ואינה שווה בכל רמה של ביטחון ושל פגיעה בו.

ועוד הוסיפה:

חברה המכבדת את ערכי היסוד שלה ואת זכויות היסוד של חבריה צריכה להיות מוכנה לשלם מחיר סביר על-מנת שערך השוויון לא יעמוד ככלי ריק מתוכן.

של חיילים דתיים ובצורך לאפשר להם שירות מכבד בהתאם למגבלותיהם ההלכתיות, אך נדמה כי העובדה שיותר ויותר נשים דתיות מפרות את הוראת הרבנים שלא להתגייס לצבא, היא היא הניצבת בליבת ההתנגדות של הרבנים להרחבת שירות הנשים בצה"ל.

ביוני 2019 פורסמה הערכה כי בתוך חמש שנים יוכפל מספר הנשים הדתיות המשרתות ביחידות השונות בצה"ל. ימים יגידו. כך או כך, כבר כיום, אחוז משמעותי מכלל החיילות הדתיות משרתות בתפקידי לחימה, והנתונים מצביעים על כך שחלק הארי שלהן משתבצות לתפקידי איכות משמעותיים. הנה כי כן, אף שפקודת השירות המשותף איננה עוסקת בשאלת שירות הנשים בצה"ל והרחבת היחידות הפתוחות בפניהן, שאלות אלו נכרכו זו בזו, הן בדיון הציבורי והן בדירקטיבה ובתפיסת צה"ל.

המלחמה היא ההתנסות

לא ניתן לכתוב על שירות נשים בצה"ל מבלי להתייחס למערכה הקשה המתנהלת בימים אלו. המציאות המתבהרת ברורה וחדה כמו הכאב המפלח את המדינה מאז יום ה-7 באוקטובר 2023. מכאן והלאה לא נוכל עוד לאחוז בתפיסות שרווחו קודם לכן, באשר לנחיצותן של הנשים בשירות הצבאי בכלל ובתפקידי לחימה בפרט.

מאז אותה שבת שחורה, הולכים ונערמים עוד ועוד סיפורים המצביעים על גבורתן של נשים בלחימה. עדות אחר עדות, תמונות וסרטונים. חלקן חיילות שלא הוכשרו ללחימה ולא הוכשרו כמפקדות; חלקן לוחמות ומפקדות שהוכשרו להגן על המדינה אך לא כחלק מהיחידות המתמרנות. אלו גם אלו פעלו ברגע האמת באומץ לב, בנחישות, בתחכום, ביצירתיות ובתושייה. לוחמות ומפקדות שהבינו שהגבול נפרץ, שהלחימה אל מול פני האויב מתרחשת כאן ועכשיו, בתוככי מדינת ישראל, בבסיסים וביישובים, נטלו את היוזמה לידיהן ולא היססו להסתער תחת אש והביאו לעצירת האויב ולהצלת חיים.

חלקן, לדאבון הלב, גם שילמו בחייהן. בימים אלו נדרש בית המשפט העליון להכריע בעתירות הקוראות לצה"ל לקיים את חוק שירות ביטחון ככתבו וכלשונו, ולפתוח את מלוא תפקידי הלחימה לנשים (למעט אלו שממהותם ומאפיינים אינם מאפשרים זאת). בכלל זה, על

ועל תפיסת צבא העם, לפיה משרתים בצה"ל חיילים בני כל המינים, הדתות והעדות ותרומתם של כולם, גברים ונשים, חיונית להצלחתו של הצבא במילוי משימותיו. המדיניות קמה מתוך תפיסה ממלכתית, שוויונית וסובלנית, המעוגנת בערכי כבוד האדם וב'רוח צה"ל'.

אף שפקודת השירות המשותף ביקשה להסדיר את השירות המעורב של נשים וגברים, ועברה שני עדכונים לדרישת הרבנים המרכזיים בציונות הדתית ואף קיבלה את ברכתם, ולמרות שאך לאחרונה קבע צוות ייעודי לבחינת שילוב נשים בתפקידי לחימה שמינה הרמטכ"ל רא"ל כוכבי, בראשות מפקד זרוע יבשה, האלוף סטריק, "כי פקודת השירות המשותף משרתת את ייעודה ומאפשרת שירות משותף של נשים וגברים בכלל צה"ל וביחידות לחימה בפרט" – עדיין, בקרב גורמים בעלי אינטרס, היא נתפסת כמגבילה את הנשים במרחב הצבאי וכמאפשרת הדרת נשים מתפקידים שונים במסגרת הצבאית, תוך מתן עדיפות ובכורה לצורכי החייל הדתי.

בנוסף, בשם תכליתה של הפקודה לסייע לצה"ל "למלא את ייעודו המבצעי", היו גם מי שהצדיקו את הנרטיב שלפיו "שוויון יפגע בניצחון". היינו, כי שילובן של נשים בתפקידי לחימה נוספים על אלו שכבר נפתחו עבורן, יפגע ביכולותיו המבצעיות של הצבא ויחתור תחת מטרתו של צה"ל להגן על קיומה של מדינת ישראל וביטחון אזרחיה ותושביה וביכולת הצבא למגר את האויב ולנצח בקרב.

נרטיב זה, שהוא בבחינת נשק יום הדין בכל הנוגע לשילוב נשים ביחידות הלוחמות, המושמע לצד איום מוסווה וגלוי שלפיו חיילים

דתיים לא יתייצבו לשרת במערכים מעורבים – הוא פועל יוצא של העלייה הניכרת במספר הנשים הדתיות שבוחרות לשרת בצבא בכלל ובתפקידים משמעותיים, לרבות תפקידי לחימה, בפרט.

על פי חוק שירות ביטחון, נשים דתיות פטורות משירות בצה"ל אם בחרו להצהיר על כך. ואכן, בעבר, רובן פנו באופן מסורתי לשירות לאומי. עם זאת, בשנים האחרונות אנו עדים לשינוי מסוים במגמה זו ולעלייה משמעותית במספר הנשים הדתיות שבוחרות בשירות צבאי, ובמגוון רחב יותר של מוסדות חינוך דתי שמהם הן מגיעות, לרבות בתי ספר שבעבר היה בהם מונופול לשירות לאומי.

אמנם נושא השירות המשותף עוסק באופן רשמי ברווחתם

.....
 המציאות המתבהרת ברורה
 וחדה כמו הכאב המפלח
 את המדינה מאז יום ה-7
 באוקטובר 2023. מכאן
 והלאה לא נוכל עוד לאחוז
 בתפיסות שרווחו קודם
 לכן, באשר לנחיצותן של
 הנשים בשירות הצבאי בכלל
 ובתפקידי לחימה בפרט

הטנקיסטיות של חיל הגנת הגבולות (שבה כל צוות הטנק מורכב מנשים), אשר עם היוודע דבר הקרבות המתנהלים, עלו על ציר פילדלפי לכיוון עוטף עזה, ובהגיען לאזורי הקרבות, ירו במקצועיות ובעוז לעבר האויב פגזים וירי מרגמות, דרסו את מי שניצב בדרכן, וכך חיסלו עשרות מחבלים.

בנסיבות אלו, נדמה שאפשר להכריז פעם נוספת ללא היסוס כי "פיילוט הלוחמות בשריון הסתיים בהצלחה", אלא שבזו הפעם, המלחמה היא ההתנסות עצמה.

דוגמה זו היא אחת מני רבות אחרות, ולצד יתר מעשי הגבורה הרבים שאליהם נחשפנו, מתחייב שינוי עמוק בהנחות היסוד שמנעו עד כה שילוב של נשים בכל היחידות הלוחמות. שוב לא ניתן לגרום כי אין הלימה בין מטרת העל של צה"ל – לנצח ולהכריע את האויב – לבין שירות הנשים בצה"ל, בכל המערכים ובכל התפקידים.

יתר על כן, מאחר שצה"ל הוא בבואה של החברה, ניתן להעריך כי לזעזוע העמוק שחלחל בחברה הישראלית עם היוודע ממדי הרוע, האכזריות וערלות הלב של האויב, אשר תורגם באחת לעשייה אזרחית חסרת תקדים, מתוך תחושת מחויבות אישית, רצון לסייע, לתרום ולהרגיש שייכות – תהא השפעה ניכרת גם על שיעור הנשים, לרבות דתיות, אשר יבחרו להתגייס לתפקידים משמעותיים, כולל תפקידי לחימה, ולחוש סיפוק וגאווה על תרומתן לביטחון, לחברה ולמדינה.

לאף אחד אין זכות לשלול זאת מהן. לא היינו זקוקים למלחמה הנוראה הזו כדי לדעת שמשמעות חסימת נשים מלשרת ביחידות לוחמה היא חוסר מיצוי מקסימלי של פוטנציאל כוח האדם בצה"ל. אלא שאם בימים שלפני השבעה באוקטובר משמעות הביטוי "מיצוי פוטנציאלי של כוח האדם" תורגמה בדמיוננו לטיוב טכני של המערכת, היום אנו יודעים שמדובר בחיים עצמם. דיני נפשות של ממש. באחת התחדדה ההבנה שהיעדר לוחמות משמע פחות ידיים שאוחזות בנשק, פחות כוח לחימה מסתער, פחות מפקדות שקוראות "אחריי".

כך ראוי לגשת לדיון. וכך בדיוק ראוי לסגור אותו. זה מגיע ללוחמות, אבל זה מגיע בעיקר לנו.

בית המשפט העליון לקבוע האם תינתן לנשים הזכות להתמייין ליחידות לוחמה בצה"ל באותו האופן שבו ניתנת לגברים הזדמנות זו. כאמור, עד לא מזמן התנהל בחברה הישראלית דיון סביב השאלה מה תפקידו של צה"ל: לנצח במלחמה או לקדם שוויון? את המתנגדים לשילוב נשים ביחידות לוחמה בצה"ל לא עניינה העובדה שכבר כעת, 18 אחוז מהכוח הלוחם של צה"ל הן נשים. גם בעדויות של מפקדים מהשטח שסיפרו על תפקודן ללא דופי של אותן לוחמות עוד לפני המלחמה, לא היה כדי להכריע את הכף. בעיני המתנגדים, מי שנלחם על זכותן של נשים המסוגלות לכך, לשרת את המדינה ולהגן עליה ועל תושביה בהתאם ליכולותיהן, מבקש להחליש את הצבא בשם "ערכים פרוגרסיביים הזויים".

גם הצבא, אשר העריך את תרומתן של הנשים והמוטיבציה הרבה להתגייס ולהילחם כתף אל כתף לצד חבריהן, לא השתכנע עד כה מהצורך הנחוץ לשלב נשים בכל היחידות הלוחמות, וסירב לפתוח את כלל היחידות למיון על בסיס כישורים ולא על בסיס מגדר. הצוהר שנפרץ לאחרונה, רק הודות לדיון בבג"ץ, שאפשר את שילובן של נשים במספר יחידות דוגמת "הל"ם, יחידת החילוץ וההצלה (669) וסיירת מטכ"ל, הותנה בקיומם של פיילוטים (התנסויות) והוכחת מסוגלות, בנוסף למיוני הכניסה.

בהקשר זה, ראוי לציין כי לפני שנה, בחודש אוקטובר 2022, עם ההכרזה על הצלחת הפיילוט לשילוב נשים כלוחמות בטנק, ניתן היה לסבור כי לא ירחק היום לשילובן גם בחיל השריון המתמרן. ואולם, במפתיע, הודיע הרמטכ"ל לאחרונה, בתשובתו לבג"ץ, הודעה סתומה שלפיה "קיים ספק בדבר היכולת של לוחמות בטנקים בהגנת הגבולות לעמוד במדדי הביצוע הנדרשים בשריון המתמרן". זאת, אף שהצוותים שהוכשרו בטנקים בהגנת הגבולות השתתפו בהכשרה ייעודית בחיל השריון המתמרן, ועל אף הצלחתן הרבה של הלוחמות שבטנק במשימת הגנת הגבולות.

התעכבו על סוגיית שילובן של הלוחמות בחיל השריון המתמרן, משום שיש בה כדי לבטא השקפת עולם שהיו שותפים לה רבים, אפילו רבים מדי, שלפיה שילוב נשים ביחידות לוחמות עלול להביא להחלשת הצבא. דומה, כי אירועי הימים האחרונים הבהירו כי זו השקפה שאין לה מקום בעידן הנוכחי. על כך תעיד למשל גבורתן של הלוחמות מפלוגת 'פרא', פלוגת

**תנועת נאמני תורה ועבודה אבלה על הירצחו של
משה אוחיון יחד עם בנו אליעד אוחיון הי"ד.**

משה היה חבר הנהלת התנועה, פעיל, שותף וחבר לאורך שנים רבות.
הותיר אחריו מורשת ומפעלי ענק של עשייה יהודית חברתית.
יהי זכרו ברוך

הרב ד"ר רוני לוביץ'
הוא רבה של ניר עזרון
ונשיא תנועת 'נאמני
תורה ועבודה'

*

חכמים, היזהרו בדבריכם: על הטרמינולוגיה של המערכה הנוכחית

| רוני לוביץ' |

השימוש שעושים רבנים בציונות הדתית במונחים 'עמלק' ו'נקמה' כדי לתאר את המערכה הנוכחית עלול להיות מסוכן ולעודד פעולות לא שקולות ולא מוסריות. יש להשתמש במונחים אחרים כדי להצדיק את המכה הקשה שאנו נדרשים לתת לחמאס, אך מבלי להסתכן בהקצנה חסרת מעצורים

ולעשות נקמה בגויים. כיוון שמקורות היהדות, ובראשם כמונן המקרא, עומדים מאחורי מגמת ההקצנה, ראיתי לנכון להידרש לכך בקצרה.

דמיון לאויב הקדום

המסגור של חמאס כ'עמלק' נתמך בקווי דמיון שאין להכחיש: עמלק בא בהפתעה גמורה, וללא התגרות מוקדמת של ישראל, לחם בחלשים "ויזנב בכ כל הנחשלים אחריו" ביציאת מצרים, והמשיך בדרך זו לאורך תקופה ארוכה: לקח בשבי נשים וילדים בצקלג, כאשר דוד יצא להצטרף למלחמת ישראל בגלבו, ועוד. גם מחבלי החמאס לא באו להילחם בצה"ל אלא תקפו אזרחים וזינבו בנשים, בילדים ובזקנים, כשהם מונעים מתוך שנאה עמוקה לישראל, ליהודים, שהתבטאה במעשי רצח אכזריים שכמותם לא ידענו במדינת ישראל.

אלא שזיהוי אויבי ישראל בני זמננו עם עמלק לא החל עתה בעקבות המערכה האכזרית של ארגון חמאס; הוא מופיע אין ספור פעמים בכתבי רבנים בציונות הדתית, אשר שאבו השראה ממצוות מחייבת עמלק למלחמות זמננו.³

חשוב להבהיר שתיוג האויב הערבי כ'עמלק', אינו עולה בקנה אחד עם דבריהם של פרשני המקרא הקלאסיים, ולא עם המקובל בספרות ההלכה. פרשני המקרא בדרך הפשט הסבירו כל אחד בדרכו את המיוחד באותו עם קונקרטי שנקרא עמלק, ופוסקי ההלכה קבעו שמצוות מחייבת עמלק חלה רק על מי ששייכים שייכות אתנית-גזעית לעם העמלקי, ואינה תקפה כלפי קבוצות או אנשים אחרים ההולכים בדרכו מבחינה זו או אחרת. לדעת כמה ממקורות ההלכה, מצווה זו שרירה וקיימת באופן תיאורטי גם בזמננו, במקרה שיימצא אדם שזוהה כבן העם העמלקי.⁴ לעומת זאת, פוסקים אחרים סברו כי מצוות מחייבת עמלק איננה בת תוקף עוד בזמננו, והיא נדחתה לימות המשיח, אם משום שהיא מוטלת דווקא על המלך, ובימים הללו אין מלך בישראל, ואם מפני שניתן לבצע רק לאחר כיבוש מלא של ארץ ישראל.⁵

בנוסף קיימת עמדה שלישית, לפיה מצוות מחייבת עמלק לא נדחתה אלא נמחתה, שכן כל העמלקים כבר הושמדו כליל. הראשון שהציע רעיון זה היה רבי אברהם בן הרמב"ם, שכתב כי "בימי שאול נמחה עמלק, לא נותר אחריו כי אם זרע המן האגגי ואף הוא נכחד בימי מרדכי ואסתר". למסקנה זו מובילים גם דבריו המקוריים של רבי חיים הירשנזון, מראשית המאה ה-20, הטוען שמצוות מחייבת

קשה לצפות אילו תמורות יתחוללו בישראל בעקבות המלחמה שבה אנו נתונים, האם יתרחשו בעקבותיה שינויים מרחיקי לכת בחברה הישראלית, או שמא, החברה הישראלית תחזור עד מהרה לשגרה ואף לתגרה. אולם נראה, שבהיבט של הסכסוך הישראלי-ערבי לפחות, תחול בה תזווה מסוימת ימינה. מאז החלה המערכה נשמעים ביטויים רבים בתקשורת לסוגיה ובמפגשים בין-אישיים, שמשקפים מגמה זו, ודומה שמיותר להציע לה הסברים.

בציבור הכללי, התזווה ימינה באה לידי ביטוי באכזבה מהסיכוי למצוא פרטנר שרוצה באמת בשלום וגם ניחן ביכולות לקדם אותו, ואילו בציבור הציוני-דתי, שבחלקו הגדול גם ככה נטה ימינה שנים רבות, מתחזקות הקריאות לשימוש בכוח בלתי מוגבל, למלחמה טוטלית באויבינו ולגירוש אזרחים. מגמה זו החלה לצבור תאוצה בחברה הציונית-דתית כבר מיד

לאחר פרוץ המערכה, והיא בולטת במיוחד בקרב צעירים. למשנתו של הרב מאיר כהנא הייתה עדנה.

במגמה זו אני רואה כמה סכנות: א. דחיפה לקבלת החלטות לא שקולות שמונעות מלהט לאומני או דתי.

ב. קריאה למעשים שחורגים באופן קיצוני מהאתיקה הצבאית שהנחתה את צה"ל מאז ומתמיד, כמו ענישה קולקטיבית, נקמה בלא מעורבים, פגיעה באוכלוסייה אזרחית.

ג. העמקת מחלוקות וקרעים בין הציונות הדתית לחברה הכללית.

ד. ביטחון עצמי מופרז שנסען על אמונה בכוחנו ועוצם ידינו, וסבור שאפשר לפתור בכוח בלבד את בעיות הביטחון הגדולות של ישראל.

ה. יצירת סדקים בתמיכה הבין-לאומית, מתוך בוז מסוים לאומות העולם, ותפיסה מוגזמת של הכלל שקבע דוד בן גוריון: "לא חשוב מה יאמרו הגויים חשוב מה יעשו היהודים!"⁶

המערכה הרצחנית והאכזרית שנפתחה בשמחת תורה תשפ"ד הביאה את אזרחי ישראל לראות את ארגון חמאס כצר ואויב, מן המרים והגוראים בתולדותינו. בקרב מנהיגים ואנשים מן השורה, הדימויים הרווחים של חמאס מגיעים מההיסטוריה של המאה העשרים - ממשיכי הנאצים ומחבלי ארגון דעאש, והמלחמה מתוארת כמלחמה של ערכי המערב הנאור בעולם אפל ואכזר, של קנאות פונדמנטליסטית חשוכה. בציבור הדתי, לעומת זאת, הפרדיגמות העיקריות שעולות בתודעה ונהיו שגורות על כל לשון מגיעות מן המקורות, וכך מוזוהה חמאס עם עמלק, והמלחמה בו היא יישום המצווה למחות את זכר עמלק,⁷

חשוב להבהיר שתיוג
האויב הערבי כ'עמלק',
אינו עולה בקנה אחד
עם דבריהם של פרשני
המקרא הקלאסיים, ולא עם
המקובל בספרות ההלכה

הרב רבינוביץ מסביר שדברי הרבנים לבית סולובייצ'יק היו ראויים לזמנם, אך בה במידה הם מסוכנים עבור בני זמננו, שכן "בדורות עברו – לעולם היתה הכוונה לעודד את המעונים והנרדפים מבני עמנו לסמוך על הבטחתו יתברך... אבל לא כדורות ההם הדור שלנו. כי הם ידעו להבחין בין דברי הלכה שהם כפשוטם לבין דברי דרוש והגות שהם על דרך משל ומליצה, ואין לערבב התחומין" (שם). אולם מאמרים תורניים ופובליציסטיים שנכתבים בדרך כלל בעקבות פיגועים קשים מרשים לעצמם להכביר בדברי דרוש המזהים אויבים כעמלקים, והיו אף מקרים שבהם דרשנים הרשו לעצמם לתייג יהודים כעמלקים.

החשיבות של הבחנה בין דברי דרוש לבין הלכה למעשה גדולה עד מאוד במיוחד בנושא זה, כיוון שתיוג ישויות שונות כעמלק עלול לגרום למעשי אלימות קיצוניים את מי שלא מבחינים בין דרוש להלכה, בבחינת 'עובר לעשייתה'.

בנדון דידן, כאשר ראש הממשלה מדמה את חמאס לנאצים הוא מתכוון לזעזע את העולם, לעורר אותו לתמוך בישראל, ולגרום לו להגדיר את חמאס כארגון טרור לכל דבר; כאשר רבנים ואנשים דתיים בעלי השפעה מדמים את חמאס לעמלק, הם מתכוונים להגדיר מחדש את אופי המאבק ולהתיר פעולות של מלחמת חורמה כללית. התיוג של המלחמה בחמאס כמלחמה בעמלק עלול להביא למסקנות אופרטיביות מרחיקות לכת שיחילו אותן בהמשך גם על ארגוני טרור נוספים ואף על מדינות שלמות. תיוג זה עלול להוביל גם להיתר לפגוע פגיעה מכוונת באוכלוסייה אזרחית בעזה וביו"ש, ויכול להביא עוד ועוד צעירים לקחת את "החוק" לידיים ולבצע מעשי הרס והרג באזרחים.

יתר על כן, בעלי מזג והשקפות קיצוניות עלולים לקטלג גם יהודים שידגלו בריסון השימוש בכוח כלפי ארגוני הטרור או כלפי אזרחים ערבים, ולתייג אותם כ'תומכי עמלק'. לפיכך אני מציע: קראו למחבלי החמאס "חיות אדם", מפלצות אדם, דעא"ש וכדומה, אבל אל תכנו אותם 'עמלק', שכן כל מילות התיאור הנ"ל ודומיהן ברור לכל שהן דימויים מטפוריים, אבל מחייבת עמלק היא מצווה מהתורה, ובמצוות יש להיזהר ולקיימן בהקפדה, בל תוסיף ובל תגרע.

עמלק כבר קוימה בידי המוסלמים אשר השליטו את ההכרה באל אחד בקרב עמי הסביבה והעמלקים בכללם.⁶

בספרות הדרוש, כמו גם בספרות הקבלה והחסידות, בוצעה הרחבה של המושג 'עמלק', והוא הפך לאב-טיפוס של התנהגות שלילית שניתן להחיל על ישויות שונות, לאו דווקא של אויבי עם ישראל. אולם בהרחבת ההגדרה של עמלק והחלתה על עמי ערב הנלחמים במדינת ישראל, נשענים הרבנים בזמננו דווקא על הרב יוסף דב סולובייצ'יק במאמרו 'קול דודי דופק', שם ציטט את אביו, הרב משה, שטען כי "כל אומה המתנכלת לכלות את ישראל הופכת על פי ההלכה עמלק". לפיכך כתב הרב סולובייצ'יק: "המלחמה בעמלק איננה מוגבלת... לגזע מסוים אלא כוללת חובת התקוממות נגד כל אומה או קבוצה החדורה שגעון של שנאה, והמכוונת את משטמתה כלפי כנסת ישראל. כשאומה חורת על דגלה לכו ונכחדים מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" היא הופכת עמלק".⁷

הרב נחום אליעזר רבינוביץ, שהיה ראש ישיבת ההסדר במעלה אדומים, סבר שאין לראות בדברים אלה פסק הלכה למעשה. הוא קבע כי "מה שהובא בשם הרב משה סולובייצ'יק ז"ל ברור שאין זה אלא דברי דרוש".⁸ הרב רבינוביץ מעיד ששמע בשם הרצי"ה קוק דברי הסתייגות מפני החלת השם עמלק על עמי ערב, וכי "דעתו לא היתה נוחה ממה שכתב הגרי"ד סולובייצ'יק ואמר שאינו אלא דברי דרוש, ויש להימנע מלומר דברים אלה".⁹ ואכן בכתבי הרצי"ה ניתן למצוא תיוג מפורש של הנאצים עם עמלק, אך ביחס לאויבנו הערבים

נראה בבירור שהוא לא ראה בהם סוג של עמלקים. הרב אביגדור נבנצל, רב העיר העתיקה בירושלים, העיר אף הוא על דברי הרב סולובייצ'יק שחש ושלוש לראות בהם אמירה הלכתית, "אין זה אלא בדרך דרוש, אבל המצוה האמיתית היא רק במתייחס בן אחר בן עד עמלק".¹⁰

להבדיל בין דרוש להלכה

בניגוד לדברי הרב רבינוביץ, רבנים רבים בציונות הדתית עשו שימוש בשם 'עמלק' כמוטיב מפתח בהקשר לעימות של עם ישראל עם אויביו בזמננו. הם אימצו את הפרשנות המופשטת הרואה בעמלק התגלמות של שנאה לאומית לעם ישראל, וחלקם אף הגיעו מפרשת עמלק למסקנות אופרטיביות באשר להתנהלות הרצויה לדעתם ביחס לאויב הערבי בזמננו.

.....

החשיבות של הבחנה בין דברי דרוש לבין הלכה למעשה גדולה עד מאוד במיוחד בנושא זה, כיוון שתיוג ישויות שונות כעמלק עלול לגרום למעשי אלימות קיצוניים את מי שלא מבחינים בין דרוש להלכה, בבחינת 'עובר לעשייתה'

.....

לגיטימציה לפעולות תגמול

גם המושג 'נקמה' הוזכר פעמים רבות מאז השבת השחורה של שמחת תורה, בהקשר למלחמה בחמאס, וזאת במיוחד בציבור הציוני-דתי. החברה הישראלית הכללית רואה בנקמה גורם שלילי, הן במישור האישי והן במישור הלאומי. החוק, כמו גם ערכי המוסר המקובלים כיום, מבחינים בין פעולות של הגנה עצמית שמבצעים אזרחים כפרטים או המדינה כרשות ריבונית, ובין פעולות נקם ותגמול. למדינה מותר לבצע גם פעולות הרתעה, אולם יש הבדל ניכר בין פעולות הרתעה, שבהן הצבא פועל באופן ממוקד ככל האפשר נגד גורמים עוינים שאותם יש להרתיע, לבין פעולות נקם שעשויות להתרחב לענישה קולקטיבית ולפגיעה לא מידתית במי שאינם מעורבים בטרור. הקריאות לנקום באויבי ישראל - בדיוק כמו התיגוג של אויבי

ישראל כעמלקים - לא החלו כתגובה למעשי הרצח הנוראים שביצעו מחבלי חמאס, אלא הן מופיעות זה שנים רבות בספרות הרבנית-ציונית. פרשיות ופסוקים מן המקרא שמדברים על נקמת ה' באויבי ישראל, משמשים מצע נרחב לביסוס היחס החיובי כלפי הנקמה. בדרך כלל מדבר המקרא על נקמה א-לוהית, ולא על פעולות שאמורות להתבצע על ידי בני אדם, אולם גם כך מקבלת הנקמה מעמד חיובי, והאסוציאציה הנחקקת בלבו של מי שאמון על פסוקים אלה היא שיש לגיטימציה לפעולות נקם של יהודים. הפסוקים המדברים על נקמת ה' מתערבבים בתודעה ובשיח של זמננו עם העיסוק בשאלות הקונקרטיות של פעולות התגובה שנדרשות מצבא הנקמה לישראל.

רבים מתבססים על מלחמת הנקם במדיין, שעליה הצטווה עם ישראל בציווי ה' למושה: "נָקַם נְקָמָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים". מיד לאחר מכן פקד משה על עמו: "הִחַלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצַבָּא... לְתֵת נְקָמָת ה' בְּמִדְיָן" (במדבר לא, ב-ג). כבר רש"י, בפירושו על אתר, עומד על ההקבלה שיצר משה בין נקמת ה' לנקמת ישראל, וקבע: "שהעומד כנגד ישראל, כאלו עומד כנגד הקב"ה".

למרות שבתורה יש איסור על נקמה, הפסוק "לא תיקום ולא תיטור את בני עמך" מלמד שהנקמה אסורה רק בישראל, אך מותרת כנגד נוכרים. כשמדובר במסגרת לאומית, ערך הנקמה מועלה על נס בקולמוסם של רבנים. כך כותב הרב שלמה אבינר: "בין אומה לאומה הנקימה היא תופעה של בריאות יסודית. מי

שאינו מבין ענין זה של צדקת הנקימה הלאומית, אינו יורד לעומק דרישת החיים שצריכה להתקיים באומה... אנו מצוים להשיב גמול לדורשי רעתנו הלאומית, הפיסית או הרוחנית, ולהנקם מהם"¹¹.

שלילת הנקמה הלאומית נתפסת בקרב רבני הציונות הדתית כטעות חמורה, המשקפת רפיסות וכניעה לדעת הקהל העולמית. כך הרב ישראל רוזן קבל על הסיסמה: "איפוק זה כוח", שבה השתמש ראש הממשלה שרון בשעתו, וקבע שיש להחליפה במסר האומר: "נקמה היא כוח". "אני מעדיף את חזון הנביא 'כי יום נקם לה'", כתב הרב רוזן.¹² הרב יהושע בן מאיר, ראש ישיבת ההסדר באפרת, כתב על פעולות נקם שחיילי צה"ל מבצעים, שהואיל וכבודם של ישראל - כבוד ה' הוא, ומלחמתם של ישראל - מלחמת ה' היא, גם נקמתם של ישראל נקמת ה' היא"¹³.

דרך של חסידות

אם נשוב לרב שלמה אבינר נראה שהוא נדרש שוב ושוב בכתביו לנקמה בתחום היחסים שבין ישראל לעמים, ולפרקים נראה שמתערבב בדבריו המושג נקמה עם המושג הרתעה. הוא סבור כי "נקמה אינה בהכרח דבר שלילי, אדרבה, היא יכולה להיות המעשה היותר מוסרי. היא נורמת-התנהגות המייצגת את המוסר ביחסים הבינלאומיים... לכן, מי שמכה ראוי לקבל בחזרה מנה אחת אפיים. והלא אין זה מוסרי להכות? אדרבה, זה מוסרי מאוד. להבא הוא לא יעז להכות"¹⁴.

הנקמה נחשבת אצל הרב אבינר לא רק לכלי יעיל ומוסרי אלא אף לסוג של 'חסידות'. את זאת הוא לומד מדוד המלך, אשר

"לימד על סוג חדש של חסידות: 'לעשות נקמה בגויים תוכחות בלאומים'. נקמה היא מידת חסידות [...] כלפי הלאומים, יש מצוות 'תוכחות בלאומים' (תהילים קמט). מצוות ההוכחה כלפי הלאומים אינה דיבור, אלא על ידי נקמה". הרב אבינר סבור שזו השפה אותה מבינים העמים השונים, וזו הדרך הנכונה לתקן אותם, אי לכך "אם אין נוקמים זה חוסר אחריות. על ידי נקמה הם לומדים להתנהג באופן מוסרי"¹⁵. בהמשך מדגיש הרב אבינר שהנקמה איננה עוד אפשרות בין האפשרויות השונות של השפעה על העמים אלא היא "הדרך היחידה שמשכנעת אותם להתנהג באופן מוסרי, והוא מכנה את הדרך הזו: "דרך מהודרת, דרכם של חסידים באחריות לאומית"¹⁶.

במאמר אחר מגדיר הרב אבינר את עשיית הנקמה כהליכה

יש הבדל ניכר בין פעולות הרתעה, שבהן הצבא פועל באופן ממוקד ככל האפשר נגד גורמים עוינים שאותם יש להרתיע, לבין פעולות נקם שעשויות להתרחב לענישה קולקטיבית ולפגיעה לא מידתית במי שאינם מעורבים בטרור

של אותה עת נקטה ב'פולמוס ההבלגה' קו תקיף וברור של הסתייגות מהפעולות האלימות של אנשי האצ"ל, וגינתה אותן בחריפות,²⁴ וזאת לא משיקולי תועלת, אלא מכוח טיעונים דתיים ומוסריים. הרבנים הראשיים לישראל, יצחק הרצוג ויעקב מאיר, פרסמו בשנת 1937 קריאה בה הזהירו "בשם תורתנו הקדושה" ו"בשם כבוד עמנו" להימנע מפעולות גמול ונקם.

ממשיכו של הרב מאיר, הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל היה נחרץ לא פחות, והוא חזר והביע דעתו בכתב ובעל פה נגד פעולות הנקם שאותן הגדיר כ"שפיכת דמי חפים מפשע". בכרוז שפרסמו הרבנים הרצוג ועוזיאל נאמר: "חלילה וחלילה לשום אדם מישראל אפילו להעלות על ליבו מחשבת פיגול של נקם בלי משפט ושל שפיכת דמי חפים מפשע".²⁵ בכנס של מנהיגי היישוב שהתקיים בחודש יולי 1938 הכריז הרב הרצוג: "מצווה לכל ישראל וליישוב להימנע מכל מעשה נקם. חלילה לנו רבותי ללמוד על דרך רשעי הגויים".²⁶

דברים נוקבים וחד משמעיים בעניין זה השמיע גם הרב משה אביגדור עמיאל, שהיה רבה הראשי של תל אביב, אשר קבע: "לא תרצח – בלי שום תנאים ובלי שום יוצא מן הכלל". עמדה דומה הביע גם הרב ישעיהו שפירא, "האדמו"ר החלוץ", שקרא לכל מנהיגי היישוב "לגלות צערם ברבים", ולהשמיע בראש כל חוצות את זעקת כנסת ישראל על מעשי הנקם והרצח שביצעו יהודים, אותם הגדיר כ"חילול הוד קדושת מלחמתה על ידי תועבת

גם כיום עלינו לקרוא למלחמת
מנע, לעודד מלחמה לשם
הרתעה, להביע תמיכה
בסיכול פרוֹאקטיבי של
מזימות אויבינו ובצורך
לעבור מהגנה להתקפה
– אבל מוטב שלא למסגר
זאת בתור 'מלחמת נקמה'

רצח ודמי נקיים".²⁷

שנים רבות מאוחר יותר הביע הרב חיים דוד הלוי הסתייגות נמרצת מנקמה, ולדעתו במלחמת מדיין מדובר היה על סיכון ממשי שבגינה הותרה הנקמה, ואף זאת כהוראת שעה בלבד. הוא כותב כי הנקמה "אינה שייכת לשום אדם ולא לשום אומה, אלא לאל נקמות בלבד. ולכן לא יזם משה רבנו מלחמה על מדין, אף שמאוד רצה לראות בנקמתם אלא ציפה להוראה אלוקית, לאל נקמות שיוהרו [...] ומוסר השכל גדול שאין מקום להתקפת נקם לא ליחיד ולא לאומה אלא כאשר באה לשם התגוננות [...] וכל היתר יש להשאיר לאל נקמות ה'".²⁸

גם כיום עלינו לקרוא למלחמת מנע, לעודד מלחמה לשם הרתעה, להביע תמיכה בסיכול פרוֹאקטיבי של מזימות אויבינו

בדרכיו של הקב"ה, שהרי "ד' איש מלחמה, אל נקמות ד', ואנחנו מצווים ללכת בדרכיו ולנקום ברשעים".¹⁷ הרב אבינר מכיר בכך שבעבר, לא נתפסה הנקמה כפעולה מקובלת בישראל, אך זאת, לדבריו, בשל חוסר יכולת ולא בשל חוסר רצון: "במשך הגלות היינו חסרי אונים, ועכשיו בחסדי ד' יש לנו צבא חזק והוא נוקם נקמתנו".¹⁸ יכולת הנקמה נתפסת אצל הרב אבינר כתכונה המאפיינת את עבודת ה' של ארץ ישראל: "זו עבודת ד' של גלות להנמיך פרופיל, וזו עבודת ד' של ארץ-ישראל לזקוף קומתנו, לעשות נקמה בגויים ותוכחות בלאומים" על-ידי צבאנו הקדוש".¹⁹

חשוב להעיר שהנקמה שעליה מדבר הרב אבינר בכל כתביו היא נקמה הבאה על ידי הרשות המבצעת של מדינת ישראל כמדיניות ממלכתית, וכי הוא מסתייג נמרצת מפעולות נקמה של אישים בודדים שבהם הוא רואה טרוריום פרטיזני. פעולות נקם אישיות עלולות לדעתו רק לגרום נזק, ו"אין הדבר שווה בנוק הממלכתיות".²⁰

הדחף לקרוא לפעולות נקם ולעגן את הלגיטימציה שלהן במקורות היהדות התגבר מטבע הדברים גם בעבר, לאחר פיגועים קשים של מחבלים. קולות מסוג זה נשמעו ברמה בתקופת האינתיפאדה השנייה, ואחד הדוברים שהשמיע אותם בנחרצות היה הרב שמואל אליהו. במאמר שפורסם לאחר הפיגוע ביישיבת מרכז הרב, כתב הרב אליהו תחת הכותרת 'יהודים נקמה' כי "צריך לקרוא לילד בשמו: נקמה, נקמה, נקמה. אסור לשכוח צריך לעשות נקמה איזמה".²¹ מי שמסתייגים מפעולות נקמה מתווגים על ידי הרב אליהו כאנשי

שמאל, והוא טוען: "לא השמאל קובע מה מוסרי ומה לא. אלוקים הוא הקובע והוא אמר לעשות נקמה בגויים". לדעתו נקמה היא דרך פעולה נורמטיבית עבור מדינות מתוקנות: "כל מדינה נוקמת כשפוגעים בה", וכך צריכה לעשות גם מדינת ישראל.²²

התנגדות רבני ישראל

גישה חיובית זו למושג הנקמה לא הייתה נחלתם של כל הרבנים בישראל מאז תחילת הסכסוך הישראלי-ערבי. בימי המרד הערבי בשנים 1936–1939, פתחו אנשי האצ"ל ומפלגות הרוויזיוניסטים בפעולות נקם שהוגדרו על ידם כתגובות לגל הטרור, פעולות שפגעו באזרחים ערבים.²³ המנהיגות הרבנית

הפנימי שקיים בתוך כל ציוויליזציה, בין מתונים לבין קיצוניים. בכל דת ובכל חברה יש כאלה וכאלה במינונים שונים ובעוצמות שונות. גם בתוככי החברה בישראל יש מתונים וקיצוניים, והם נמצאים בכל מחנה, בימין ובשמאל, בקרב דתיים ובקרב חילונים. בשנים הקרובות יתמיד, יתרחב ואף יתגבר הצורך לחזק את המתונים הדתית, הן כדי לבנות מחדש ולחזק את האחדות בעם, והן כנגד ההקצנה הלאומית ששואבת השראה ממקורותינו, ואשר עלולה להוביל לפעולות כוחניות ללא בלמים ואיזונים.

ובצורך לעבור מהגנה להתקפה - אבל מוטב שלא למסגר זאת בתור 'מלחמת נקמה'. הנקמה מונעת מרגשות סוערים, עלולה לשבש שיקול דעת צלול, לגרור את ישראל למבצע מיותר ולסיכון לא הכרחי של חיילינו, וכן לגרום לפריצת גבולות מוסריים. קראו למלחמת חורמה, דרשו הכרעה, תבעו ניצחון, אבל אל נא תערבו בכל אלה את המושג נקמה.

ומילה לסיום: במאמר שפורסם בערב שבת בראשית האחרונה הזכיר יאיר שלג את טענתו של הפרופ' עמנואל סיוון, שהעימות העיקרי בזמננו אינו בין הציוויליזציות, כפי שכתב הפרופ' סמואל הנטינגטון בספרו 'התנגשות הציוויליזציות', אלא הוא העימות

הערות

- 8 הרב נחום אליעזר רבינוביץ, מלומדי מלחמה, מעלה אדומים תשנ"ד, עמ' 22-23.
- 9 שם, עמ' 23.
- 10 ראו: נפתלי בר-אילן, משטר ומדינה בישראל על-פי התורה, ירושלים תשס"ז, חלק ג, עמ' 1619, הערה 38.
- 11 שלמה אבינר, טל הרמון, ירושלים תשנ"ט, עמ' 285.
- 12 ישראל רוזן, שבת בשבתו, חוקת תש"ס.
- 13 יהושע בן מאיר, 'נקום נקמת ישראל', שבתון, מטות-מסעי, 326, כ"ח תמוז תשס"ו.
- 14 שלמה אבינר, מחיל אל חיל, א, עמ' 43. האיוב.
- 15 שם, ב, עמ' 471.
- 16 שם, ב, עמ' קנא.
- 17 שלמה אבינר, 'לעשות נקמה בגויים', באהבה ובאמונה, 304, כ"ו באייר תשס"א.
- 18 אבינר, מחיל אל חיל, ב, עמ' 508.
- 19 שם, עמ' סח.
- 20 שם, א, עמ' יב.
- 21 שמואל אליהו, 'יהודים נקמה!', ארץ ישראל שלנו, 21, כ"א באדר ב' תשס"ח.
- 22 שם.
- 23 על פולמוס ההבלגה באופן כללי ראו: יעקב שביט, הבלגה או תגובה: הוויכוח ביישוב היהודי, תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939), רמת גן תשמ"ג; אניטה שפירא, חרב היונה, תל אביב תשנ"ב, וכן תמצית קצרה בספרו של אהוד לוז, מאבק בנחל יבוק, ירושלים תשנ"ט, עמ' 339-348.
- 24 על עמדות היהדות הדתית ומנהיגיה הרחוקים בפולמוס ההבלגה ראו: אליעזר דון יחיא, 'דת וטרור פוליטי: היהדות הדתית ופעולות הגמול בתקופת "המאורעות"', הצינויות, יז (תשנ"ג), עמ' 155-190.
- 25 ראו א' דון יחיא, הצפה (12.7.1939), עמ' 162-163.
- 26 ראו אניטה שפירא, 'בין "הבלגה" ל"טרור" - הכנס הישובי ביולי 1938, הצינויות, ו (תשמ"א), עמ' 409.
- 27 ישעיהו שפירא, 'לא תרצח והדברות האחרות', הצפה, 14.7.1939.
- 28 ראו: דון יחיא (שם), עמ' 171. חיים דוד הלוי, תורת חיים, ב, תל-אביב תשנ"ג, עמ' קכו.

- 1 המשפט המקורי, שבו חתם בן גוריון את נאומו במצעד צה"ל בה' באייר תשט"ו, היה: "עתידינו אינו תלוי במה יאמרו הגויים, אלא במה יעשו היהודים!"
- 2 ראו לדוגמה: הרב עידו פכטר, 'כתישת עזה אינה אומרת שאיננו מוסריים עוד. להיפך, אחר מקור ראשון (11.10.2023), וכן ראו בעיתונים שיצאו בעש"ק בראשית תשפ"ד, 13.10.2023: הרב חיים נבון, 'עם הנצח', מוצ"ש, מקור ראשון, עמ' 6; עמנואל שילה, 'למחות את זכר עמלק' בשבע, עמ' 6; הרב תמיר גרנות, 'ממשבר ללידה', שבת, מקור ראשון, וכאן המקום להביע תנחומינו על נפילת בנו אמתי צבי הי"ד.
- 3 להרחבה ראו רונן לוביץ, 'מחיית עמלק והאויב הערבי - בין פרשני המקרא לרבני זמננו', שאנן, כב (תשע"ז), עמ' 43-78; וכן מאמרי הקודם, 'מחיית עמלק - פרשנות, חינוך ומוסר', שמעתין, 129-130 (תשנ"ז), עמ' 134-148.
- 4 ספר החינוך, מצווה תר"ד; רדב"ז, רבי דוד בן זמרה, על משנה תורה לרמב"ם, הלכות מלכים פרק ה ה'; רבי אברהם דאנציג, חיי אדם קנה, ב.
- 5 ראו: רבי יוסף קרא ורבי יוסף בכור שור, בפירושיהם לשמות יז, טז; רבי אליעזר ממיץ, ספר יראים, סימן תל"ה (דפוס ישן - רצט); רבי משה מקוצי, ספר מצוות גדול, ירושלים תשכ"א, עשה רכו (סח, א-ב). מסתבר שעמדה הלכתית זו היא שהביאה לכך שבחיבורי הלכה מאוחרים יותר, כגון: 'ספר מצוות קטן' של רבי יצחק מקורבייל, ו'ארבעה טורים' של רבי יעקב בן הרא"ש, הושמטה כליל המצווה על מחיית עמלק.
- 6 חיים הירשנזון, אלה דברי הברית א, ט, ג. הרב הירשנזון הסביר שעמלק יצאו להילחם נגד "אל הוויה", וזו הסיבה לכך שמשם קרא למזבח שבנה לאחר הניצחון "הוויה נסי" ואמר: "מלחמה להוויה בעמלק מדור דור" (שמות יז, טו). לפיכך הוא סבור שעם קבלת האמונה המונותאיסטית חדלה התנגדות עמלקית זו להתקיים לעד.
- 7 י"ד הלוי סולוביצ'יק, קול דודי דופק, ירושלים תשל"ז, עמ' 101, ובהערה 23 שם. קביעה זו שנענת כאמור על דברי רבי חיים, סבו של הגרי"ד סולוביצ'יק.

מנחם נאבת גר
בירושלים, כותב
ומלמד בתחומי היהדות
והפילוסופיה

פוליטיקה רדיקלית: הנשל המוסרי של השמאל העולמי

| מנחם נאבת |

התגובות הפרו־פלסטיניות שנשמעות בעולם אוחזות בגישה הנמנעת מלבחון את "האירוע כשלעצמו" ומנסה להעריך את הטבח שביצע חמאס מתוך הקשרו הרחב. הגם שיש בגישה זו משהו מתוחכם וחיוני בשעת שגרה, היא לוקה בעיוורון מוסרי בשעת הופעתו של מאורע חריג, כפי שקרה כעת

המוסרי הרחב שבו טענות אלה מועלות. עובדות אלה גורמות לכך שפעמים רבות, ביקורת על הקולות הללו מובילה באופן ספונטני אל עמדות ריאקציונריות ולאומניות, עמדות הממשיכות בדיוק את אותה לוגיקה "דו צדדית", מה שלא מאפשר ביקורת של ממש.

הקולות הרפויים והמוכרים הללו, הנשמעים מאזורים מסוימים של שמאל "ביקורתי" בקמפוסים נחשבים ברחבי העולם המערבי ואפילו במדינת ישראל, מחייבים חשבון נפש עמוק ומענה מידי, והם דורשים עבודת היקף ועומק רחבה, מה שכמובן לא יוכל להיעשות כאן. עם זאת, בשורות הבאות אבקש לעשות שני דברים עיקריים: ראשית, להניח ראשי פרקים תמציתיים לאכסנייה המוסרית המאפשרת את הרדיקליות הזו, כמו גם לטעון לכשל המוסרי היסודי שהיא לוקה בה; שנית, לטעון טענה חיובית על ההכרח המוסרי שבהתייחסות לפוגרום מן הסוג הזה כאל רוע, שאכנה אותו רוע טהור, המחייב התייחסות קיצונית. כל התייחסות יחסית לרוע טהור מן הסוג הזה היא כשל מוסרי.

הקטגוריה של החרג

הנושא הוא אינפלציה של הלכי מחשבה פוליטיים מקובלים בהקשרים שבהם הם כבר לא מצליחים להכיל את הסיטואציה. האינפלציה של הלכי מחשבה רדיקליים במקרה זה באה לידי ביטוי בעובדה הפשוטה, שהם עומדים מול אינפלציה של מאורעות ושל רוע, וממילא מול תגובה הנראית כקיצונית לאותם מאורעות. מה שעומד בפנינו הוא

אפוא החרג: פוגרום וטבח כמו זה הנוכחי הוא מאורע חריג אשר בשל כך גם דורש תגובה חריגה.

יש צורך אקוטי בהכרה בעובדה כי מדובר בקטגוריה של החרג. הביקורת הכללית שאציב כאן היא על היעדר הקטגוריה של החרג במחשבה הפוליטית הרדיקלית. היא מפטירה כאשתקד גם כאשר המציאות היא חריגה, וממילא מכניסה את המאורע לתבניות מוכרות ושגרתיות: "מלחמה", "סכסוך", "אלימות" ואף "טרור". קטגוריות אלה מבקשות לעמעם את ממד החרגות שבמאורעות הללו, וממילא לבקר באופן קליל את התגובה החרגה אף היא.

מה שאבקש לטעון הוא שחשיבה מוסרית מוכרחת להחזיק

על "אלימותו" של החמאס נשמעו גינויים רפים, בהסננות ובלב כבד, בקמפוסים אוניברסיטאיים גדולים באמריקה ובאירופה, כמו גם בשורות רבות של ספסלי פוליטיקה רדיקלית. דובר שם על "גינוי האלימות משני הצדדים"; על כך שהפוגרום החמאסי הוא בהחלט "שלילי" ו"לא מקובל", כמו כל "הרג" של "אזרחים חפים מפשע"; על "מעגל האלימות הבלתי פוסק" ועל "הטרגדיה האזורית"; ובעיקר על החובה להוביל להפסקת אש מיידית כדי להפסיק את "שרשרת המוות האינסופית".

מאוחר יותר החלו הפגנות פרו פלסטיניות מוכרות בעקבות "המתקפות הישראליות על עזה". כאילו לא התרחש טבח נורא שעות ספורות לפני כן בישראל על ידי נציגי אותו "סבל פלסטיני". כאילו ההיסטוריה האנושית לא רשמה ביומנה ימים אחדים לפני כן את אחד הפוגרומים המזעזעים ביותר שהיו בה. כאילו התקיפות הישראליות בעזה לא יכולות להיות אלא פרי נואל של אימפריאליזם רצחני המלקק את ידיו בהנאה בשעה שהוא משליט את סדריו ברחוב העזתי מן האוויר. הרטוריקה הפכה במהירות להיות רטוריקה "אובייקטיבית", זו הממספרת את הסבל, מייצרת סימטריה, סופרת הרוגים "בצד הישראלי" מול הרוגים "בצד הפלסטיני" ומבקשת בשל כך "להפסיק באופן מידי" את "מכונת ההרג והדיכוי הישראלית" ואת "שחרור החטופים" כמו גם "הפסקת אש מיידית".

החריקה הצורמת במקרה הזה נשמעת לרבים בוטה מאוד ומעוותת, כזו שעברה את גבולות השיח האפשרי. נדמה היה כי נשמעה אנחת רוחה כאשר נפלה

רקטה על בית חולים בעזה, וכלי התקשורת עטו על הטענה של חמאס כי ישראל הפציצה את בית החולים. הינה חזרנו לפאזל המוכר, החלקים השונים שבו ומצאו את מקומם בקלות, ומה שנראה כמו פוגרום חסר תקדים התחיל להסתדר בתוך המשחק הסימטרי המוכר. ההבנה המאוחרת כי ישראל לא עומדת מאחורי הירי הזה לא עמדה לה שעות אחר כך, כאשר מיליארדי אנשים בעולם כבר יצאו להפגנות אנטי ישראליות קיצוניות מתוך שכנוע עמוק. מי שנחשף להוכחות לאחר מכן לא נחשף אלא ל"מניפולציה ישראלית".

ההתנגדות של רבים לקולות הללו נובעת מפחד ומתחושה של חוסר הבנה, ופחות מתוך ניסיון לזהות את ההקשר

נדמה היה כי נשמעה אנחת רוחה כאשר נפלה רקטה על בית חולים בעזה, וכלי התקשורת עטו על הטענה של חמאס כי ישראל הפציצה את בית החולים. הינה חזרנו לפאזל המוכר, החלקים השונים שבו ומצאו את מקומם בקלות, ומה שנראה כמו פוגרום חסר תקדים התחיל להסתדר בתוך המשחק הסימטרי המוכר

ואזיקים מסוגים שונים במערכת הנראית פורמלית כמערכת שוויונית ובעלת חירות. הפניית המבט אל מתחת לפני השטח, ואף "גילוי", היא הנהרת מה שמסתתר מאחורי המוסדות הרשמיים והאידיאולוגיות הרשמיות. דרך זו אינה אופיינית רק לפוליטיקה (כמו במרקסיזם, בניאו מרקסיזם, באידיאולוגיות של מהפכה, בפוסט קולוניאליזם ועוד), אלא היא מהווה חלק בלתי נפרד מתפנית מדעית ותרבותית בשלהי המאה התשע עשרה ובמהלך המאה העשרים, תפנית הקשורה לדמויות כמו מרקס, ניטשה ופרויד: "גילוי" ארכיוני הנפש והתת מודע על ידי פרויד; "גילוי" מלחמות המעמדות ויחסי הכוח על ידי מרקס; "גילוי" הרצון לעוצמה מאחורי "מוסר עבדים" אצל ניטשה, ועוד. אלה "גילויים" של מה שמתחת לפני הקרקע המבקשים באופן מתמיד לדחות את המופעים "כשלעצמם" כשקריים, כמסתירים, ואת המאמינים בהם ככאלה כנאיביים, כלא מתוחכמים, ובעיקר, כשותפים להפעלת הכוח הממוסד הזה למטרות רווח ואינטרסים סמויים.

דרך זו אמנם איפשרה צורות רבות של תחכום פוליטי אבל היא הובילה למצב שבו הפרספקטיבה היחידה האפשרית היא הפרספקטיבה המתעלמת מן המופע עצמו לטובת "ההקשר הרחב" שלו, שכן כל מאורע קונקרטי לא יכול להיות מובן במשטר מחשבה זה מבלי להביע את עצמו דרך ההקשר הרחב. אי אפשר לחשוב על ההתנגדות הפלסטינית מבלי

לחשוב על סיפור הכיבוש והנישול של הפלסטינים מן המרחב כאן ומשנות הדיכוי של המשטר הישראלי.

הפרספקטיבה הזו היא אמנם פרספקטיבה הכרחית כאשר מבקשים לחשוב על ההקשר הרחב, אולם הרדוקציה של הסיפור כולו להקשר הרחב, היא המייצרת כשל מוסרי, שכן הרדוקציה הזו לא מאפשרת להבין מאורע כשלעצמו ולדון אותו כפי שהוא. מבחינה פנומנולוגית, למאורע כשלעצמו יש משמעות, ומשמעות קריטית כשמדובר במאורע חריג כמו טבח. השיפוט המוסרי מחייב השעיה (ולא דחייה) של סיפור יחסי הכוחות, השעיה הדומה להשעיה פנומנולוגית ("אפוכה" בפילוסופיה של הוסרל), כדי לאפשר את המבט הישיר על הטרגדיה כפי שהיא. "ההקשר הרחב" אינו יכול לתת לנו לחמוק מן המבט לתוך עינינו

באפשרות קיומו של החריג, ברוע החריג, בתגובה החריגה, ואי הכרה בכך היא כשל מוסרי בסיסי. טענתי היא כי קיומו של ממד החריג הוא המאפשר אפשרות מוסרית בכלל בכך שהוא מחייב בחינה של מקרה פרטי ולא כללי, ומחייב לצאת מהאדישות לרוע "הישיר", מבלי ליפול לתוך הכשל הדוגמטי של העיוורון וקהות החושים מתוך אוטומטיות של מחשבה. ארבע דרכי מחשבה מקובלות עומדות במרכז הפוליטיקה הרדיקלית הזו:

א. אוניברסליות: הפחד לתפוס צד

דרך המחשבה הראשונה היא זו האוניברסלית. הנטייה להתעלות אל מעבר לצדדים כדי להבין את הסיפור ממבט אוניברסלי, ממעוף הציפור. מחשבה ביקורתית מבקשת להתעלות מעל לסיטואציה המקומית כדי לראות אותה מעבר לחולשות הלוקאליות שלה. כך, "צדדים" נתפסים כפרסונליים, מקומיים, וממילא לא אובייקטיביים. ניטרליות זו עומדת בבסיס הפוליטי של הרבה מן הפרויקטים הליברליים וגם זכתה למנות הגונות של ביקורת בשל הימורה הא-פוליטית שלה, כמו גם בשל אי הרגישות שהיא עלולה ללקות בה.

הפחד "לתפוס צד" ממשיך גם כאשר מופיע מאורע חריג. זהו פחד להיתפס באופן "קטן" כחלק מן המשחק, במקום לקבוע את כלליו מלמעלה. אולם ניטרליות בזמן קריטי היא כשל מוסרי מובהק, שכן ישנם זמנים שבהם הניטרליות

עצמה הופכת לצד האלים בסיפור. אם רוע קיצוני דורש תגובה קיצונית, הרי שהימנעות מתגובה זו היא השתייכות לצד האדיש, וממילא לצד שאינו מייחס חשיבות מוסרית למה שקורה. הביקורתיות במקרה זה כבר איננה ביקורתיות אלא מחדל.

ב. המבנים: רדוקציה של הביקורתיות

אחת הפרקטיקות המשמעותיות של הפוליטיקה בשמאל היא היכולת לבקר מבנים ולגלות מה מסתתר מאחוריהם באופן מתוחכם. היכולת לזהות ניצול מאחורי מה שנראה כמבנה מוסדי תקין; היכולת לזהות שימוש לרעה מתחת לפני הקרקע באזורי שקט; היכולת לבחון יחסי כוחות בלתי גלויים המבעבעים מתחת לפני השטח; היכולת לזהות צורות רבות של הגבלה

ניטרליות בזמן קריטי היא
כשל מוסרי מובהק, שכן ישנם
זמנים שבהם הניטרליות
עצמה הופכת לצד האלים
בסיפור. אם רוע קיצוני
דורש תגובה קיצונית, הרי
שהימנעות מתגובה זו היא
השתייכות לצד האדיש,
וממילא לצד שאינו מייחס
חשיבות מוסרית למה שקורה

של האחר העומד מולי, כפי שניתח אותו לוינס כאתיקה ישירה. "קול דמי אחיך צועקים אליי מן האדמה", במקרים אלה אין כל אפשרות להתחמק כמו קין ולשאול בהיתממות "השומר אחי אנוכי?"

ג. תועלתנות: התמקדות בתוצאה

הדרך השלישית היא הדרך התועלתנית שהשתלטה על אזורים רבים בחשיבה האתית במערב. דרך זו נוטה לדחות לא רק תפיסות דאונטולוגיות של המוסר, תפיסות אתיות המושתתות על שאלות כוונה, אלא היא נוטה לדחות גם דרכים רבות המבקשות לבחון אלמנטים נוספים, אלמנטים כמו מטרת הפעולה, תכליתה, צורתה, ההקשר שבו היא נעשית, האופן וכו', ולצדד רק בשאלת התוצאה בפועל. מכאן צריך להבין את מה שניתן לכנות "אובססיית המספרים" ואת הדרישה המתמדת והטורדנית ל"פרופורציונליות" ו"לתגובות פרופורציונליות".

בלוגיקה הזו, ההשוואה בין מספרים מהווה את האופן הנכון לתאר את מה שהיה, וכך, מאורע שבו נטבחו בפוגרום שואה אכזרי 1500 בני אדם, נמדד ביחס לתגובה הצבאית לאותו פוגרום, המבקשת להתמודד עם האיום של מבצעיו ולהתגונן מפניו, שבה נהרגו 5000 בני אדם - נמדד רק בקשר לשאלת המספרים. מספר ההרוגים הוא הקובע את ההצדקה האתית ולא האלמנטים הנוספים המלווים את הנושא. על פי הלוגיקה הזו, הדרך לבחון אם ידם של הגרמנים במלחמת העולם הייתה על העליונה מבחינה אתית, הייתה לכאורה לבחון את מספרי הנספים בגרמניה מול הנספים באנגליה או בארצות הברית, מה שמוביל כמובן לאבסורד מוסרי טוטלי.

המספרים מהווים את אחת ההטעיות והכשלים הגדולים ביחס למה שמתבקש כתגובה מוסרית. המספרים מבקשים לבחון הכול מפרספקטיבה חיצונית תוך התעלמות מובהקת מן השיפוט המוסרי עצמו, דהיינו מן האיכות של המאורע, מן השאלה מה משמעותו האתית, האם הוא אירוע של התגוננות או פוגרום רצחני. אופן החשיבה הזה מהווה את מה שניתן לראות לא רק כקהות חושים ולקות שיפוטית אלא כביטול החוש המוסרי בכלל. זאת הפקרה של המאורע עצמו כמאורע בעל חשיבות מוסרית.

ד. מצבי חירום אמיתיים

ההבנה כי השואה הייתה חריגה, כזו הנבחנת מעבר למבנים הרגילים של מלחמות וסכסוכים, הינה הבנה שאיפשרה ביתר שאת את החשיבה על מצבי חירום, וממילא את מה שמאפשר לראות מאוחר יותר ובהקשרים אחרים כ"מלחמה בטרור". מלחמה בטרור כמצב חירום. "מלחמה בטרור" איפשרה גם את החשיבה אל מעבר לכללים הרגילים של הפוליטיקה או הדיפלומטיה ומעבר לחוק. נוצרה הבנה ש"חשיבה מעבר" היא חשיבה הכרחית, אם רוצים לדון בדברים באופן משמעותי תוך התמודדות של ממש עם האיומים העומדים בפתח.

אלא שהמחשבה הפוליטית הרדיקלית העלתה ביקורת נוקבת על קטגוריות אלה. פילוסופים כמו ג'ורג'ו אגמבן הראו בעבודתם באופן משכנע עד כמה המסגרת של "מלחמה בטרור" או "מצב חירום" מאפשרת לאקונה שבה מדינות עושות ככל העולה על רוחן בלי לתת על כך דין וחשבון. כל אימת שמדינה או גוף מוסדי מבקש לפעול באופן חופשי וללא ביקורת, הוא עשוי להשתמש בקטגוריה של ה"טרור" כדי לפעול באופן חופשי מעבר למגבלות החוק, כללי המלחמה והכללים ההומניטריים.

ביקורת חשובה זו העומדת במרכזה של חשיבה פוליטית רדיקלית כיום, היא גם מפתח פעמים רבות לכשל מתודי המוביל לאבסורדים. כשל זה הוא העיוורון לעובדה כי הקטגוריה של מצב חירום קיימת לפעמים באמת. הביקורת על השימוש המופרז במצבי חירום ועל הבעייתיות שבשימוש הזה מכניס את האלמנטים הביקורתיים למערכת חשיבה אוטומטית ודוגמטית, וכך, אף במצבי חירום של ממש מופעלת המכונה האוטומטית של הביקורת בלי לבחון את השאלה הראשונית, אולי כאן, בניגוד לשגרה, אכן מדובר במצב חירום?

רגישות מוסרית ישירה

סיכום הנקודות שהועלו עד כה מתאפשר דרך ביקורת כללית אחת: הניסיון להכניס את המאורעות לתוך סדר רחב, מעבר לאירוע כשלעצמו, יש בו משהו מתוחכם וחיוני בשעת שגרה אבל הוא לוקה בעיוורון מוסרי בשעת הופעתו של מאורע חריג שאינו יכול להימדד בכלים הרגילים. הטבח שביצע החמאס

מבחינה פנומנולוגית, למאורע
כשלעצמו יש משמעות,
ומשמעות קריטית כשמדובר
במאורע חריג כמו טבח.
השיפוט המוסרי מחייב
השעיה (ולא דחייה) של סיפור
יחסי הכוחות, השעיה הדומה
להשעיה פנומנולוגית, כדי
לאפשר את המבט הישיר
על השרגדיה כפי שהיא

מוסרי ולקות מוחלטת ברגישות המוסרית. ההכרה בחריגות המאורע מאפשרת לעסוק במשמעות של רוע "טהור". לא מדובר כאן בנושא שהעסיק פילוסופים מקדמת דנא על רוע דיאבולי (שטני) או "מוחלט". שכן המחשבה כי האדם, כל אדם, אינו מסוגל לרוע מוחלט (רוע לשם רוע) כפי שסברו הרבה מן היוונים, וכפי שסבר קאנט, עדיין אפשרית. אל לנו להכניס זאת לתבניות הפסיכולוגיות המדברות על הקטגוריה של ה"פסיכופת". אולי עדיין ניתן לדבר על "הבגליות של הרוע" כפי שעשתה חנה ארנדט. ועם זאת, המבנה הפנומנולוגי של הרוע מאפשר ומחייב הכרה ברוע "טהור", לא מבחינת הכוונות אלא כזה שסוג האירוע עצמו, אותה חריגות שלו, נמצאת בקטגוריה חריגה מזו המכניסה לסדר כללי. חייבת להיות כאן השעיה של הסדר הכללי כדי לאפשר שיפוט מוסרי.

הכרה בחריגות הזו, בקיומו של "רוע טהור", מחייבת ממילא גם הכרה בתגובה "טהורה", שכן אם הרוע הוא טהור, התגובה האפשרית היחידה היא הכחדתו. הלוגיקה אינה לוגיקה של מלחמה, מאבק וסכסוך, אלא מלחמה נגד הרוע, קטגוריה שהרבה מן החשיבה הפוליטית הרדיקלית השכיחה תחת ערימות גדולות של ביקורת פוליטית. העמידה מול אירוע של רוע טהור או רוע צרוף והמרתו לכדי קטגוריות בגליות של סדר פוליטי, היא קהות חושים מוסרית המעידה על ניוון חמור שפשה בחשיבה הפוליטית המקובלת.

חורג באופן מהותי מקטגוריות המחשבה הללו. השימוש בקטגוריות חשיבה ביקורתיות שגרתיות בעת הזו מלמד על האוטומטיות של אותה ביקורת פוליטית ועל ההתאהבות שלה במבנים הביקורתיים במקום בביקורת עצמה. קטגוריות חשיבה אוטומטיות אלה המופעלות גם במצבי חריגה, ממשיות לחשוב על אותם סדרים ומבנים שחוקים כמו החלוקה בין כובש לנכבש, בין פעולה ריבונית לפעולת התנגדות, קטגוריות הלוקחות מביקורת הקולוניאליזם ומן הפוסט קולוניאליזם, ובעיקר מחשיבה דוגמטית מוטה מראש על הצדדים "הנכונים" (עוזה כצד "הנכון" בסיפור לעומת ישראל), אין בהם כוח מספיק כדי לנתח מבחינה מוסרית את הסיטואציה הקיימת.

רגישות מוסרית נולדת בראש ובראשונה מהמפגש עם האירוע עצמו, מהיכולת להישיר מבט למקרה הפרטי ולבודדו מהכלל המטשטש. הניסיון "להישאר מבחוץ" ולבחון את "הסדר הרחב", אינו מתוחכם יותר אלא עיוור יותר. מקהה חושים. לעמוד מול אירוע של פוגרום וטבח אכזרי הנעשה בידי בוזים ופורעים ללא שמץ של רחמים, קריעת גופות, שריפת ילדים לעיני הוריהם, וקיצוץ אברי אנשים בפני ילדיהם, ראשים כרותים, אונס אכזרי, עינוי קשישים וריטוש נשים בהריון, שריפת משפחות ושריפת יישובים חסרת רחמים, לחפים מפשע, אנשים רנדומליים בשגרת יומם שפשעם היחיד הוא זהותם המולדת, ועדיין לדון זאת בכלים השחוקים של "פשעי מלחמה", "הרג", "מעשים לא מקובלים", להעניק למאורע שאין לו מילים מילים בנאליות מן הארסנל המשפטי, זה עיוורון

בכל גיליון תוצג
יצירה יהודית
עכשווית סביב
הנושא שבו עוסק
הגיליון

זרקור ליצירה

| יצירה יהודית-ישראלית עכשווית |

מגן דוד

כמו כולם, יום שבת הנורא הכניס אותי להלם שעדיין לא יצאתי ממנו, וספק אם אצא ממנו בקרוב. כבר בימים הראשונים למלחמה חברים וקולגות מהתחום יצרו ושיתפו פוסטרים ודימויים שמעבירים את התחושות במדינה או תורמים למאבק ההסברה. הרגשתי מחויב גם למצוא את הדרך שלי לתרום, עם הכלים שיש לי. רציתי למצוא דרך להעביר את התחושות שלי בצורה סימבולית ולא אילוסטרטיבית מדי, וזה מה שיצא.

מוריאל הופמן, מעצב מושן ב-WIX.

נשוי באושר לנועה, שהכיר בלימודים בבצלאל, ויש להם תינוק חמוד ושני חתולים.

זה הזמן לעשות
מינוי על

דעות

מינוי לצעירים (עד גיל 30) - 60 ש"ח לשנה / מינוי רגיל - 150 ש"ח לשנה.
חברות בתנועה ומינוי: 180 ש"ח / חברות ומינוי לשנתיים: 320 ש"ח.
הצטרפות לחוג הידידים: 3,600 ש"ח

toravoda.org.il | 02-5611761

מתוך הספרה - חלק א.
גיליון
105

כהנא סדק.
גיליון
104

דני דולק.
גיליון
103

כתב העת **דעות** הוא הבמה לשיח יהודי וציוני-דתי מעמיק, כן ומעודכן בנושאים של יהדות וחברה :